

An impressionistic painting of a landscape. The scene is dominated by trees with vibrant orange and red foliage, suggesting autumn. The brushwork is thick and textured, with visible strokes of paint. The ground is a mix of green and brown tones, and a path or stream winds through the lower right portion of the image. The overall mood is warm and naturalistic.

Лариса ГОРБОЛІС

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА
кінця ХІХ - початку ХХ століття

Лариса Горболіс

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти

Суми – 2025

УДК 821.161.2 (075.8)

Г67

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (протокол № 2 від 25 вересня 2025 р.)*

Рецензенти:

Ковпик Світлана Іванівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української і зарубіжної літератур Криворізького державного педагогічного університету.

Ленська Світлана Василівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Новиков Анатолій Олександрович – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, літератури та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Горболіс Л. М.

Г67 Українська література кінця ХІХ – початку ХХ століття: навч. пос. / Л.М.Горболіс. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2025. – 172 с.

ISBN378-617-8095-72-7

У навчальному посібнику подані статті, присвячені важливим питанням творчості українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст., запропоновані теми для обговорення на семінарських заняттях та самостійного чи індивідуального опрацювання здобувачами вищої освіти ОР Бакалавр зі спеціальності «Середня освіта. Українська мова і література». Навчальний посібник містить питання підсумкового контролю, список рекомендованої літератури, додаткові матеріали, що сприятимуть ефективній організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Посібник адресований студентам, аспірантам, викладачам вишів, учителям шкіл.

УДК 821.161.2 (075.8)

© Горболіс Л. М.. 2025

© ФОП Цьома С.П., 2025

ISBN 978-617-8095-72-7

© СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2025

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА.....	6
ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА ЧАСТИНА.....	11
Герой «Intermezzo» Михайла Коцюбинського:	
«у пошуках своєї орбіти»	11
Духовність гуцулів у художньому баченні Ольги Кобилянської (на матеріалі творів «Битва», «Некультурна»)	17
Художнє освоєння народно-демонічних уявлень українців у драматичній поемі Олександра Олеся «Ніч на полонині»	26
Художнє відображення світоставлення українця у новелі Василя Стефаника «Сини»	31
Радість існування на землі як етико-естетичне вираження сутності буття українців у новелістиці Марка Черемшини... ..	35
Мововизначеність як грань конкордистської етики Володимира Винниченка	44
Художня інтерпретація добра і зла у збірці Осипа Маковоя «Кроваве поле».....	51
Система образів як ключ до розуміння питань релігії у повісті Богдана Лепкого «Вадим»	58
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.....	64
Український модернізм початку ХХ ст.....	64
Українська літературна критика та українська преса кінця ХІХ- початку ХХ ст.	66
Декаданс в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.....	67
Творчість Степана Васильченка: загальний огляд.....	69
Творчість Спиридона Черкасенка	71
Тема народної долі у творчості Архипа Тесленка	72
Проблема митця і мистецтва в етюді Михайла Коцюбинського «Цвіт яблуні»	73
Фольклорно-естетична концепція людини і світу у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»	75
Еволюція Михайла Коцюбинського-прозаїка.....	77
Поетичний світ Лесі Українки	78
Проблема відповідальності за долю України та українців у драмі Лесі Українки «Бояриня».....	81
Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня»: текст і підтекст, проблематика, образи, філософія.....	82
Драми Лесі Українки «На руїнах», «Вавилонський полон», «Оргія», «У пущі», «На полі крові», «Одержима», «Кассандра».....	84
Місце і роль жінки в житті суспільства (за творами Ольги Кобилянської «Людина», «Царівна»).....	86

Морально-етичний концепт повісті Ольги Кобилянської «Земля».....	88
Суспільно-філософська суть людини і природи в художній прозі Ольги Кобилянської («У неділю рано зілля копала...», «Битва», «Природа», «Некультурна», «Юда», «Лист засудженого вояка до своєї жінки»)	90
Самобутність повістєвої прози Ольги Кобилянської.....	91
«Апостол черні» Ольги Кобилянської – твір про національну ідею, величність людської душі та моральних цінностей.....	92
Проблемно-тематичне багатство малої прози Осипа Маковея..	93
Майстерність Осипа Маковея-прозаїка в історичній повісті «Ярошенко»	94
Творчість Володимира Самійленка.....	94
«...Ходім в мою душу, в мій храм...» (поезія Олександра Олеся).	96
Драматичні поеми Олександра Олеся «Ніч на полонині», «По дорозі в Казку», «Над Дніпром».....	97
Українська мала проза кінця ХІХ – початку ХХ ст.: маловідомі імена	98
Майстерність Василя Стефаника-прозаїка	101
Фольклорно-етнографічна основа новелістики Марка Черемшини.....	105
Сатирично-викривальний зміст малої прози Леся Мартовича	107
Сатирична повість Леся Мартовича «Забобон».....	108
«Людина, нарід цілий, його звички, його вірування й забобони, його поезія й епос» у художньому доробку Гната Хоткевича («Камінна душа», «Гірські акварелі», «Гуцульські образки»)	109
Тематичне різноманіття й проблемна багатогранність малої прози Володимира Винниченка.....	111
Романи й повісті Володимира Винниченка	112
Своєрідність художнього втілення філософських, соціальних і морально-етичних проблем у п'єсах Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь», «Memento»	114
Драматургія В. Винниченка та її роль у становленні українського театру	116
Художня своєрідність драматургії Володимира Винниченка. Володимир Винниченко – художник.....	117
Ідеї конкордизму у творчому доробку Володимира Винниченка. Щоденник, публіцистика Володимира Винниченка (огляд)	119
«Молода муза» в контексті українського та європейського модернізму	120

Маловідомий роман Петра Карманського «Кільці рож»	122
Читаючи твори Михайла Яцківа.....	123
Художня своєрідність великої прози Михайла Яцківа	125
Майстерність художньої оповіді Б. Лепкого в історичній повісті «Сотниківна»	126
Проблема співіснування язичництва і християнства у повісті Богдана Лепкого «Вадим».....	127
«Казка мого життя» Б. Лепкого: епістолярний твір глибоко психологічного змісту.....	129
Історичне минуле України у творах Адріана Кащенко «Зруйноване гніздо», «З Дніпра на Дунай»	130
Творчість Миколи Вороного.....	131
Проза Осипа Турянського	132
Творчість Агатангела Кримського (загальний огляд).....	134
Проза Антона Крушельницького	136
Драматургія Якова Мамонтова у контексті естетики модернізму	137
Українська література кінця ХІХ – початку ХХ ст. в історико-типологічних зв'язках зі світовою культурою ..	138
Література й музика кінця ХІХ – початку ХХ століття: аспекти синтезу	141
Діяльність «Української хати»	142
Філософія життя українців крізь призму народної моралі у прозі Любові Яновської	143
« ... Понайбільше беру теми з життя селянського» Т. Бордуляк.....	145
Самобутність таланту Олексія Плюща	146
Сучасне українське літературознавство про модернізм.....	146
Оновлення української прози початку ХХ ст.....	148
ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ	150
ПИТАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	155
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ	160
ДОДАТКИ.....	165
Додаток 1. Схема аналізу поетичного твору.....	165
Додаток 2. Зразок контрольної роботи № 1 (виконавець – Марина Носаченко).....	166
Додаток 3. Зразок контрольної роботи № 2 (виконавець – Оксана Шелестюк)	167

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальний посібник покликаний сформувати системні знання про український літературний процес кінця XIX – початку XX ст., творчість письменників в утвердженні національної самобутності українського письменства. Матеріал посібника передбачає теоретичне і практичне освоєння стильової специфіки, тематико-проблемного діапазону, жанрової своєрідності, художніх особливостей творів українських письменників кінця XIX – початку XX ст.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є український літературний процес кінця XIX – початку XX ст. (жанрово-стильові тенденції доби, життя і творчість, індивідуальний стиль письменників, тематико-проблемний діапазон літературних творів) у контексті культурно-мистецьких здобутків.

Запропоновані в навчальному посібнику лекційні, інтерпретаційні матеріали, практичні заняття, контрольні роботи й перевірка тем, винесені на самостійне опрацювання, спрямовані на оволодіння студентами глибоких знань про літературний процес кінця XIX – початку XX ст., розуміння основних тенденцій розвитку українського письменства і літературної критики цієї доби. У процесі вивчення цього курсу студент має закріпити набуті в попередні роки вміння аналізувати художній текст. У процесі діалогу «викладач – студент» з боку викладача підтримується творчий підхід майбутнього філолога до потрактування проблем.

Змістове наповнення навчального посібника корелюється з робочою програмою обов'язкової навчальної дисципліни «Українська література кінця XIX – початку XX ст.» для здобувачів спеціальності *Середня освіта. Українська мова і література* ОР Бакалавр.

Завдання курсу – поглибити теоретичні знання здобувачів про розвиток української літератури кінця XIX – початку XX ст., сприяти вдосконаленню практичних навичок і вмінь самостійно й об'єктивно оцінювати літературознавчі праці, художні твори та характеризувати літературний процес; формувати вміння виявляти й пояснювати національну своєрідність та загальнолюдську цінність української літератури; дослідити місце, роль і значення творів українських письменників у культурно-мистецькому просторі; розрізняти стильову специфіку творів українських письменників; формувати у здобувачів духовно-ціннісні орієнтири, читацьку компетентність, естетичний смак засобами художнього слова.

Регіональний аспект. У програмі навчальної дисципліни зацентрована увага на краєзнавчому аспекті – вивченні життя, творчості, громадського і просвітницького чину письменників-земляків, з'ясуванні місця їхнього доробку в культурно-мистецькому просторі доби, дослідженні значення творчості письменників для розвитку української літератури.

Академічна доброчесність. Дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти передбачає: дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; надання достовірної інформації про результати власної навчальної, наукової, творчої діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації; самостійне виконання завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей).

Програма курсу передбачає обов'язкове прочитання кожним студентом рекомендованих художніх текстів, їх ґрунтовне літературознавче опрацювання; аналіз у контексті суспільно-політичних, літературно-мистецьких подій епохи; вивчення поезій напам'ять; сумлінне виконання контрольних робіт.

Викладач упродовж року на поточних консультаціях здійснює контроль виконання самостійної роботи здобувачів. Для ґрунтовного опрацювання тем здобувачам пропонуються монографічні дослідження, посібники, підручники, збірники праць, наукові розвідки у періодичних виданнях.

Критерії оцінювання результатів навчання

Кількість балів за всі види навчальної діяльності	Критерії оцінювання навчальних досягнень студента
90-100	<p>Знання: студент на високому рівні самостійно й об'єктивно оцінює художні твори та характеризує літературний процес; знає особливості розвитку української літератури, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; володіє знаннями про специфіку взаємозв'язків творів українського письменства зі світовою літературою й культурою; знає творчі біографії письменників, художні тексти; фахово оперує літературознавчими поняттями.</p> <p>Вміння: студент на високому рівні володіє вмінням аналізувати й поцінювати художні тексти, обґрунтовувати власну оцінку і враховувати думку літературознавців; уміє порівнювати літературні факти, узагальнювати, визначати їхні подібності й відмінності; визначає змістові та формальні компоненти художніх текстів; вміє генерувати ідеї, виявляти та розв'язувати проблеми літературознавчого спрямування; вміє працювати (аналізувати, систематизувати, узагальнювати) з першоджерелами, літературно-критичними працями та застосовувати матеріал на практиці; чітко й аргументовано висловлює свої думки. Дотримується принципів академічної доброчесності.</p>

82-89	<p>Знання: студент на високому рівні самостійно оцінює художні твори та характеризує літературний процес; знає особливості розвитку української літератури, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів (допускає незначні неточності); володіє знаннями про специфіку взаємозв'язків творів українського письменства зі світовою літературою й культурою; знає творчі біографії письменників, художні тексти; оперує літературознавчими поняттями.</p> <p>Вміння: студент на високому рівні володіє вмінням аналізувати й поцінювати художні тексти, обґрунтовувати власну позицію і враховувати думку літературознавців; уміє порівнювати літературні факти, узагальнювати, визначати їхні подібності й відмінності; визначає змістові та формальні компоненти художніх текстів; вміє генерувати ідеї, в основному вміє виявляти та розв'язувати проблеми літературознавчого спрямування; вміє працювати (аналізувати, систематизувати, узагальнювати) з першоджерелами, літературно-критичними працями та застосовувати матеріал на практиці; чітко й аргументовано висловлює свої думки. Дотримується принципів академічної доброчесності.</p>
74-81	<p>Знання: студент на належному рівні самостійно оцінює художні твори та характеризує літературний процес; знає особливості розвитку української літератури, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів (допускає незначні неточності); у цілому володіє матеріалом про специфіку взаємозв'язків творів українського письменства зі світовою літературою й культурою; знає основні етапи творчої біографії письменників, художні тексти; оперує літературознавчими поняттями.</p> <p>Вміння: студент на достатньому рівні володіє вмінням аналізувати й поцінювати художні тексти, обґрунтовувати власну позицію і враховувати думку літературознавців; уміє порівнювати літературні факти, узагальнювати, визначати їхні подібності й відмінності; визначає змістові та формальні компоненти художніх текстів; вміє генерувати ідеї, в основному вміє виявляти та розв'язувати проблеми літературознавчого спрямування; вміє працювати з першоджерелами, літературно-критичними працями та застосовувати матеріал на практиці; чітко й аргументовано висловлює свої думки. Дотримується принципів академічної доброчесності.</p>
64-73	<p>Знання: студент оцінює художні твори та характеризує літературний процес, апелюючи до літературно-критичних праць; у цілому знає особливості розвитку української літератури, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів, хоча допускає помилки; у цілому володіє матеріалом про специфіку взаємозв'язків творів українського письменства зі світовою літературою й культурою (у відповідях зустрічаються неточності); знає основні етапи творчої біографії письменників, художні тексти; в основному знає основні літературознавчі поняття.</p>

	<p>Вміння: студент володіє вмінням аналізувати й поцінювати художні тексти, однак не завжди вміє обґрунтовувати власну позицію і враховувати думку літературознавців; уміє порівнювати літературні факти, узагальнювати, визначати їхні подібності й відмінності, інколи допускаючи негрубі помилки; визначає змістові та формальні компоненти художніх текстів; в основному вміє виявляти та розв'язувати проблеми літературознавчого спрямування, однак не завжди вміє генерувати ідеї; вміє працювати з першоджерелами, літературно-критичними працями, але не завжди правильно застосовує матеріал на практиці; чітко висловлює свої думки. В основному дотримується принципів академічної доброчесності.</p>
60-63	<p>Знання: студент не завжди об'єктивно оцінює художні твори та характеризує літературний процес, не апелює до літературно-критичних праць; у цілому знає особливості розвитку української літератури, проте не має системних знань про зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів, допускає помилки; у цілому володіє матеріалом про специфіку взаємозв'язків творів українського письменства зі світовою літературою й культурою (у відповідях зустрічаються помилки / неточності); в цілому знає етапи творчої біографії письменників, художні тексти, основні літературознавчі поняття.</p> <p>Вміння: студент володіє вмінням аналізувати й поцінювати художні тексти, однак не вміє обґрунтовувати власну позицію і враховувати думку літературознавців; уміє порівнювати літературні факти, однак не вміє їх узагальнювати, визначати їхні подібності й відмінності, допускає помилки; визначає змістові та формальні компоненти художніх текстів; самостійно не вміє виявляти та розв'язувати проблеми літературознавчого спрямування, не вміє генерувати ідеї; в основному вміє працювати з першоджерелами, літературно-критичними працями, але не вміє застосовувати матеріал на практиці; не завжди чітко й аргументовано висловлює свої думки. В основному дотримується принципів академічної доброчесності.</p>
35-59	<p>Знання: студент не володіє знаннями, які б дозволяли йому оцінювати художні твори та характеризувати літературний процес, не апелює до літературно-критичних праць; не знає особливостей розвитку української літератури, не має системних знань про зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів, допускає помилки; не на достатньому рівні володіє матеріалом про специфіку взаємозв'язків творів українського письменства зі світовою літературою й культурою (у відповідях зустрічаються грубі помилки, неточності); побіжно володіє матеріалом про етапи творчої біографії письменників, художні тексти; не знає основних літературознавчих понять.</p> <p>Вміння: студент не володіє вмінням аналізувати й поцінювати художні тексти, не вміє обґрунтовувати власну позицію і враховувати думку літературознавців; не вміє порівнювати літературні факти, не вміє їх узагальнювати, визначати їхні подібності й відмінності, допускає помилки; з помилками</p>

	визначає змістові та формальні компоненти художніх текстів; самостійно не вміє виявляти та розв'язувати проблеми літературознавчого спрямування, не вміє генерувати ідеї; в основному вміє працювати з першоджерелами, літературно-критичними працями, але не вміє застосовувати матеріал на практиці; не завжди чітко й аргументовано висловлює свої думки. Порушує принципи академічної доброчесності.
1-34	<p>Знання: студент не володіє знаннями, які б дозволяли йому оцінювати художні твори та характеризувати літературний процес, не апелює до літературно-критичних праць; не знає особливостей розвитку української літератури, не має системних знань про зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів, допускає помилки; не володіє матеріалом про специфіку взаємозв'язків творів українського письменства зі світовою літературою й культурою; не володіє матеріалом про етапи творчої біографії письменників, художні тексти; не знає основних літературознавчих понять.</p> <p>Вміння: студент не володіє вмінням аналізувати й поцінювати художні тексти, не вміє обґрунтовувати власну позицію і враховувати думку літературознавців; не вміє порівнювати літературні факти, не вміє їх узагальнювати, визначати їхні подібності й відмінності; не визначає змістові та формальні компоненти художніх текстів; не вміє виявляти та розв'язувати проблеми літературознавчого спрямування, не вміє генерувати ідеї; не вміє працювати з першоджерелами, літературно-критичними працями; не вміє чітко й аргументовано висловлювати свої думки. Порушує принципи академічної доброчесності.</p>

Навчальний посібник містить інтерпретаційну частину (матеріали, які сприятимуть опануванню курсу), теми для практичних занять та самостійної роботи (їх кількість не є обмеженою, що дозволить викладачеві варіювати тематику, переформатовувати питання, планувати індивідуальну та дослідницьку роботу зі здобувачами тощо), питання підсумкового контролю, список літератури та додатки (що містить важливі для ефективного засвоєння курсу матеріали).

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА ЧАСТИНА

*Коли старші письменники виходять від малювання
зверхнього світу – природи, економічних та громадських
обставин – і тільки при допомозі їх силкуються
зробити зрозумілими даних людей, їх діла, слова й думки,
то новіші йдуть зовсім іншою дорогою:
вони, так сказати, відразу засідають у душі своїх героїв
і нею, мов магичною лампою, освічують усе оточення*

Іван Франко

Герой «Intermezzo» Михайла Коцюбинського: «у пошуках своєї орбіти»

Новела М. Коцюбинського «Intermezzo» неодноразово була об'єктом дослідження літературознавців. Це складний за структурою та глибокий за смисловою закованістю образів твір. Як відомо, новела написана під впливом вражень М. Коцюбинського від перебування 1908 року у маєтку Є. Чикаленка у Кононівці на Полтавщині, що засвідчують листи М. Коцюбинського до Віри Коцюбинської та Олександри Аплаксіної. Ось деякі фрагменти: «Зате, лишившись на самоті, тільки тоді почув я, як сильно втомлений я душею. Людей просто не переносу, а коли, гуляючи, десь бачу людину, то тікаю, щоб не стрітись. <...> Лучче буду гуляти, спочивати, читати книгу природи, збирати матеріали» [5, 94]; «Так полюбив зелені простори, сонце, що мені жалко години, проведеної у хаті» [5, 94]; «Я живу, як рослина, нікого і нічого не бачу та не чую, то й не маю жодних новин» [5, 96]. Зафіксовані в цих рядках промовисті враження М. Коцюбинського є важливим контекстом для осягнення концептуальних засад твору. Особливо показовим є порівняння письменника з рослиною: як видається, обох споріднює реакція їхніх організмів на сонце.

Ключовим образом твору дослідники називають ліричного героя, художника, письменника. На наше переконання, головного героя не варто вповні ототожнювати з М. Коцюбинським, щоправда, безпідставно заперечувати факт підсвідомої фіксації митцем власних почуттів, ідей, переживань. Слушною є думка В. Лесика, що «провідний персонаж новели – інтелігент, громадсько-політичний діяч, що приїхав у село на перепочинок, на своєрідне intermezzo, <...> має розвинене естетичне почуття, добре розуміє красу й велич природи – сонця, землі, неба й симфонії поля... Він не митець, а повніше буде сказати, що, ймовірно, філософ. Адже всі основні розділи й фрагменти твору перейняті його філософськими

роздумами» [6, 7]. Додамо, що це людина з багатим внутрішнім світом, образним мисленням, українець, здатний актуалізувати первісні зв'язки з прадавньою культурою.

Як засвідчує текст «Intermezzo», лінія поведінки героя умовно відображена у трьох головних етапах: утеча з міста, перебування на природі, повернення до міста. Кожен із зазначених етапів має свою внутрішню подієвість і показові для кожного етапу емоції та переживання. А отже, запропонована О. Заболотним схема, що фіксує реакцію героя на світ (утома → стрес → інтермецо → рівновага → спроможність сприймати горе) [3, 89], потребує доповнення.

Новела розпочинається описом драматичного періоду в житті героя, пригніченого агресією міста, утомленого горем ближнього. Персонаж стає «невільником свого многоголосого звіра» [4, 297], міста, прагне хоча б на певний час звільнитись від нього, забути, спочити. Він утомився впускати в свою душу «чуже існування». Героя руйнують у місті тисячі чорних ротів (вікон) будинків, вічний сморід, забруднене повітря, скрегіт фабрик і грім коліс, що гвалтують святу тишу землі, а також рев людини, як звірини – «від болю, з радості, злості» [4, 297].

Це ті стресори, які руйнують його психічну рівновагу, душевний комфорт. Загальновідомий негативний вплив надто гучних звуків, що викликають утому, роздратованість і можуть привести до неадекватної поведінки людини, нездатності зосереджуватися, а інколи і до нещасних випадків. Герой «Intermezzo» жахається вампіричності людей, із якими зустрічається. Він малює її непривабливий портрет: «Твої очі цікаві, жадні, влазять у мене, і сама ти в твоїй розмаїтості кольорів і форм, застрягаєш в моїй зіниці» [4, 297].

Персонаж охоплює страх, позаяк людина міста хоче бути його паном, хоче взяти його, його руки, його розум, волю і серце. Його життя у місті було дисгармонійним, тут він почувався самотнім. Це та екзистенційна самотність, що головню породжує сумніви, зневіру, думки про абсурдність буття. «Життя безупинно і невблаганно іде на мене» [4, 297], – констатує герой. Він утомився від непривабливого, жорстокого й дисгармонійного життя, від того, що не може бути самотнім, що його серце не може вмістити усього горя людей. «Я живу не так, як хочу» [4, 298], – зауважує герой, тобто поза традиціями, звичаями, які у місті нівелюються або є незапитаними, а отже, герой залишається незахищеним від хаосу життя.

Герой відчуває загрозу бути знищеним. Така неминучість породжує стресову ситуацію – з'являються напруженість і тривога, а психологічну роль тривоги можна зіставити з болем. Постійні небезпека, тривога, відчуття невідворотності катастрофи активізують героя, адже постійно у такому стані людина перебувати не може. У героя зникає інтерес до життя, від гамору й людського

нещастя він відчуває себе надщербнутим, тому його душа прагне спокою, повернення у знайомий йому простір; щоправда, до останньої миті не полишає страх бути «закутим» у місті: «Чи розтулить рука свої залізні пальці, чи пустить мене?» [4, 298]. Предківський пантеїзм, прапам'ять стають тим потенціалом, що допоміг героєві знайти оптимальний шлях подолання небезпечної ситуації, зупинити руйнівний процес, позаяк життя кожної людини має протікати в координатах «минуле-майбутнє», в рідному геокультурному просторі, де людина максимально може реалізуватися, відчути свою потрібність і важливість.

Волею долі герой «Intermezzo» живе і працює у місті, проте за життєстверджувальною енергією вирушає до природи, до витоків, до прадавньої філософії життя; це своєрідне пригадування себе – сутнісного, істинного, справжнього. Він заздрить планетам, бо «вони мають свої орбіти, і ніщо не стає їм на їхній дорозі» [4, 297], шукає свою орбіту. Так утечу героя-українця з міста слушно розглядати як спосіб збереження етнічної ідентичності.

У просторі з дитинства знайомої кімнати герой утішений, що бачить тіні своїх предків, до яких прийшов за утаємниченою енергією, що їй надала б його життю смислу, допомогла самозберегтися і самоствердитися. Володіючи первісним, можливо, з часів трипільської цивілізації даром розуміти природу, герой прагне відновити зв'язок із минулим, із давніми знаннями, він інтуїтивно звернувся до природи, щоб поєднатися з сонцем, землею, нивами. «Інтуїція – це теж нескінченні асоціативні ланцюги видінь, лабіринти різноманітних образів, що блискавично зчіплюються і відщеплюються один від одного, багатокілометрові коридори сховищ зорової пам'яті, якими сягаюча думка пробігає з неймовірною швидкістю, знаходячи свій шлях до мети... Недаремно ж ми говоримо про інтуїтивне як про побачене внутрішнім зором, щось споріднене з уявним» [8, 38]. Інтуїція, генетична пам'ять допомогли героєві «Intermezzo» відновити й активізувати енергетичний канал – зв'язок із предками. Так природа в житті цього персонажа відіграла роль зберігача етнічних основ духовності; тому важко вповні погодитися з думкою О. Заболотного, що «природа – це спокуса для тих, хто втратив віру у власні сили, віру в життя» [3, 89].

Герой радий пригадати забуте, замулене часом, опанувати мистецтвом чути природу й голоси предків, відчувати й утривавлювати зв'язок із минулим, як, власне, й сам М. Коцюбинський, у чому переконує один із його листів до Олександри Аплаксіної: «Читаю велику книгу природи, і коли *навчуся дечому* (курсив наш. – Л. Г.), буду писати» [7, 86].

Наближення до «території природи», а потім і входження в неї викликали у героя безпорадність і навіть розгубленість: «Якийсь

зелений хаос крутився круг мене і хапав бричку за всі колеса, а неба тут було так багато, що очі тонули в нім, як в морі, та шукали, за що б зачепитись. І були безпомічні» [4, 299]. Такі перші відчуття пояснюються тим, що герой *в'їхав* у зелень природи, а *не увійшов*, тобто все відбулося швидко і дещо несподівано. Ще мить – і «білі стіни будинку вертають мені притомність» [4, 299]. Зелений хаос змінює широкий зелений двір – свій, рідний, добре знайомий простір, де герой почув тишу, яка «виповняла весь двір, таїлась в деревах, залягла по глибоких блакитних просторах» [4, 299].

Наступні рядки новели підтверджують нашу думку про героя як нащадка прадавньої культури, у внутрішніх структурах якого заговорила прапам'ять: «Так було тихо, що мені соромно стало калатання власного серця» [4, 299]. Ці слова свідчать про екологічну культуру, релігійний досвід українця.

Говорячи про перебування героя на самоті в зачиненій (це прикметно) кімнаті, дослідники творчості М. Коцюбинського головно акцентують на трагічних подіях, що настали після революційних виступів у час реакції і залишили слід у душі героя, говорять про «якесь химерне відчуття», що в будинку хтось є, хтось стежить за ним [6, 7]. Тут слушно говорити не про *химерне*, а про *утаємничене* відчуття, пробуджене прапам'яттю роду, що увиразнює єдність героя зі світом предків: «От я і сам. Навкруги ні душі. Тихо й безлюдно, а однак я щось там чую... Що там? <...> Не віриш в безлюддя? Хіба я що знаю? Хіба я знаю... <...>. Хто знає, що робиться там, де людина не може бачити» [4, 299].

У просторі знайомої кімнати герой, як наголошує В. Лесик, здійснює «глибокий психологічний самоаналіз» [6, 7] і, додамо, занурюється у схрони своєї передпам'яті, бачить те, чого не може побачити стороння, чужа в цьому будинку людина. Він переконаний, що при спалаху сірника його око спіймає образи людей – «блідих, невиразних, як з гобеленів, всіх тих, що лишили свої обличчя в дзеркалах, свої голоси по шпарах і закамарках, форми – в м'яких волосяних матрацах меблів, а тіні – по стінах» [4, 299]. Так чи не вперше М. Коцюбинський художньо оприявлює у своїй творчості образ тіней забутих предків, що згодом 1912 року на колоритному гуцульському матеріалі постане у відомій повісті М. Коцюбинського.

У діапазон зору головного героя «Intermezzo» потрапляють тіні його предків, що ніби координують енергетичний канал зі своїм нащадком і обдаровують силою. Персонажеві спокійно і затишно, допоки з пільми, крізь відхилені двері, тобто зовні, з чужого світу, не приходять ті, від кого він тікав із міста. І тоді «затулю вуха, заткну свою душу і буду кричати: «Тут вхід невірний!» [4, 300].

На лоні природи герой актуалізує збережений завдяки колективному несвідомому власний досвід спілкування з природою

(зауважимо, незапитаному, зайвому у місті): «Мої дні течуть тепер серед степу, серед долини, наливої зеленим хлібом. Безконечні стежки, *скриті, інтимні, наче для самих близьких* (курсив наш. – Л. Г.), водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі...» [4, 302]. Такі стежки відомі лише обраним, тим, хто вміє чути голос предків і користуватися їхньою енергетичною підтримкою. «Я тепер маю окремий світ», – висновує персонаж. І, що прикметно, для нього цей світ таємничий і неповторний, як і для далеких пращурів, котрі обожнювали природу: «Коли лежиш в полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголосу тишу полів, то помічаєш, що в ній є щось не земне, а небесне» [4, 306].

У новелі М. Коцюбинського «Intermezzo» звук є своєрідним регулятором емоційного стану, координатором учинків персонажа. Від скреготу фабрик, грому коліс герой утік до мелодійного гомону поля, шелесту трав, де «збоку вогко підпадьомкає перепел, бренькнула в житі срібна струна цвіркуна» [4, 305]. Голоси поля гармонійно поєднуються з голосами неба, від чого персонажеві стає широко, гарно, спокійно – зовсім не так, як у місті. «Тепер, – захоплено висновує герой, – я бігаю в поле й годинами слухаю, як в небі співають хори, грають цілі оркестри» [4, 307]. А після спілкування з природою він приходив обвіяний духом полів, свіжий, як дика квітка. Скрегіт залізного міста, який загрожував його життю, герой змінив на симфонію поля й музику неба. «Інформація про стан навколишнього середовища, прихована в природних звуках, може виявитися для людини досить важливою, хоча ці звуки і не виконують комунікативної функції» [9, 68]. Психофоніка складного й неповторного звуку жайворонка актуалізує культурний досвід персонажа чути природу, тони й напівтони доквілля. Так узгодженість героя зі звуковою гамою, його аналітичне сприймання оновлюють і розширюють уявлення героя про природу – світ його предків. Герой дитинно дивується побаченому й почутому.

У просторі між небом і землею, у контексті природи персонаж знаходить такий бажаний спокій: «На небі сонце – серед нив я <...> так мені добре...» [4, 302], «Прибій колосистого моря йде через мене кудись у безвість» [4, 303]. Персонаж гладить рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі, його спиняє біла піна гречки. У поведінці персонажа прочитуються риси прадавньої людини, яка обожнювала природу й була міцно пов'язана з ріднокраєм, позаяк почуття родинного вогнища, рідного краю, батьківщини почали формуватися у найвіддаленіші від нас доісторичні часи. «Механізми емоційної диференціації простору зберігають своє значення і для сучасної людини. Важко припустити, ніби людина народжується із вже «вдрукованими» в її мозок пейзажами. Але вона здатна *побачити світ очима древньої людини* (курсив А. Макарова. – Л. Г.). Як і в

кроманьйонців, окремі місцевості й ландшафти викликають в нас досить глибокі емоціональні стани. Ті з них, які чимось нагадують нам місця нашого дитинства, пробуджують в нашій душі особливо сильні почуття. І хоча ми не завжди розуміємо причини їхньої «підвищеної емоціогенності», нас не полишає почуття, ніби є в них щось знайоме, близьке, чимось рідне й дороге нам» [8, 218-219]. У добре знайомому героєві просторі стає запитаним досвід предків у спілкуванні з природою, прокидаються його архесвідомість, родова пам'ять, «древні шари мови» (А. Макаров). А тому нас не дивує його розмова з житами, зозулею – «найближчою приятелькою». У цьому комунікативному ланцюгу логічною є молитва, а не гімн, як стверджує В. Лесик, до сонця, про що ми вже мали нагоду писати [1, 11]. Звертання до сонця – це своєрідна кульмінація у стосунках героя з природою. Апелювання до світила, актуалізація підсвідомих імпульсів, що породжують внутрішні бажання возвеличення сонця, підкреслюють самотність культури життя, побуту, думання героя.

Логічним завершенням пошуку героєм орбіти свого життя є його – нащадка хліборобської культури! – щире зізнання в любові до землі: «Ніколи перше не почував я так ясно зв'язку з землею, як тут... Тут я став близький до неї <...> Я тут відчуваю себе багатим, хоч нічого не маю... земля належить до мене. Вона моя. Всю її, велику, розкішну, створену вже, – всю я вмещаю в собі. Там я творю її наново, вдруге...» [4, 306]. Як видається, новелу особливо прикрасила б молитва до квітки, можливо, до волошок, які «хотіли бути як небо і стали як небо» [4, 303], проте твір має посвяту Кононівським полям – символічний поклін нащадка своїм предкам-хліборобам.

Засади духовності головного героя новели М. Коцюбинського «Intermezzo» розпросторені в координатах «минуле-сучасне». Релігійний досвід, прапам'ять, інтуїція відіграли роль етнозберігаючих чинників, що скоординували лінію поведінки персонажа-українця. Логіка вчинків головного героя обґрунтована відновленими у свідомості персонажа знаннями предків у спілкуванні з природою та її обожненні. Образи, структура, змістове наповнення, ідейне звучання новели М. Коцюбинського спрямовані на виявлення національної самотності героя-інтелігента українського письменства кінця XIX – початку XX ст.

Література

1. Горболіс Л. Художнє осмислення сакрального у творах М. Коцюбинського «Intermezzo», «Тіні забутих предків». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 5. С. 9–11.
2. Горболіс Л. Інтермедіальність української літератури: тенденції розвитку, етапи становлення, національна своєрідність. Trends in the development of philological education in the era of digitalization: European and national contexts : Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P. 131-159.

3. Заболотний О. Втеча від суспільства чи перепочинок душі на лоні природи. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2002. № 2. С. 85–90.
4. Коцюбинський М. Твори: у 7 т. Київ, 1974. Т. 2. URL : https://library.vspu.edu.ua/inform/kocubin_polka.htm.
5. Коцюбинський М. Твори: у 7 т. Київ, 1975. Т. 6. URL : https://library.vspu.edu.ua/inform/kocubin_polka.htm.
6. Лесик В. Система образів твору (новела М. Коцюбинського «Intermezzo»). *Дивослово*. 2000. № 8. С. 7–9.
7. Листи М. М. Коцюбинського до О. І. Аплаксіної / Редакція, вст. стаття і коментарі І. І. Стебуна. Київ : Вид-во АН УРСР. 1938. 341 с.
8. Макаров А. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: нариси з психології творчості. Київ: Радянський письменник, 1990. 285 с.

Духовність гуцулів у художньому баченні Ольги Кобилянської (на матеріалі творів «Битва», «Некультурна»)

Твори О. Кобилянської «Битва», «Некультурна» належать до скарбниці української літературної класики. У них крізь призму взаємин людини й природи письменниця висвітлює питання віри, соціальної, моральної, духовної сутності особистості, художньо відтворює своєрідність культури, побуту, поведінки мешканців Карпат. Змальовані письменницею гуцули виростають на лоні розкішної природи, стають впевненими і незалежними, свідомо дбають про свою духовність. Природне середовище, яке визначило спосіб думання, життя, світорозуміння, світогляд, темперамент горян, допомагає їм тонко відчувати зв'язок із предками.

В оповіданні «Битва» О. Кобилянська малює широку картину Буковинських Карпат. Події, покладені в основу твору, реальні – це пережиті письменницею враження від нищення лісу в Карпатських горах (околиця Кімполунга), про що вона згадує в автобіографії «Про себе саму». Серйозний, проблемний і актуальний твір розпочинається широкою експресивною персоніфікованою картиною, поетичним олюдненням гір: «Різно сформовані, вганяються під небеса, стоять так нерухомо тисячі літ, кепкують собі з кожної зміни, що перед їх очима відбувається, розкошують у власній красі, свідомі своєї довічної тривкості...» [2, 301]. Антропоморфізм, покладений в основу зображення картини природи, ґрунтується на народному міфологічному світосприйнятті, коли людина жила в атмосфері культу природних сил, намагаючись пояснити природне доквілля. Опис лісу виражає той реальний світогляд предків-язичників, основою якою було олюднення живої і неживої природи, «коли людина в малих подробицях оточуючого її світу бачить прояви

особистого життя й волі» [9, 129]. У зв'язку зі змінами в природі людина намагається досягнути сутності свого «я», визначити свою позитивну роль і функції в світі. У композиційному плані пейзаж допомагає зрозуміти повноту життя гуцула, сприяє розгортанню ідейного задуму автора. У «Битві» велич природи постає на першому плані, а постать людини лишається на другому. У такий спосіб О. Кобилянська виражає взаємодію людини і природи, відразу надаючи пріоритетності першій ланці, що, власне, й визначає художньо-естетичну цілісність твору. Письменниця панорамними пейзажними картинами доводить первісність цього ландшафту, його життєву могутність, непорочність, чистоту і в такий спосіб позиціонує людину як другорядну: «Тут панувала всюди таємна тишина. Царювала розкіш у вегетації, краса в барвах флори, а на горах таке багатство зелені, що якимось аж пригноблювало чоловіка» [2, 301]. Владність недоторканої величної землі можна трактувати як безпосередню залежність людської істоти від природи. Природа виступає композиційною домінантою оповідання.

Вражаюча тиша, особливе повітря, небуденний вигляд створювали у лісі незвичайну атмосферу, котра асоціюється у письменниці з церквою. Таке порівняння не є випадковим. Красиві недоторкані місця за часів язичництва були храмами, осередком молитов і богопоклонінь, адже природа у свідомості предків ототожнювалася з Богом (це ознака українського пантеїзму). Тому звичайним видається те, що столітні ліси, в котрих життя плинуло своїм шляхом, упорядковано, без найменшого впливу людини, були для гуцулів святими місцями. Людська душа постійно потребує зцілення і бадьорості, котрі можна було отримати саме в таких чарівних куточках. Це вияв етноестетики нашого народу. Декорована пантеїстичними пейзажними картинами проза О. Кобилянської доповнює новоромантичну концепцію героя – вольового, енергійного, сильного духом.

Краса і недоторканість природи імпонували способу життя, традиціям гуцулів, а віра благородних почувань і обрядів сприяла цьому. Природа була для них рідною, творінням Божим, вона зближувала їх, робила духовно незалежними, вчила не бути рабом: «Так нерушимо (як ліс, природа. – Л. Г.) виростили й вони, так гармонійно, питомо в своїй красі і в своїх звичаях вели своє життя – без панів і без наймитів» [2, 311]. Природа була для гуцулів, як і для їхніх предків, джерелом свободолюбства. Глибоко усвідомлюючи детермінуючі фактори життєвого шляху, вільні у мисленні й діяльності, вони не порушували традицій предків, свято їх оберігали і ревно дотримувалися. Як свідчення – велетенські дерева, яких століттями не торкалась сокира. Це ознака глибоко вкоріненої релігійності. До того ж, влаштовувати життя, згідно з вірувальними

традиціями, – вияв високої релігійної культури, яка представлена:

- 1) діяльністю людей (репродуктивною і творчою), яка пов'язана з вірою в надприродне;
- 2) нормами поведінки, що склались споконвіку і закріпились неписаними законами горян;
- 3) рівнем опанування людьми культурних зразків.

Лаконічні висновки О. Кобилянської часто доповнюються доречними художніми уточненнями – коментарями. «Такі були ті діти лісів, – стверджує автор в оповіданні, – що за ніяку ціну не хотіли прикладати рук до звалювання велетів з їх висоти! – Що ви за віра? – питали вони недовіжливо тих, що прибули обчисляти хосен битви. І кажучи це, морщили грізно чола, стискали в руках топірці» [2, 312]. Останні рядки влучно доповнюють переконання верховинців, конкретизуючи їхні образи.

Подекуди коментарі у творі містять художні деталі, котрі несуть цінну додаткову інформацію. Боляче реагували гуцули на непроханих гостей, котрі несли їхньому краю порожнечу й руйнацію. Побачивши вперше поїзд, «перелякалися й сплюнули від себе. В тім була, мабуть, нечиста сила, і вони не хотіли жодного діла мати з тими, що кермували тим всім» [2, 312]. Наведені рядки мають подвійне смислове навантаження. Так накладання хреста на груди та згадка про нечисту силу (остання ототожнювалась у верховинців із людьми корисливими й безбожними, нехай навіть на рівні авторського припущення) свідчить про дуалізм їхніх світоглядних переконань. Водночас не слід забувати, що процес заготівлі лісу добре фінансувався і, зрозуміло, краєни могли гарно заробити, але культура почуттів не дозволяла їм знехтувати звичаєвим правом, конституцією народу. Тому серед численного найманого люду не було жодного гуцула.

Антихристами, істотами з чортівськими тілами називають горяни «правителів битви», найманців, «котрі не знали ні свята, ні неділі, а о красі не мали й поняття» [2, 310]. Ці гвалтівники і вбивці безжалісно паплюжили й нищили природу, дбаючи лише про гроші, прибуток, власні інтереси. А природа, «зображена у творі як жива унікальна істота, навіть захищалася, як людина, котрій загрожувала небезпека, страчувала «наємників» на смерть, робила їх навіки нездатними до праці. Тут персоніфікація набуває найбільшого емоційного забарвлення, що підсилює ідейне звучання твору.

Естетика, екологічний потенціал мислення гуцулів сприймали рідний серцю краєвид як прекрасне. Вони добре розуміли, що втрата хоча б одного виду рослин веде до загибелі чи спотворення іншої, що, безперечно, негативно впливає на рослинний і тваринний світ Карпат загалом. Єдність царства природи з буттям гуцулів ство-

рювала такий світоустрій, де все знаходилось у прямій взаємозалежності, було взаємозумовленим: «Їх (корінних жителів Карпат. – Л. Г.) світ був ліс і гори, і лише тут дозрівали вони вповні! Їх бажання були прості й прозорі, а умови їх щастя – блиск сонця й синє небо...» [2, 313]. Така просторова закономірність між двома площинами життя концентрується у творі в причинно-наслідкову залежність і є важливим прийомом у трактуванні способу життя персонажів. Про такий стиль буття гуцулів знайдемо відомості і в народних легендах: «Хліба ані білого, ані чорного у людей не було. Аби з голоду не вмерти, гуцул ішов до джерела гірського, пив воду студену, цілющу. Та й силу мав. Цю силу гори давали» [4, 4]. Наведені рядки ще раз доводять, що покладені О. Кобилянською в основу оповідання «Битва» думки – це переломлене через авторське світосприймання народне бачення світу, природи, людини. Природа була джерелом буття верховинців, визначала простоту, практичність і натуральність їхнього життя, відвертість у стосунках. Люди відчували себе залежними від навколишнього світу, завдячували існуванню на землі саме природі. Обожнювання природного начала, святе, поважне ставлення до всього живого визначали зміст буття горян. Їхня людяність у ставленні до природи – це толерантність до традицій предків.

На матеріалі оповідання О. Кобилянської «Битва» можна побачити, що гуцули постійно знаходяться в сфері культури природи, а віра, звичаї предків, які вони свято зберігають та шанують, є основою їхнього світобачення. Із цього погляду видається символічною й назва твору, яку можна розуміти як сутичку двох світоглядних систем – старої, складеної упродовж віків і перевіреної життям (її представляють у творі гуцули), і нової – відірваної від народного життя (подається образами найманців).

Багатьма своїми прозовими творами, де чільне місце займає природа, О. Кобилянська апелює до людської мудрості, доводячи залежність людської долі від природи. Ця ідея знаходить художню реалізацію в новелі «Некультурна». Як і більшість персонажів письменниці, Параска зображувалась серед природи, бо це було звичайно, можливо, навіть без упередженої цільової настанови, в загальному потоці творчого мислення. Згадаймо й те, що в автобіографії «Про себе саму» О. Кобилянська називає головну героїню новели «Некультурна» Параску «вірною, чистою дитиною природи», «сестрою смерік, поміж котрими проживала, – жила, розвивалася» [3, 232].

Новела має оригінальну побудову, яка допомагає письменниці реалізувати власну концепцію людини і світу. Так, скажімо, розповідь-пролог у народнопоетичному дусі про Рунга і Магуру не дає відомостей про минуле цих гір, але зворушлива манера подачі

матеріалу створює своєрідне підтекстове поле, суть якого можна розшифрувати багатоманітними аналогами з локальних топонімічних легенд, у яких люди через певні причини (моральні, соціальні, етичні тощо) перетворюються на гори, ріки, струмки. Вступна частина твору з персоніфікованими образами Рунга і Магури мимоволі налаштовує на думку про те, що в далекому минулому вони були живими істотами. Ця композиційна складова новели має подвійне смислове навантаження. Перше – інформаційне – вказівка на архаїчність світогляду горян; друге – естетичне – спосіб показати велич і красу довкілля. Кожне з них у гармонічній єдності визначає стильову особливість твору, його проблемно-подієвий зріз.

Як відомо, у світових міфологічних традиціях образ гори особливо популярний і може обожнюватись із образом світового дерева. Залучення двох природних величин (смерек і гір), що символізують модель світобудови, у художньому творі О. Кобилянської підсилює ідейне навантаження твору, прямо вказуючи на тісний взаємозв'язок людини і природи. І хоч у новелі гори десакралізовані, однак тінь деміфологізації їх не зачепила, і вони не є лише простою локальною вказівкою. Народ по-філософськи підходить до релігії, природи, міфотворчості предків. Чоловіча і жіноча назви гір (Рунг і Магура) в новелі О. Кобилянської «Некультурна» в цьому переконають, бо їхнє сусідство і прихована закоханість, як живих істот, символізують вічність буття, а делікатність у почуттях, толерантність у стосунках проєктують (уже на початку твору) морально-етичний кодекс головної героїні твору.

Персоніфіковану пейзажну картину О. Кобилянська завершує словами: «Там був їх (Рунга і Магури. – Л. Г.) рай...» [2, 324]. Поняття про рай перенесене письменницею на реальний світ. Констатація місцевого ландшафту як раю – особливість світоглядної системи горян, яка сягає праісторичних коренів, тому є закономірним його використання у творі. Лаконічно завершена фраза-підсумок «Там був їх рай...» ніби знаходить своє логічне продовження в наступному реченні, яким розпочинається розповідь про головну героїню. Таке вдале композиційне поєднання частини твору виводить на поверхню важливі питання, пов'язані з проблемою існування людини, про зміст життя і долю, земне і потойбічне, швидкоплинне й вічне, народження і смерть, ставить на перший план динамічні стосунки людини й природи, показує залежність існування героїні від предковічних законів.

Зазначеним проблемам у творі вдало підпорядковані й інші композиційні ланки. Так «некультурним» видається внутрішній простір Парасчиної хати, де непорядок і убожество. Але далі О. Кобилянська розвіює читацьке розчарування, котре переходить у зачудування й полегкість: «Зате стіни майже повні. Барвні малюнки,

яскраві папери, стяжки, дерев'яні хрестики, горнятка, засохлі цвіти, а в вікні понсові цвітучі цвіти, що тиснуться надармо до замарганого скла по дрібку сонця» [2, 329]. Різко окреслена протилежність наповненості хати має філософсько-символічне спрямування. Опис підлоги – це буденність, а стіни – надбуденність для заспокоєння душі, що гармоніює психічному стану Параски, є свідченням її гарних уподобань, витончених смаків, говорить про неординарність природи жінки, її індивідуальність, несхожість на інших. Через деталь хатньої обстановки – яскраві квіти, що крізь вікно тиснуться до сонця, – влучно відтворено зв'язок героїні з природним світом. Змалювання хатнього інтер'єру шляхом контрасту є не лише одним із засобів характеристики героїні, а й ключем до розуміння назви твору.

Горда, волелюбна й незалежна гуцулка володіє унікальним мистецтвом любити природу. Почуття самотності й суму Параска не знала, бо, говорить О. Кобилянська, багата зелень гірських стін випивала самоту. Між Рунгом і Магурою вона була наче вдома, почувалася спокійно й комфортно: «Над нею, коло неї увихається у воздуху і над квітами, що бувають з трави, безліч дрібосеньких комашок, гомонять у тихій гармонії. Недалеко її ніг вертяться і спішаються рудаві мурахи...» [2, 353]. Навіть узимку, сидячи в хаті, Парасці несумно – вона вслухається у шум чи посвист вітру. Такі просторово-часові екскурси, подані у творі в чіткій хронології, допомагають авторці змалювати образ героїні цілісно й об'єктивно.

Духовно багата поетична натура Параски з філософською мудрістю сприймає світ. «Історична питома вага поетичного відношення до навколишньої дійсності послужила до певної міри і охоронним модусом побутування давніх світоглядних уявлень гуцулів, що виявилися в традиційних поглядах на утворення світу, взаєминах людини і природи, у релігійних віруваннях, забобонах, демонології, в народному осмисленні явищ суспільного буття» [1, 243]. Параска, відчуваючи й сприймаючи гармонію в природі, прагне і сама стати її частиною. Вона мислить своїми категоріями, які, звичайно, не розходяться із загальноприйнятими народними нормами. Для неї город – рай, де ростуть фруктові дерева, городина, соняшники, квіти. Це ті, зазначені своєю часу ще М. Костомаровим оригінальність, поетичність, непрактичність українців, котрі відрізняють наш народ від росіян, які дбають про рослину лише і корисливих міркувань. Квітка для героїні новели «Некультурна» – раціональне добро, яке втішає серце, збуджує позитивні емоції. У благородній душі жінки панує рай, і тому все гарне у її свідомості асоціюється з раєм, місцем, де створюється атмосфера трансцендентного протиставлення буденній соціальній реальності поезії життя, де квіти є «потужним джерелом випромінювання краси і творять світову гармонію» (А. Кондратюк). Проте дане поняття

несе в собі відгомін християнського вчення лише зовні, а внутрішня форма (за О. Потебнею, чуттєвий образ значення) окреслюється специфікою народної мови, ментальної свідомості, які транслиують християнський рай на землю, отже, свідчить про поетичне мислення Параски.

Не виключено, що поняття «рай» генетично пов'язане з «капищем», яке влаштовувалось нашими предками в мальовничому куточку природи, де складалась молитва богу, а кожна рослина й дерево мали магічну силу. «Я люблю, щоби так всього було, се так весело!» – говорить Параска тому, хто дивиться на город. «Весело» – це поняття достатку й естетичної насолоди, котрі в уявленні жінки асоціюються з досконалістю. «Веселими, зеленими, як рай» видаються героїні й пасовиська. Радість існування на землі, яку відчуває вона від споглядання природи, – це сенс життя предків-язичників; радість на лоні природи і завдяки природі, радість, яка ототожнюється зі щастям.

Рай для героїні – перенесення бажаного в реалії, спосіб самовираження і самозбереження, це гармонія й естетика, де працює й відпочиває її душа. Слушною тут є думка Д. Чижевського: «До ідеалу гармонії зовнішньої приєднується ідеал гармонії внутрішньої. Ідеал внутрішньої гармонії є найвищим ідеалом етичної свідомості» [10, 19]. Синтез зовнішньої гармонії (природа) і внутрішньої (душевна краса героїні) перетворюють її матеріальне «раювання» в духовне. Жінка неодноразово твердить, що вона щаслива. Параска має всі підстави вірити словам старого діда: «В тебе таке щастя, що не покине тебе ніколи. В душу поклав тобі Бог твоє щастя, щоб не могло тебе ніколи покинути; і так стоїть тобі до смерті: щастя, веселість, радість. Смутку нема» [2, 355]. Ці рядки відповідають ідеї твору, яку обґрунтувала сама О. Кобилянська в листі до О. Маковея 17 грудня 1898 року: «Я хотіла дійсно змалювати таку некультурну з щасливим незнанням, з її врадженним щастям у душі, якого їй нічим не можна було відібрати! Чи така людина не є прекрасною!» [3, 276].

Жінка доброго роду, «з мудрими живими очима», яка вірить у забобони, живе у згоді з християнською мораллю (згадаймо, без церкви не погоджується на шлюб), знає і дотримується обрядів, як і її предки, не сторониться людей, але не прагне з ними постійного спілкування. Це не нехтування загальноприйнятими законами співжиття, а бажання зріднитися з абсолютним, яким вважає природу. Параска знає, що таке гріх, і твердо переконана, що Бог бачить кривдника і завжди на боці скривдженого. У творі є епізоди, які показують силу людського слова, поєднану з правічною магією. Прокляття Параски, які зринають з уст тричі, викликані боротьбою добра і зла, що знаходились у силовому полі її стосунків із судженим. Як зазначав І. Франко, на Підгір'ї, в Карпатах, за народними

повід'ями, «є така година в році, що якщо другого закласти, то се йому зараз сповниться. Звичайно люди не знають тої години, але бувають такі, що знають» [5, 135]. У новелі «Некультурна» слова героїні справджуються, що живить її віру в циклічний причинно-наслідковий зв'язок людини і природи. До того ж, у такий досить незвичайний спосіб О. Кобилянська надає морально-етичній проблемі розгалуженості.

Параска зазнала горя, гірких непорозумінь, зради з боку людей і тому знаходить розвагу та психічну підтримку в природі, вірить у її незрадливість. Вона черпає з природи сили для фізичної та культурної екзистенції. Делікатності, моральної досконалості навчила її саме природа. Ця жінка, як двічі повторює О. Кобилянська, «мала лице», що свідчить про глибоке почути гідності. Героїня упродовж життя не піддається ніяким утискам, її психіка врівноважена, дії спокійні, впевнені навіть у непередбачені хвилини, її гордість сприймається як щось природне, звичайне.

Кожен рядок новели демонструє шляхетність Параски у ставленні до природи. Це закономірно, адже вона живе в мирі з собою, що позначається і на стосунках із довкіллям. Воля до правди й справедливості, які постійно були її орієнтирами, реалізувались у взаєминах із людьми і вдосконалювались у спілкуванні з природою. Культура духу героїні «узаконює» її бажання звертатися до природного існування на землі і дозволяє бачити природу тими очима, якими дивилися на неї предки.

Розповідь Параски про свою незвичайну подорож до лісу виявляє язичницькі начала світосприймальних настанов жінки. Дослідники стверджують, що «природа в уявленнях гуцулів сповнена життя, в ній взаємозв'язане реальне й ірреальне, звичайні, видимі і незвичайні таємні речі, все розвивається і навіть камінь росте з землі» [1, 244]. У лісі, куди потрапила Параска, шукаючи млина, все живе і неживе створює незвичайну атмосферу, котра негативно впливає на жінку, породжуючи в її душі страх і ніяковість. Заблукавши, вона приходить до висновку, що ліс заклятий, бо «що се за шум літав у воздуху? Вона ж ніколи не чула такого сильного шуму, скільки й перейшла лісів» [2, 343]. Героїні здається, що все, що тут живе і росте, стає їй на заваді, всіляко перешкоджає. Навіть гострий камінь чекає, щоб вона вдарилася об нього і понівечила ноги. Світогляд Параски формувався на ґрунті найдавніших уявлень, тому не дивно, що природа уподібнюється у свідомості героїні до живих істот. Жінка твердо переконана, що в лісі панує злий дух, котрий полює на її життя: «їй хотіло щось розум відібрати – того, що сиділо їй на плечах і скоботало, і що вона через цілий ліс несла... вірить їй це хто чи ні?» [2, 345]. Параска бачила прозорі білі страхопуди, котрі виростили з землі, тиснулися їй на груди, щоб задавити. За

язичницькими віруваннями духи перебувають у постійній взаємодії з людиною, визначають її душевний і психологічний стан. У ситуації, змальованій О. Кобилянською, вони зовсім не сприяють головній героїні, і тому їй доводиться прикладати чимало зусиль, щоб здолати страх, знайти в собі сили і вийти з лісу живою.

Детально змальована подорож героїні є завершеним міні-оповіданням, що має свою структуру і в цілому у новелі відіграє важливу роль. Кульмінаційна вершина цього «пейзажного оповідання в новелі» – момент пізнання героїнею істини, усвідомлення того, що її ошукано, зраджено: «Її душу щось затьмило і роз'яснило, мов пришибла її лиха блискавиця, в серці пірнуло ножем... се «чортівський млин», се його шум заливає воздух, як меле!.. Зойкнула» [2, 344]. Миттєве відкриття, передане в тексті словом «зойкнула», прийшло до неї через природу, яку Параска глибоко розуміла, знала і любила.

О. Кобилянська в «Битві», «Некультурній» порушує важливі питання українців, взаємини природи і людини, роль, місце та значення релігійних традицій у житті народу, питання змісту й цінності людського буття, показує тісний зв'язок їхнього життя з вірою предків, наголошуючи, таким чином, на особливостях нашого менталітету (чуттєвість, емоційність, ліричність вдачі, міфопоетичність світосприймання, естетизація світорозуміння тощо). Художньо досліджуючи людину в тісних зв'язках із природою, середовищем, опираючись на складені упродовж віків уявлення предків, О. Кобилянська виявляє суспільно-філософську суть людини і природи, підкреслюючи цілісність народної культури, що органічно синтезувала язичницькі й християнські релігійні вірування. Оригінальні художні твори письменниці дають змогу з'ясувати сутність людини в просторі, побачити її генетичний зв'язок із часом (минулим і сучасним), допомагають віднайти нитку історії, пере-свідчитись, що ми – це наші предки.

Література

1. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1987. 472 с.
2. Кобилянська О. Твори: у 5 т. Київ: Держлітвидав України, 1962. Т. 2. 480 с.
3. Кобилянська О. Твори: у 5 т. Київ: Держлітвидав України, 1962. Т. 5. 492 с.
4. Легенди Карпат. Ужгород: Карпати, 1968. 304 с.
5. Легенди та перекази. Київ: Наукова думка, 1985. 400 с.
6. Павличко С. Теорія літератури. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Pavlychko_Solomiia/Teoriia_literatury/.
7. Павлюк І. Історії емоцій: Про тексти та життєтексти сучасних літераторів. Львів, Світ, 2021. 352 с.
8. Сокіл В. Народні легенди та перекази українців Карпат. Київ: Наук. думка, 1995. 157 с.
9. Филипович Г. П. Літературно-критичні статті. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Fylypovych_Pavlo/Literaturno-krytychni_statti_zbirka/

10. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Вид. 2. Мюнхен: [Український Вільний ун-т], 1983. 175 с. URL: <http://litopys.org.ua/chyph/chyph.htm>.

Художнє освоєння народно-демонічних уявлень українців у драматичній поемі Олександра Олеся «Ніч на полонині»

Різнобарвна палітра драматичної поеми Олександра Олеся «Ніч на полонині» сповнена любові до народу, навколишнього світу. Своєрідна композиція, символіка твору зумовлені авторським задумом – у поетичному ключі, через персоніфікацію природи відтворити народні вірування, що несуть у собі відгомін давніх традицій, коли людина обожнювала довкілля. Письменник колоритно передав багатшаровий конфлікт між реальним та ірреальним, людиною і природою, світом добра і зла.

Митець крізь призму пандемоністичних уявлень, язичницько-християнських світоглядних переконань українців художньо передав велику таємницю життя і смерті, яка розкривається у гармонії людини зі світом предків, у зв'язку з пращурами та минулим; через комплекс болючих питань порушив важливу проблему пізнання буття (котре у творі подано у трагічній суперечності) і себе в ньому (плинність життя не можна зупинити волею чи бажанням людини, якими б сильними вони не були; правічне співіснування в людському естві добра і зла тощо). У висвітленні цих питань письменник використовує різні форми художнього мотивування – композиційне, стильове, психологічне та ін., послуговується широким арсеналом зображально-виражальних засобів, обирає для твору певну систему образів. Зауважимо, що заглиблення в реальне й ірреальне, що більшою чи меншою мірою втілені в ідеалі прекрасного (а прекрасне, у свою чергу, є висхідним пунктом світосприйняття і світорозуміння, принципом творення характерів) – оригінальний композиційний прийом вираження ідеї твору.

Олександр Олесь свідомо звернувся до народного середовища, з якого черпав мудрість національних вірувань і традицій, увів у драматичну поему (хоча й фрагментарно) народнопоетичні зразки, мотиви казок, легенд та ін., підкреслюючи, таким чином, нерозривний зв'язок із культурою рідного народу.

Як відомо, драматична поема Олександра Олеся «Ніч на полонині» складається із чотирьох картин, структура яких, на нашу

думку, логічно підпорядкована висвітленню проблеми співіснування реального й ірреального у світорозумінні й сприйманні українців (і певною мірою язичницьких і християнських переконань). Так, перші дві картини розпочинаються епізодом, де діючими особами є земні люди, і лише згодом сцени доповнюються демонічними істотами; в той час, як дві останні картини, ніби витримуючи ідейно-композиційну рівновагу, мають структуру протилежного змістового наповнення. Вже перша сцена (розмова колишнього вівчаря Степана з Іваном) вводить читача в демонічний світ полонини. Така двокоординатність спостерігається до останніх рядків поеми, підсилюючи фантастично-символічний струмінь твору.

У суперечливому ключі подає Олександр Олесь село з його християнськими законами (тут побудований храм, люди цураються нечистої сили, дотримуються звичаїв); і наповнений дивами світ полонини, де за господаря – справедливий Лісовик, що стежить за ладом у лісі та життям істот, котрі його населяють. Представники названих світів (реального й ірреального) своїми діями та вчинками виражають суть цих площин: реальний світ характеризується буденністю, практичністю, приземленістю, а ірреальний – духовний, для якого не існують поняття матеріальної вигоди. Атмосферу кожного середовища автор влучно передав словами однієї з Мавок:

Щасливі ми на полонині,

А скільки сліз тече в долині! [1,239].

Наведені рядки є ніби екскурсом читача в далеке минуле українського народу, коли почуття і прагнення язичника були спрямовані на відчуття радості існування на землі, серед природи. І як прагнення людини змінити ситуацію, що склалася, є у творі поведінка Івана, котрий знаходить відряду своєму серцю у товаристві Мавки – прекрасній, безпосередній, не спотвореній тягарем несправедливості й нещирості життя істоті. Ця життєствердна ідея визначає пафосну спрямованість драматичної поеми «Ніч на полонині».

Із-поміж порушених Олександром Олесем проблем домінантним є питання гармонії природи і людини, що постає з перших рядків твору, і вага котрого покладена на Мавку й Івана, які втілюють у своїх вчинках, поведінці, психології багатоманітну суть буття, що розкривається у взаємозумовленості і взаємозалежності кожної складової у дихотомії «природа – людина»: особистість невіддільна від навколишнього світу, природа керує долею індивіда та ін.

Так Іван відчувається «своїм» серед природи, вона – цілющий бальзам для його обтяженої буденними справами душі; Мавка йому рівня, не вимагає багатства і не ставить як перешкоду у стосунках Іванову бідність, бо «міряє» людей іншими, вдосконаленими природою, критеріями. Таке неординарне сприймання Іваном

довкілля, свідчить про оригінальний внутрішній світ персонажа, для якого квіти створюють таку атмосферу, «що серце аж тремтить – радіє, / На волю рветься, наче птах» [1, 235]. Сповнена найніжнішими почуттями до природи, душа парубка воєдино злилася з полониною, країною див і краси.

Повною протилежністю у природорозумінні виступає у поемі Марійка, для якої Мавки, Лісовик, інші істоти потойбічного світу – нечиста сила. Її думки зливаються з традиційними поглядами українців, котрі завжди остерігались демонічного [2, 3, 4]. Дівчину не задовольняє поведінка Івана, тому вона дорікає йому:

*Ці дикі праліси і гори
Тобі миліші від села...* [1, 230].

Близький душевними структурами до природи, Іван сприймає Лісовика як друга, а Мавка стає тим теплом, якого прагнув він усе життя, тією облагороджувальною силою, яка заклала у його єство відчуття лету, радості на землі:

*Весь світ – неначе сад зелений,
Усе музику якусь чуть...
Це все: і крила, і музику
Єдина ти мені дала, – зізнається він Мавці.*

Цими рядками Олександр Олесь влучно передав визначальну ідею діяльності людини, необхідну для перемоги добра, динаміку життя, суть якої, за світовідчуттєвими переконаннями Івана, – у гармонії з природою, котра породжує і підтримує свободу волі героя, внутрішню здатність Івана до усвідомленого вибору, самовизначення в духовній сфері свого буття.

Увага письменника до морального життя народу допомагає повніше, крізь призму синтезу язичницько-християнських вірувань і норм, сприйняти духовний світ персонажів драматичної поеми Олександра Олеся «Ніч на полонині» і спрямувати твір в етико-психологічне русло. Так прихильність до Мавки (не кажучи вже про зв'язки з цими істотами) народна етична думка трактує християнським терміном «гріх». Це Іван добре знає, але його почуття значно сильніші. Така, на перший погляд, зухвала поведінка надає дещо негативних рис герою. Та пояснимо це не як нехтування народнорелігійними правилами життя, а як поклик душі з'єднатися з природою (лісом, полониною), минулим пращурів, як це розуміли ще наші предки, створюючи в уяві демонічний образ мавки (нявки, русалки). Така хаотичність в емоційно-почуттєвій сфері Івана (згідно з народною мораллю) підсилює ідею автора про суперечливість життя, а характер персонажа набуває колоритності, самобутності.

Саме довкілля, надприродний світ прагне гармонії з людиною, вчить її своїй етиці, котра не суперечить загальноприйнятій

народній моралі, законам світоустрою. Ідею нерозривного взаємозв'язку людини та навколишнього середовища Олександр Олесь інтерпретує у творі таким яскравим фактом: Чорт вкрав сокиру у гуцула, котрий зайшов у ліс і зрубав смереку. Дбайливість Чорта словесно підтримує й Лісовик:

*За це хвалю, що бережеш ти
Одвічні праліси й ліси... [1, 233].*

Як бачимо з поеми, філософія розумного співжиття у стосунках homo sapiens із природним довкіллям є обов'язковою (і в усі часи вічною!) складовою повноцінного буття обох сил, а значить, і обох світів – реального й ірреального.

Зауважимо, що стильове мотивування проблеми гармонії людини й природи у драматичній поемі Олександра Олеся «Ніч на полонині» досягається, на нашу думку, завдяки виразному художньому засобу – символічній деталі, якою виступає язичницький атрибут – вінок, що з розвитком сюжету конкретизується, набуває у певній сцені своєрідного змісту. Неодноразово залучаючи названу деталь у твір, письменник у другій картині у такий спосіб безпосередньо вводить Івана в коло лісових істот – Мавок («І плетемо гуртом вінок») [1, 214], символічно з'єднуючи головного героя з ірреальним світом з допомогою квіток, які, як відомо, Іван любив із малих літ. Факт-екскурс із минулого персонажа уможливорює розглянути змістову суть деталі-вінка крізь призму психології й світосприймань героя. Квітка в свідомості Івана – це спогад про дитинство, тобто, добро, своєрідну безтурботність, благополуччя, яких він не цурається, а прагне, ставши дорослим. Плетінням вінка гуртом із Іваном Мавки ніби вітали його прихід у країну див, вводили парубка через це поетизоване дійство у природний колообіг (бо вінок – це коло).

Найбільшого смислового й ідейного навантаження набуває деталь-вінок у третій картині твору, яка проектує бажання-мрії Мавки, символізуючи красу взаємин лісової красуні й Івана:

*Ти любиш квіти?! Я щоранку
Тобі із них вінок сплету...
Я насаджу на полонині
Грушок, і яблунь, і вишень
В сад оберну я полонину,
У водограй з квіток, пісень! [1, 235-236].*

Яскрава картина щастя, яку малює Мавка, асоціюється в її уяві з раєм, то буде панувати у стосунках із Іваном. Поняття раю, генетично заглиблене в дохристиянські часи, ґрунтується на естетичних засадах, що дозволяв нам говорити про красу душевних поривань Мавки. Для неї рай – спокій, добробут, краса довкілля, взаєморозуміння у близькому для її душі товаристві, щирі, довговічні

почуття. Кожна із названих складових поняття «рай», треба сказати, не суперечить і народним естетичним принципам та ідеалам, що підтверджує своєрідне проникнення морально-етичних понять з буденного життя селян у міфологічний світ надприродних істот.

Слід додати, що зв'язки персонажів драматичної поеми Олександра Олеся «Ніч на полонині» з дійсністю не надто розгалужені. Але цією фабульною особливістю, як нам здається, й розшифровується суть буття людини – знайти прекрасне в буденному, близькому, зрозумілому. Цей чинник зумовив і структуру образів. Внутрішній стан Марійки, Івана, Мавки та інших персонажів пояснюється різноманітними ситуативними перехрестями. Завдяки Мавці Іван пізнав себе (свої можливості відрізнити оригінальне від одноманітного, спрямовувати свої дії та вчинки в русло духовного зростання), надавав своєму життю особливого смислу (людина має право на свободу волевиявлення, почуттів). Через взаємини надприродних істот із людьми представникам обох світів надавалась можливість визначити місце і роль людини в Космосі.

Отже, через комплекс композиційних засобів драматичної поеми «Ніч на полонині» Олександр Олесю вдалося, будучи обізнаним із народними обрядами, звичаями, демонічними віруваннями, етико-моральними та правовими нормами українців у художньо-філософському та символічному аспектах відтворити тему людської тимчасовості на землі й вічності природи, багатой на красу й щедроти. Філософічність поеми досягається завдяки широкому спектру питань, ідейному звучанню та пафосності, що знаходять концентроване відображення у таких рядках:

*Як любо жити на землі,
І щедрі як дари її! [1, 239].*

Пандемоністичне спрямування твору, що закорінене в народному міфологічному світосприйнятті, виявляє притаманні українській ментальності такі риси психологізму, з погляду яких природа є живою і завжди сприймається опоетизовано. «Ніч на полонині» Олександра Олеся у проблемному зрізі посіла гідне місце поруч «Лісової пісні» Лесі Українки, «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського та інших творів вітчизняної літератури.

Література

1. Олесь Олександр. Твори: у 2 т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 2. 682 с.
2. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. Київ: АТ «Обереги», 1994. 424 с.
3. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Київ: АТ «Обереги», 1993. 85 с.
4. Скуратівський В. Русалії. Київ: Довіра, 1996. 734 с.

Художнє відображення світоставлення українця у новелі Василя Стефаника «Сини»

Творчість і постать В. Стефаника в культурно-мистецькому русі кінця ХІХ – початку ХХ ст. постійно перебувають у колі пильної уваги науковців. У своїх працях учені здійснили хронологічний огляд його спадщини (В. Лесин, О. Гнідан та ін.), обґрунтували роль експресіонізму та імпресіонізму у вираженні національної специфіки новелістики митця (О. Черненко, Ю. Кузнецов, М. Ткачук, Н. Шумило та ін.). Проте різнобічно студійований доробок В. Стефаника на сьогодні ще потребує вивчення. Слід глибше дослідити основи духовного світу героїв прози В. Стефаника, життєво важливі домінанти в системі народнорелігійних цінностей, що синтезують елементи первісних вірувань і християнського вчення, виявити значеннево-смыслову наповненість категорій народнорелігійної моралі, які розкривають сутність поведінки, спосіб думання персонажа.

У новелі В. Стефаника «Сини» автор колоритно змалював образ українця Максима, наділивши його національно виразними рисами характеру, які визначають зв'язок героя з довіллям, традиціями предків, що надавали йому оптимізму й підтримували віру. Тому світоставлення героя доречно розглядати крізь призму матеріальної і духовної площин, чіткого кордону між якими, як простежимо, не існує.

В. Стефанік утверджував ідеал людини, котра бачить красу у звичному, близькому. Максим шукає істини, правди, взаєморозуміння, людяності. І найперше, до чого він звертається, – це природа. Його шлях до природи – рух до самого себе через первісну музику довілля. Реальність ніби загострює, стимулює його емоційну пам'ять, вроджені здібності чути природу. У творі чітко простежується стратегія на оновлення дійсності. Бажання змінити людей – прихилити до себе невісток та онуків – розуміється ним як упорядкування довілля. Герой хоче домогтися справедливості, щоб доповнити нею Всесвіт. Так краса й істина постають як два базових начала в осмисленні його характеру.

Музика природи наповнює працю Максима естетикою, активно підтримує ритміку його життя. Старий батько, обробляючи ґрунт, акцентує на співі жайворонка. Налаштована без особливих труднощів розмова з пташкою викликає у нього спогади з минулого. Цінність пташиної музики для Максима полягає в тому, що вона через теперішнє і минуле, земне і небесне, профанне і сакральне зв'язує батька з синами. Пташка у світорозумінні героя – посередник між людиною і Богом, і тому як посланець селянина може звернутися до Всевишнього з вимогою повернути батькові синів.

Герой розмежовує земне і сакральне, проте в його свідомості останнє не є недоторканим, а має високий життєствердний зміст, адже, наприклад, хліб, земля трактуються ним як святі. Активізуючи силу волі, без посередників, людей чи якихось надприродних сил, Максим створює сакральний простір, у якому він сам є активним центром, що дозволяє розгорнути власні внутрішні потенції, висловити погляди на закони життя, правила поведінки, релігію тощо. У простір сакрального уява старого спочатку вводить коня Босака, з яким працює на полі, а потім і зерно.

Через посередництво праці Максима на полі В. Стефаник у «Синах» відображає фізичну, чуттєву, емоційну, духовну єдність персонажа з конем. У світоглядній системі українця домашня тварина – рідняк, друг, помічник. Це трансформовані первісні вірувальні традиції, що закладали основи демократизму народнорелігійної моралі нашої нації. Характеристики тварин (Звіздочолий – для землі, а Босак – для св. Юрія) свідчать про відсутність у світорозумінні Максима межі між сакральним і мирським. Ця тенденція, до речі, простежується й у кількох інших моментах твору: ріст колосків до неба, політ жайворонка до Бога, Божа мати – газдиня в хаті селянина тощо.

Героя пов'язує з конем ґрунт. «Занадто великий естет» [2, 391] В. Стефаник майстерно відтворив органічну зрідненість селянина з землею, яка наснажує його силою, робить величним. І не випадково сучасник письменника Ю. Морачевський, відгукуючись на новели В. Стефаника, зауважив, що у «воєнних» творах... поражає якийсь надлюдський пафос, його люди стають, як боги, слова їхні як пророцтво, як грім...» [2, 124].

Земля – сфера діяльності Максима, за допомогою якої В. Стефаник відтворює рух, що набирає у новелі різноманітних художніх виражень:

- а) праця персонажа;
- б) подолання героєм самотності;
- в) природна поступальність, представлена у творі сезонною сільськогосподарською роботою;
- г) мрії у межах реального та ірреального як перспектива;
- д) шлях до Бога тощо.

Специфіка і сутність руху визначаються наповненістю матеріального і духовного (!) буття українського селянина твариною, зацікавленістю результатами праці та вболіванням за них, прагненням бути господарем своєї долі тощо.

Персонаж «Синів» наділений рисами, схожими з ніцшеанським типом надлюдини. Його «іншість» автор підкреслив не лише фактом відстороненості від Максима односельців («діти, що вівці гнали, люди, що плугами попри нього дзвонили, з ляку не поздоровили

його» [8, 207]), а й мовно-поведінковими характеристиками, в яких звучить виступ проти традиційної релігійної моралі. Герой не боїться за свої вчинки, слова. Його страх, за С. К'єркегором, переборений усвідомленням відповідальності за вибір і готовністю протиставити Богові всю тотальність свого «я». Відсутність страху – це тверда переконаність у творенні добра. Герой підтримується свободою, яку надає йому земля. Страх зникає, з'являється внутрішня впевненість. І обставини, що склалися, – це нагода випробувати реальність власної свободи.

Релятивізм морально-етичних принципів, переоцінка персонажем життєвих вартостей свідчать про нього як про сильну особистість, здатну переборювати відчай, робити добро. Він створює для свого «я» сферу буття, в якій консолідує власну енергію, мотивує поведінку. У селянина яскраво виражені активність, протест проти середовища, бажання змінити людей, скористатись природним правом жити. Не можна стверджувати трагедійності цього образу. «Трагедія» – значить повна безвихідність людини, почуття комплектно́ї безсильності супроти логіки життя» [4, 102]. Зібраність, стоїцизм, життєва енергія допомагають персонажеві вистояти і викристалізовують в його естві риси новоромантичного героя.

Максим перебуває у граничній ситуації, яка красномовно свідчить, що в його «я» вистачає сили, щоб зробити к'єркегорівський вибір «або – або». В. Стефанік представляє тип людини, яка лишила за собою право вибору, є вільною обирати між гріхом і покутою, активністю й інертністю, в її характері немає розчуленості, сентименталізму. Це внутрішньо зібрана особистість, котра прагне духовної самостійності.

Через звертання до Всевишнього здійснюється містичне поєднання, живе спілкування індивіда з Богом як Абсолютом, які допомагають розкрити логіку образу Максима. «Інтровертна постава в світі, індивідуалізм, що проявляється в особливих стосунках з Богом – інтимно-довірливих, паритетних, без посередників, а також місце в геополітичному просторі <...> витворили особливий вид релігійності в українців і особливий тип християнства – український» [1, 113]. Спілкування героя з Богом розкриває глибини богоосягнення, богопізнання, в яких переплітаються народні традиції пошанування Святого Письма, містичне співперебування індивіда з Богом, святим.

Мікрокосм Максима шукає відради у макрокосмі, а для цього виходить із меж профанного. Пошук гармонії у світі пов'язаний із ідеєю Бога. Через таку послідовність у новелі піднімається філософська проблема погодженості віри й розуму. Максим сперечається із Богом: «Господи, брешут золоті книги по церквах, що ти мав сина...» [8, 206]. У певні моменти герой ніби знаходиться із

Богом на віддалі. Його мовно-поведінкові вияви – це не безкультур'я чи богохульство, це інша форма культури, покликана допомогти герою фізично і морально *само-зберегтися*. Його слова – «правда почуттів» (Ю. Шерех), словесне переборення зовнішнього зла (негараздів життя) через внутрішні почування, зцілення розбитої трагедією душі. Таке звертання викликане не лише обставинами, що склалися, але й внутрішньою необхідністю і потребою звернутися до Бога без усталених зразків-молитов, що допускається народнорелігійною мораллю. Це те «болюче шукання правди Божої» [6, 22], яке разом із глибоким релігійним почуттям вирізняє українську духовність серед слов'янської.

І навіть таке дещо незвичне апелювання селянина до Бога – джерела добра – дозволяє говорити про героя як людину гуманну, щирю, відверту. Персонаж вміє мислити, здатен побачити вічне у трагічному. У новелі герой відкрито зініціював сферу пізнання Бога, людей, що поглиблює сприймання можливостей індивіда. Звертання Максима до Всевишнього – свідчення глибокої релігійності, оскільки це ніби своєрідний ритуал, у якому помітні відголоски язичницьких поклонінь, коли людина зверталась до аудиторії – лісу, трав, птахів, які були для неї живими. Для Максима цю аудиторію складають Бог, Марія, жайворонки. Таким чином В. Стефаник, на нашу думку, підкреслював самотні риси релігійності, сердечність, недогматичність у сприйманні віри, органічна єдність вірувань із первісною добою, що суттєво доповнює «національний обсяг внутрішнього «я» (Н. Шумило). Розмова героя з Богом на полі – вияв внутрішньої релігійності, яка не вимагає прикрас церкви, бо «українці у своїх переконаннях ніколи не засліплені, вони не тримаються зневоленої самої форми, зовнішніх ознак...» [5, 31]. Серед ниви Максим відчуває присутність Бога, у цій атмосфері Всевишній стає йому ще ближчим.

Рух персонажа до Бога, перебирання на себе рис святого, на думку літературознавців [див. про це: 3, 191; 10, 37], пояснюється мірою перенесених страждань, зумовлених скрутним матеріальним становищем, війною. Максима ріднить із Дівою Марією любов до синів, готовність віддати життя дітей «для загального добра», за ідею, ближніх. Гіркі роздуми батька над втратою синів («Ти (Діва Марія. – Л. Г.) дала сина одного, а я двох» [8, 207]) уподібнюють долю селянина до випробувань Діви Марії. У розумінні українців, як засвідчують колядки, замовляння тощо, вона є господинею величезного світового дому. Газдинею у своїй хаті запрошує бути Божу Матір і Максим із «Синів» В. Стефаника. У свідомості цього героя Марія перебуває у межах хліборобської культури. Психологічний механізм такого потрактування функцій ґрунтується на усталеному прагненні українця добробуту, затишку, гармонії, спокою.

Своєрідним Абсолютом для Максима стає патріотизм, який підтримує дієвість його віри. Віддати синів за ідею – вища міра гуманізму, що робить образ завершеним. Для Максима, як і для біблійного Авраама, рішення пожитувати синами – етичне випробування. Герой В. Стефаніка теж знаходиться під владою суду, але не Божого, як Авраам, а власної совісті. І якщо страх втратити сина в Авраама внутрішньо «врівноважується» вірою у всемогутність Бога, то у Максима – вірою у майбутнє України. Так загальнолюдське й патріотичне складають суть ідеалу людини.

Як бачимо, художньо відображені традиції народнорелігійної моралі розкривають самотність героя повісті В. Стефаніка «Сини». Органічний зв'язок Максима з землею споріднює його з персонажами творів українських класиків кінця XIX – початку XX ст., а рух до Бога індивідуалізує образ і засвідчує, що герой не перервав зв'язків із традиціями, а його досвід ґрунтується на складених упродовж століть етичних нормах.

Література

1. Андрусів С. Ім'я гелленів. Про національний характер українців. *Дзвін*. 1993. № 10-12. С. 110–115.
2. Василь Стефанік у критиці та спогадах. Київ: Дніпро, 1970. 482 с.
3. Гнідан О. Василь Стефанік. Життя і творчість. Київ : Радянська школа, 1991. 222 с.
4. Євшан Микола. Критика. Літературознавство. Естетика / Упор. Н. Шумило. Київ: Основи, 1998. 658 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Yevshan_Mykola/Krytyka_Literaturoznavstvo_Estetyka.pdf.
5. Мірчук І. Світогляд українського народу. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 1. С. 22–32.
6. Огієнко І. Українська культура. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
7. Павличко С. Теорія літератури. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Pavlychko_Solomiia/Teoriia_literatury/.
8. Стефанік В. Твори: у 3 т. К., 1952. Т. 1.
9. Филипович Г. П. Літературно-критичні статті. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Fylypovych_Pavlo/Literaturno-krytychni_statti_zbirka/.
10. Шумило Н. Літературний феномен Василя Стефаніка (Національний варіант експресіонізму). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2001. № 3. С. 34–42.

Радість існування на землі як етико-естетичне вираження сутності буття українців у новелістиці Марка Черемшини

Творчий доробок українських письменників кінця XIX – початку XX ст. дедалі частіше привертає увагу сучасних літературознавців: студіюють стильову специфіку прози митців, вивчають співзвучність художньо-виражальної системи з надбаннями модернізму

тощо. Безперечно, зазначені проблеми важливі, але часто при цьому спрощується значеннєвість духовної культури, а це призводить до викривлення загальної картини літературного процесу, до поверховості в оцінці спадщини митця, надто ж тих письменників, які були чутливими до специфіки національного буття, характеру народу та ін.

Про багатий духовний простір гуцулів, так майстерно відображений Марком Черемшиною, мовилося чимало. Літературознавці О. Засенко, О. Гнідан ґрунтовно дослідили зв'язки новелістики прозаїка з народнопоетичними зразками, виявили новий рівень освоєння фольклору, з'ясували особливості психологізму, архітектоніки прози. І все ж залишається невисвітленою релігійна духовність горян, розглянути яку доречно крізь призму етико-естетичної проблеми, що концентрується навколо гедоністичного сприймання й розуміння світу.

Сповнені глибокого розуміння народної психології, культури, атмосфери селянського життя твори Марка Черемшини яскраво представляють філософію життя гуцулів, основою якої є гедонізм. Про цю грань буття верховинців зауважував свого часу М. Зеров: «Черемшининій Гуцулії властивий гедонізм. Насолода життєва – найголовніша заповідь для багатьох його героїв. Нажитися, набутися на цілім світі – то найбільше добро для їх поганського світовідчужання» [4, 434]. Слушно дослідити поведінкову модель персонажів Марка Черемшини, що дасть можливість виявити онтологічні джерела свободи героїв, обґрунтувати доцільність виведення людини в центр зображуваних подій.

Слід наголосити, що корені гедонізму глибиняться в індоєвропейській культурі, оскільки, як стверджують дослідники, «основа ведійської релігії – обожнювання сил природи, славлення радості життя, вшанування культу предків» [7, 36]. Ці найголовніші риси, що їх мала релігія українців-русичів до прийняття християнства, яскраво виявляються і в ХІХ ст., у чому переконують художні твори Марка Черемшини.

Бажання повноцінно працювати, відчувати радість, щастя не варто трактувати як зверхнє ставлення персонажів Марка Черемшини до життя, це природна реакція їхньої душі, зболеної матеріальними нестатками, воєнними та іншими проблемами. Справді, як зауважує літературознавець О. Гнідан, «тяжкий матеріальний стан, віддаленість від культурних центрів, специфічні умови в горах зумовили збереження первісного в побуті, культурі, світогляді гуцулів» [3, 45]. Новелістика письменника засвідчує, що гедонізм не схематизує, не спрощує релігійної культури, народних звичаїв, способу життя, він підтримує бажання героїв бути природними, щирими, правдивими у ставленні до інших, щасливими

в особистому житті, є своєрідним антиподом будь-яким виявам аскетизму. Радість існування на землі сприяє художній організації прози Марка Черемшини, оскільки

- 1) характеризує вчинки, психологічні особливості, світогляд, цінності, вірування героїв;
- 2) формує спосіб життя персонажа, охоплює всі сфери його зовнішньої і внутрішньої діяльності;
- 3) визначає душевний стан героїв, за допомогою якого виявляється стильово-настроєва домінанта твору.

Тому вивчення цих аспектів допоможе мотивувати соціальну поведінку героїв новел Марка Черемшини, з'ясувати їх особливості світосприйняття, світорозуміння, світопереживання, досягнути глибинні шари національної свідомості.

Естетизм звичаєво-обрядових дійств гуцулів, оригінальність пісенних зразків тощо свідчать про багатство внутрішнього світу їхніх предків. Релігія пращурів, що модифікувалась у поезію життя, є свідченням неперервності нитки історії, неперобутності скарбів народної культури. У контексті цих думок стають зрозумілими слова Марка Черемшини: «Коли б мені дозволено було перемінитись у птаха, то вибрав би я собі жайворонка» [11, 177]. У такому уявно-допустовому образі відчутні ознаки архетипного мислення, коли людина вважала себе часткою природи. Адже «не існує жодного враження, яке б у розвитку не залишало в собі минушини та теперішності його єства, яке його відчуває...» [1, 59]. На інтуїтивно-підсвідомому рівні просторові площини буття птаха й людини поєднуються, письменник шукає затишку у досконалому й первісному, зливається з довкіллям. Порівняння Марка Черемшини із жайворонком – провісником весни (а отже, радості, відродження!), свободолюбною пташкою, яка була для хлібороба польовою сторожею, – яскраве тому свідчення, бо, як зауважував М. Зеров, університетська наука не знищила в його свідомості глибоких предківських коренів, «він прийняв життєву, таку поганську мудрість гуцула» [4, 435]. Природа, яку наш народ глибоко сприймав і переживав, допомогла письменникові розкрити «згідну з українською структурою» (О. Кульчицький) активно-рефлексивну настанову, «що в ній людина формує своє життя, вибираючи свідомо якийсь тип переживання» [6, 62].

Тонко відчуваючи тісний зв'язок гуцулів із довкіллям, яке логічно доповнювало їхнє духовне життя, Марко Черемшина зауважив, що гедонізм став інтегральною частиною дійсності. Цей аспект буття він колоритно відтворив в автобіографічній новелі «Бо як дим підймається», де герої відчувають потрібність у навколишньому середовищі, є творцями гармонії і радіють від цього, «відірвані від світу і культури, вони зливаються з природою» [3, 46]. Справді, в

них своя культура, складовою якої є гедонізм, своє розуміння правди, яке завжди підносить людську гідність. Гуцули бояться втратити родову пам'ять, моральне обличчя, сумління, розпорошити працю, знехтувати релігійними традиціями, наріжним каменем яких здавна було пошанування землі. Селяни розуміють призначення своїх родин обробляти ґрунт, і щиро-вибачливими є їхні слова:

–Най і мужик покушіє панства!

–Прости нам, Боже! [10, 237].

Гармонія в докiллі, що її гуцули відчували й розуміли, ставала одним із джерел їхнього гедонізму. Спілкування з природою для них – своєрідний вид духовної діяльності, і тому як про свято душі всіх учасників старосвітського обряду говорить Марко Черемшина у новелі «Бо як дим підіймається»: «Межи землею та сонцем розколядувалася нова радість» [10, 240]. Ці рядки надають твору завершеності. Злиття первісного добра з естетикою у світорозумінні гуцулів свідчить про філософське осмислення селянами свого буття, про їхній зв'язок із глибинними культурними основами предків.

Радість існування українця постійно підтримується народними релігійними звичаями, традиціями, у чому переконують, скажімо, Різдво, Великдень, Івана Купала тощо, які уособлюють перемогу світла над темрявою і злом, життя над смертю й демонструють активність кожного індивіда, як було за прадавніх часів. Участь людини в урочистостях свідчить про відкритий для добра і краси її внутрішній світ. І в новелі Марка Черемшини «Перші стріли» наповнені емоційними, яскравими малюнками сцени святкування храму під час війни допомагають зрозуміти настрій, виявити обсяг свідомості персонажів. Широкий опис розпочинається відправою у церкві. Пафосне слово панотця звернене до сумління кожного, хто вболіває за долю рідного краю: «Простіт, приголубте, парафіяни, сю нашу оборону, аби тісар врадувався, аби Україна усміхнулася, аби наш край удержався!» [10, 128]. Торжество життя зливається у світорозумінні персонажів із ідеєю патріотизму, консолідує селян, формує у творі один із головних семантичних центрів. Так у сповнених піднесеності, запалу, ентузіазму людей, в атмосфері свята живе сподівання на краще майбутнє. У філософському ключі письменник змальовує патріотизм селян, підкреслює їх органічний зв'язок із рідною землею – у чому вони теж щасливі. Це одна з граней людського волевиявлення, де радість не миттєва, а розпросторена в часопросторі, що не дозволяє персонажам губитися в хаосі невизначеності й пояснює конкретну зумовленість їхніх вчинків.

Ґрунтовніше осмислити морально-етичну проблематику прози Марка Черемшини допоможе з'ясування джерел гедонізму – ставлення горян до худоби, землі, праці, як складових їхнього світорозуміння, що створюють умови, за яких життя сприймається

як прекрасне. Цим персонажі Марка Черемшини подібні до героїв М. Коцюбинського («Тіні забутих предків»), Г. Хоткевича («Камінна душа», «Гуцульські образки», «Гірські акварелі»). Шанування гуцулами маржини – залишки прадавнього тотемізму, коли тварина була другом людини. Це те юнгівське колективне несвідоме, яке в українців «має позитивний характер і тенденцію до співпраці зі свідомим» [6, 63]. І тому серед гріхів бадіки з новели «Поменник», яких мають розстріляти, поруч із негідними вчинками щодо людей (не лагодив хреста на могилі матері, не поминав батька десять літ, працював або скоромився на свята тощо) називають: «Може-сми чужу маржинку вдарив, позбиткував із пізьми!» [10, 143]. Такий зміст етики гуцулів. Вони, керуючись народнорелігійною мораллю і власним досвідом, помірковано розмежовують честолобство, щирість, хазяйновитість, крізь призму яких проглядають оптимістичні настанови героїв.

У подібному змістовому аспекті слід розглядати й сцени з інших творів. Прагнення мати худобу – основу добробуту – пов'язане з підсвідомим бажанням українця бути господарем своєї долі. Зрозумілими є твердження персонажів новели «Більмо», що світ на маржині стоїть; природні й щирі молитви за маржину вдови Семенихи («На боже»). Думки цих героїв – вагомі настроєво-сміслові центри мікроепізодів, які увиразнюють буття, світорозуміння героїв Марка Черемшини, є ключовими у висвітленні проблематики творів. Земля, худоба викликають у героїв Марка Черемшини захоплення, яке поєднується з продуктивною діяльністю. Радісна праця біля худоби, землі спростовує думку О. Кульчицького про те, що «напрявленість на насолоду життя в українських структурно-психічних відносинах найчастіше позбавлена потрібної для епікурійця «раціональної» компоненти, необхідної для самодисципліни, і тому виявляється в куди примітивніших та від'ємних формах «поміщицько-хліборобського сибаритизму» [6, 63]. Переконати у цьому може, скажімо, початок новели «Перші стріли», де змальовується праця гуцулів на городах, коли до села наближається битва: «... гримлять гармати, але ґазди й ґаздині хвалять собі верем'я і сапають на царинках ріпу, що до них з землі барвінковими листочками усміхаються» [10, 149]. Самодисципліна, якої, на думку вченого, бракує нашому народові, яскраво представлена у згаданій сцені новели, де воля до повноцінного життя аргументується любов'ю до землі. Незважаючи на простір протистояння, що фокусується в дилемах «війна – мир», «руйнуванн – творення», у діяльності героїв простежується спокій (нехай навіть зовнішній), впевненість у завтрашньому дні й оптимізм. А вже виявів сибаритизму у поведінці героїв цих чи інших творів Марка Черемшини взагалі годі шукати. Письменник виріс серед народу і малював його таким, яким бачив, – працелюбним.

Для Петрихи з новели «Інвалідка» радість – діти. Народнорелігійна філософія і мораль трактує бездітність як нещастя. Неможливість (із вини чоловіка-інваліда) виконати головне покликання жінки – стати матір'ю – приводить героїню до думки мати стосунки з іншими. Рішучість жінки пояснюється індивідуальною свідомістю, а її стурбованість впливає із провідної для нашого народу норми етичного кодексу: жити і працювати для близьких людей, дбати про них, радіти їхнім успіхам, лишити свій слід на землі. Радість існування цієї героїні пов'язана з категорією добра і щастя. Поведінка Петрихи не протиставляється ідеалам гуцулів, її волевиявлення спрямоване в майбутнє і сповнене співчуття, милосердя, гуманності. Так ідея гедонізму допомогла письменникові піднести головну героїню, яка красива своїм природним прагненням подарувати землі нащадків.

Вагомим джерелом радості для гуцула є гори, споглядання яких викликає почуття захоплення, піднесення, що характерне саме для представників цього регіону, оскільки, скажімо, у киргизів гори асоціюються з темними силами [2, 79]. І тому природно, що радість, щастя, долю ненароджених дітей Петриха з новели Марка Черемшини «Інвалідка» пов'язує саме з горами: «... хоть він інвалід, то зато діти, як колісе, розкотються горами та полонинами» [10, 260]. «Щастя – діти – гори» є моделлю повноцінного буття жінки. Письменник неодноразово наголошує на тому, що без гір життя позбавлене змісту. Лаконічна розповідь-згадка Аннички з новели «Село вигибає» про односельця-каліку, який у розпачі запитував себе: «Чи я черепашка, чи червачок марний, то вже не буду горами ходити?» [10, 185] і для якого прийнятно(!?) було застрелитись, аніж жити відірваним від гір, є своєрідною передісторією для розгортання подій, емоційно-сислової організації твору. Подальша розмова Петра з козаком поглиблює переживання незрячого воїна:

- Ану, видовбайте вірлу очі, чи не таракне собов у скалу керміністу?
- Ану, вирви оленеви очі, чи не скочит у яр на пресподне?
- Бо коли ти став червачком, то ти до глини належний, ти порошок на дорозі» [10, 187].

Три площини, образно представлені їх мешканцями, увиразнюють залежність долі персонажа від ландшафтного простору. Через ототожнення людини з птахом, звіром письменник уявно наближає героя до гір. Але неможливість доторкнутися, спізнати їх своїм тілом позбавляє радості, і Петро вирішує іти «за дедом на мандри» [10, 187].

Кожна нація формує специфічну, властиву тільки їй картину світу. Але в етномоделі верховинців гори лишуються центральною самодостатньою величиною. Вони у прозі Марка Черемшини –

домінанта простору та переживань гуцулів, яка надає завершеності життю, а втрата їх, як, скажімо, для Петра з новели «Село вигибає», приводить до самогубства. Трагічна відірваність героя від гір пояснює його спустошеність і є причиною смерті (розв'язка твору). Гори в цій новелі виконують роль позасюжетного мотивуючого компонента, через який стають зримішими душевні переживання і вчинки Петра.

У художній тканині прози Марка Черемшини гори створюють відповідну настроєвість. Ось як, наприклад, письменник говорить про вроду Захарини з новели «Козак»: «Як іде, то ліси їй низько кланяються, гори за нею обзираються» [10, 254]. Будучи активним засобом характеристики, гори створюють радісно-гумористичну атмосферу новели. А у «Верховині» до гумористичних тонів додаються героїчні: «Верхи гір прижмурювали під сонцем свої великі очі і слідкували, куди їмості ідуть такі веселі, та й усміхнені, та й красно убрані» [10, 207]. У такому способі художнього змалювання дійсності неприховано простежується авторська оцінка зображуваного, яка сприяє з'ясуванню етико-естетичних позицій Марка Черемшини.

Зауважимо, що оптимістичні настрої в житті гуцула допомагають передати Маркові Черемшині динамічні пейзажні картини. У контексті весняної природи – радіють земля, риба, квітка, діброва, бджілка – відроджуються почуття Килини з новели «Зарікайся мідгорілку пити!..», яка після смерті чоловіка мала намір не виходити заміж. Від сонячного тепла прокидається все живе «та й на Килину любовіть золотом мече» [10, 279]. Таким художньо вишуканим поясненням письменник обґрунтовує поведінку героїні, переживання нею насолоди від споглядання краси. Воскресіння природи пробуджує щирі почуття, які є логічним продовженням змін у довкіллі. Через пейзажні картини, які є важливими психологічними й структуротворчими елементами у цій та інших новелах («Бо як дим підіймається», «Перші стріли», «Козак», «Карби»), письменник художньо відображає щасливі моменти у житті персонажів. Подібні паралелі визначають специфіку стильової манери прозаїка: змалювання внутрішнього через зовнішнє, невидиме через видиме тощо. Своєрідною модифікацією гедонізму у новелах Марка Черемшини є голос життя на землі, який так любив письменник, про що зауважував у «Автобіографії» [11, 177]. Він бринить у новелі «Святий Николай у гарті», коли родина після відвідин ексекютора дістала заховане начиння і сіла вечеряти; у «Грушці», де опис молодіжних забав символізує торжество життя над смертю; у творах «Парасочка» та «Марічку головка болить», де міжособисті взаємини розкривають спосіб думання головних героїв, порушують болючі питання покути, сумління. Але у кожному разі ці вияви радості життя сприяють

ширшому аналізу суспільних умов, розкриттю етики і психології героїв, норм та правил їхнього життя тощо.

Письменник у своїх творах називає чинники, які підтримують голос життя. Це, на перший погляд, буденні речі, але вони настільки значеннєві у бутті героїв, що активізують їх фізичну суть, консолідують внутрішні сили, рухають бажанням бути активними, цілеспрямованими у важкі моменти життя. Такі прояви діяльності, що їх Н. Мафтин називає «віталістичним оптимізмом» [8, 20], розкриваються у прозі Марка Черемшини за допомогою пейзажних картин (як у згадуваних творах), різноманітних художніх деталей, настроєвої матриці, поведінкових характеристик персонажів тощо.

Показовою в осмисленні нашої проблеми є, скажімо, художня деталь – трембіта – в новелі Марка Черемшини «Грушка». Цей музичний інструмент у тісному зв'язку з основною ідеєю твору і разом зі сценою забав біля покійника поглиблює філософські проблеми вічного й тлінного, трагічного й життєствердного. Звук трембіти у фіналі твору, переданий автором в імпресіоністичній манері, як реально окреслене, розширює рамки свого існування, естетико-інформаційні смислові модули – з хати Ілаша йде в село, сповіщаючи продовження життя в світопросторі з перспективою одруження молоді: «Надворі село спало, лиш трембітар з усієї сили повістував сумну вість, а, припочиваючи, повторяв, усміхнений, цікаву веселу новину: «Василина піде за Федя, Гафія за Леся, Калина за Михяла, а Докія за Гната. Так випало на Ілашчиній грушці, так сповнитися має» [10, 68].

Як бачимо, обряд, який у звичаєвих традиціях гуцулів означав торжество життя над смертю, у художній тканині новели Марка Черемшини логічно доповнюється голосом трембіти. «Фази уже пережитого нами минулого часу, як і фази майбутнього, що настає, виявляються у своєму наочному якісному окресленні тільки у відрізьку обмеженого обсягу навколо актуальної в цьому випадку теперішності» [5, 149]. Звук, ритм трембіти в останньому абзаці твору не зупиняють час, проте є стабілізуючими чинниками, які співстворять дійсність, вселяють у героїв надії.

Доречно згадати й новелу «Писанки», у якій великодні яйця є ознакою того, що Паладюкова «пам'ять сяє» [10, 217]. Тут влучною є думка О. Гнідан про те, що Марка Черемшину цікавить життя, яке «йде від глибоких душевних сил, від здорової народної моралі, від поетичного світосприйняття, коріння якого сягає в народні повір'я, забобони, мальовничий звичай» [3, 45]. За допомогою народно-поетичного атрибуту – писанки як символу воскресіння, радості, сонця, тепла – новеліст вносить у світосприймання доньки Паладюків і всіх газдів віру й надію на краще майбутнє, за яке, «за тоту Україну» [10, 217] поклав голову Паладюк. І в розмові юнки з

Мокановими свідками все ж більше відчувається спокій, ніж тривога, радість від свята, ніж сум від розлуки з рідними.

Пізнання людської особистості у творах Марка Черемшини здійснюється через її поведінку. Це характерно для всієї прози письменника. У новелі «Парасочка» вчинки головної героїні ніби відкривають важливий для художнього осмислення пласт морально-етичних проблем. Чутлива до болю, неправди, душа Парасочки неадекватно реагує на заподіяну їй кривду – принаджує парубків, жонатих чоловіків. Цікава деталь – героїня ніде не згадує про гріх, свою покуту перед Богом. Добро і зло є в її свідомості оціночним імперативом. І її гедонізм – це своєрідний захист від несправедливості.

Сприяють виявленню радості життя на землі у прозі Марка Черемшини (новели «Марічку головка болить», «Верховина», «Парасочка» та ін.) й гумористичні епізоди, у яких плінність буття, скороминущість бід та негараздів трактуються в атмосфері невимушеного сміху. У таких сценах яскраво відображаються специфічні риси характеру нашого народу.

Як бачимо, гедонізм, джерела якого – в пошанному предківському ставленні до гір, сонця, землі, праці, худоби, визначає стиль життя гуцулів, допомагає їм відчутти минуле. Це своєрідна культурна одиниця, яка в новелістиці прозаїка має ідейне й естетичне функціонування, обумовлює характер, вчинки, формує специфічну модель поведінки героїв, увиразнює соціальний підтекст творів Марка Черемшини. Герої письменника філософськи дивляться на світ, радіють правді й добру, люблять та поважають красу і працю, що й складає їхній етико-естетичний світ.

Література

1. Бергсон А. Вступ до метафізики. Антологія світової літературно-критичної думки / За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. 636 с.
2. Бикова Т. «Верховинко, світку ти наш...»: гуцульський текст української літератури першої третини ХХ ст. Київ : Четверта хвиля, 2015. 424 с.
3. Гнідан О. Марко Черемшина. Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1985. 166 с.
4. Зеров М. Марко Черемшина й галицька проза. Київ : Дніпро, 1990. Т. 2 : історико-літературні та літературознавчі праці. С. 401–434.
5. Інгарден Р. Про пізнання літературного твору / Антологія світової літературно-критичної думки / За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С.136-163.
6. Кульчицький О. Світовідчуження українця.. Українська душа. Київ: Фенікс. 1992. С. 48–65.
7. Лозко Г. Українське язичництво. Київ : Український центр духовної культури. 1994. 98 с.
8. Мафтин Н. Неоромантична модель гуцульського дивосвіту (Про новелістику Марка Черемшини). *Слово і Час*. 1999. № 6. С. 20–24.
9. Піхманець Р. Із покутської книги буття: Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. Київ : Tempora, 2012. 578 с.

10. Черемшина Марко. Твори: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1974. 335 с.

11. Черемшина Марко. Твори: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1974. 335 с.

Мововизначеність як грань конкордистської етики Володимира Винниченка

*Моя Україна, Україна без наймита,
Україна Нечая, Перебийніса, Залізняка,
Шевченка, Україна без хлопа...*
В. Винниченко

Багатогранний доробок В. Винниченка різноаспектно вивчали літературознавці С. Михида, Л. Мороз, В. Панченко, Г. Сиваченко та ін., філософи Н. Гусак, О. Петрів та ін. З-поміж низки ґрунтовно осмислених у доробку письменника проблем все ще відкритими для студіювання залишаються активно ним пропаговані конкордистські ідеї.

Листи, щоденникові записів В. Винниченка допомагають осмислити позиціонування проблеми мови (як національного ідентифікатора, засобу реалізації творчого потенціалу, узгодження внутрішніх і зовнішніх сил людського організму) в системі конкордистських ідей В. Винниченка, з'ясувати місію рідної мови в досягненні гармонії, щастя, рівноваги українського письменника В. Винниченка на чужині.

Дослідниця О. Петрів зауважувала, що проблему мови, зокрема української, В. Винниченко осмислював у екзистенційному вимірі – як сутнісну ознаку нації, беззаперечну умову її буття, як можливість нації бути окремішністю, індивідуальністю в розмаїтті собі подібних [див. про це: 14]. Зауважимо факти життєдіяльності В. Винниченка, що 1) характеризують письменника і політика як речника конкордистської етики, до якої він тяжів від початків своєї творчості, 2) конкретизують роль мови в життєтворчості митця, коли мова була виразником і охоронним модусом його Я, та національної ідентичності, рушієм його діяльності, а ставлення митця до мови – показником громадянської позиції, «чесності з собою», підосновою рівноваги й гармонії. Як засвідчують листи, щоденники В. Винниченка, мова займала ключову позицію в створенні його родини, організації громадського, політичного і творчого життя. Мова допомагала йому «бути в злагоді з собою, вічно зрівноважувати свої сили, постійно підводити позитивний моральний і фізичний баланс свій» [4, 66].

Як відомо, моральним гаслом в етиці конкордизму – і це показово – є не «Ти мушиш!», а «Якщо ти хочеш, то...», тому вона

відкидає будь-які приписи-накази. Серед низки правил, яким, за В. Винниченком, має підпорядковувати себе індивід, виокремимо ті, які цікавлять нас із огляду на порушену в цій статті проблему:

- Бути у згоді з іншими, не шкідливими живими істотами на землі.
- Не послуговуватися нічим, непритаманним природі людини.
- Біти цілісним (чинити так, щоб кожна дія була результатом узгодження головних сил – розуму, почуттів, волі).
- Бути чесним із собою («...виводь на поверхню свідомості кожен підсвідому думку твою, кожне приховане почуття, не старайся з легкодухості чи надмірного егоїзму, чи зі страху загубити свої звички та лукавити з собою, не бійся бути правдивим та сміливим, насамперед перед собою»).
- Бути погодженим у своїм ділі.
- Бути послідовним.
- Не намагатися любити ближніх без власної оцінки і не претендувати на їхню любов, не будучи цінним для них.
- Пам'ятати, що всі люди, в тому числі й індивід, якому адресовані побажання, хворіють на страшну хворобу – дискордизм. Боротися з нею слід не догмою, не ненавистю, не карою, а розумінням, жалістю, співучастю.

Ставлення індивіда до колективу має бути підпорядковане таким правилам:

- Не панувати і не підлягати пануванню.
- Бути ні над колективом, ні під ним, а тільки активною відданою клітиною його. І тоді навіть страждання за нього буде вищою радістю [цит. за: 1].

Дослідження актуалізації «мовних» питань у життєдіяльності В. Винниченка слушно розпочати з появи першого оповідання початківця «Народний діяч». Беручи до уваги художні хиби твору, очевидно, не варто відкидати факту написання твору російською мовою – це могло стати однією з причин недовершеності оповідання, адже мова, за В. Гумбольдтом, нерозривно злита з внутрішньою природою людини. Отже, під час роботи над оповіданням мислення В. Винниченка рідною мовою, його єство зблизилося з іномовною матрицею і глибинно відштовхнулося від штучного, чужорідного тіла (мови) – так головню з цієї причини перша літературна спроба була запрограмована на невдачу.

Як відомо, від часу виходу оповідання В. Винниченка «Краса і сила» його творчість схвалюють С. Єфремов, Є. Чикаленко, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, А. Ніковський та ін. І все ж українська критика у широкому загалі твори митця не приймала, ймовірно, з тієї причини (за А. Ніковським), що «просто не годна була потовпитися ... за інтенсивною продукцією цього письменника»

[12, 17]. Не всі готові були сприймати нове потрактування проблем моралі, «розхристаність стилю» (М. Вороний), грубувату мову творів В. Винниченка, а отже, складно було й друкуватися. Так, скажімо, «Літературно-науковий вісник» не прийняв до друку таку «аморальну» річ, як «Чесність з собою». Допомогу надало російське видавництво «Земля», що видрукувало твір у перекладі російською мовою і виплатило авторові належний гонорар.

Усупереч українській критиці, яка лише ганьбила твори В. Винниченка або намагалася їх не помічати (щоправда, не помічати було неможливо), російська критика була прихильною до творчості митця, а редакції численних видавництв та збірників запрошували його до співпраці. Так В. Винниченко-письменник опиняється перед вибором – залишитися в українській літературі, неосмисленим і цькованим (хоча й друкованим), чи перейти в російську літературу і бути прийнятим і поцінованим. «Скажу щиро, – писав він із цього приводу в листі до Є. Чикаленка 1912 р. – велика спокуса до того (перейти в російську літературу. – Л. Г.)» [цит. за: 8, 65]. Для амбітного й цілеспрямованого В. Винниченка це насправду було спокусою.

У ці роки вагань та сумнівів підтримують письменника друзі та колеги. «Дорогий товаришу! – пише М.Коцюбинський у листі до В.Винниченка 31 грудня 1909 р. – Ви мене так засмутили, що я довго не міг навіть одписати на Вашого листа. Ви, людина ідейна, яка міцно зв'язала себе з нашим народом, переходите на чужу літературу, мотивуючи свій вчинок тим, що Вас «випихають» (!), а Ви не хочете пручатись. З боку я просто дивуюсь. Хіба ж Ви пишете для критики? Хіба для Вас таку велику, таку рішучу має вагу те, що скаже той або инчий? Хіба, нарешті, Ви думаєте, що у нас є серйозна критика, як у людей? <...> Те, що є у людей, у нас не скоро буде, особливо, коли наші люде, творці культури, з легким серцем покинуть свій народ та перейдуть до багатчих <...> Дуже гірко було мені читати Ваші слова, досадно на Вас і за Вас навіть, бо я певний, що коли Ви перейдете на російський ґрунт, то тільки собі на шкоду. Письменник (поет, белетрист) не може безкарно змінити мову: вона помститься» [9, 56]. Відомо, що досадувала на такі спроби В. Винниченка й Леся Українка. Як видається, ці різкі (з якимось відтінком закляття) застереження М. Коцюбинського про кару та помсту мови не могли залишитися поза увагою В. Винниченка.

В. Винниченко розумів важливість свого кроку і знайшов у собі потугу не вийти «з меж нашого невеличкого українського степу» [цит. за: 8, 65], тобто, за В. Гумбольдтом, «з кола своєї мови», а отже, не знеособитися, а продовжувати відчувати оберегову силу слова. У цій складній ситуації В. Винниченко мав бути правдивим перед собою та народом і зробити вибір, що відповідав би його внутрішній

сутності. У разі неправильного вибору він міг назавжди опинитися поза українським досвідом, культурою, втратити громадянську гідність, національну ідентичність й не реалізуватися у «сродній праці». У такий спосіб, як видається, у житті письменника визначально для подальшої життєдіяльності актуалізувалася одна з засадничих у його етичній концепції ідея «чесності з собою». Не маючи змоги змінити обставини, письменник, за його ж теорією конкордизму, своїм вибором не дозволив цим обставинам поневолити себе, змусити чинити нечесно, дисгармоніюватися, стерти скрижалі духовної матриці, врешті-решт, зробити себе нещасливим. «Відверте, точне формулювання самому собі цілі свого вчинку» (за В. Винниченком, це один із засобів гармонізації особистості) – залишитися з українським словом, служити українському письменству – допомогло митцеві уникнути самозасудження і самозневаги.

Відтепер і до останніх днів життя В. Винниченка *його Я і рідна мова* розумітимуться як невіддільна жодним силам органічна єдність. Рідна мова стала «фундаментальною характеристикою» В. Винниченка, вона забезпечила продуктивну діяльність митця і політика для українського народу та України. Чи не найповніше його переконання цього періоду засвідчують рядки з листа до Є. Чикаленка 1912 р.: «...бути чесним і щирим, не вважаючи ні на що. Моє діло служити тим, які дали мені життя, служити всім своїм життям, служити так, як я по-щирості і розуму вважаю <...> ...перестати буди сином свого народу... – цього не буде <...> Ні, я служитиму через те, що інакше не можу, як не можу дихати вухами чи очима. Бо це є та точка, в якій «чесність з собою» (гармонія чуття і розуму) приросла до мене. От через що... я не зможу бути російським письменником» [цит. за: 8, 66]. Так послідовно означуватимуться основні аспекти його теорії «чесності з собою», засадничі тези його конкордистської етики, у контексті яких захист рідної мови трактуватиметься як захист національної ідентичності, історії, культури, школи, книги, національної ідеї в цілому. Зауважмо, що В. Винниченко виступає на захист українського навіть у шлюбі, що засвідчує один із його листів до Є. Чикаленка 1911 р., у якому є такі рядки: «Жінка моя жидівка, але ми погодились, що сім'я буде українською і будемо мати дітей тільки тоді, коли мати їх підготується остільки, щоб вони могли бути виховані українцями» [цит. за: 15, 29-30]. Принагідно згадаємо, що такі вимоги до свого можливого обранця були і в О. Кобилянської.

Відтепер як власну образу, як чинник, що дискордує його, В. Винниченко потрактовує кожен факт поганьблення та безпідставного висміювання українського. Показовим із цього приводу є його відкритий лист до російських письменників (1913), у якому звучить заклик-вимога до колег із максимальною відповідальністю

опрацьовувати характери героїв-українців, їхню мову, уподобання, не змальовувати українців виключно недолугими. Мова, на думку В. Винниченка, – основа художньої правди. Вражають масштаби Винниченкових претензій до російських письменників: «Мені багато разів кортіло звернутися до тих письменників, які вживають одних «хохлацьких» словах «і», а в інших «и», з проханням розкрити мені загадку, яка мучить мене: Чому вони це роблять? <...> Я певен, що ні один з них не зміг би мені одповісти... От тут то починається образа. Образа від зневажливого, грубого і некультурного відношення до того, що тобі дороге, близьке, що виховало тебе» [3, 214]. В. Винниченко ревно захищає українське та себе в українському від різноманітних нападів, утверджує, таким чином, свою позицію і доводить, що кожна його дія – це результат узгодження його розуму, почуттів і волі.

У листі до редакції «Ради» (1914) він чітко викладає свою позицію українського письменника – й відкидає безпідставні закиди на свою адресу про нібито безпосередню участь в російській літературі, пояснюючи, що все російськомовне з його творів – це переклади, а всім «руським» органам, де він друкував свої праці, «давно офіційно заявлено мною, що я ні *на яких умовах* (курсив В. Винниченка. – Л. Г.) не даватиму їм робіт, писаних російською мовою» [цит. за: 8, 74]. Цей лист посутньо увиразнює світогляд, громадянську позицію, українськість В. Винниченка: «Дійсно, на самім собі я можу бачити велику силу, стихійну, непобориму силу чуття рідного! Коли я лишився українцем, то тільки дякуючи цьому чуттю...» [2, 217].

У силу різних обставин, і найперше політичних, В. Винниченко у лютому 1919 р. виїздить за кордон. 1920 р. він ще відвідає Україну з надією залишитися, але, відчувши свою непотрібність та загрозу власному життю, знову залишає Батьківщину – і цього разу назавжди. Із роками він переконуватиметься, що це був єдиний вихід. Згодом в одному з листів свого племінника В. Винниченко дізнається, що людей розстрілювали за подібне до його прізвище, «що за читання тишком моїх речей арештовували й засиляли на каторгу... Не гнівайтесь (чогось уживає він (племінник. – Л. Г.) такого виразу), але я скажу вам по-щирості, що, коли б Ви в 1920 році залишились на Україні, то Ви б тепер були там, де є Єфремов, Грушевський, Скрипник і багато інших укр[аїнських] патріотів». – Істина, яку я давно знаю, але яка очевидно відома і іншим» [7, 105].

Від 1920 р. чужина назавжди поділила його життя на *там* і *тут* (їх митець у щоденнику виділяв курсивом); він порівнюватиме себе з людиною, яка пливе на дні моря. Попри всі негаразди, він продовжуватиме свою політичну, літературну діяльність, працюватиме над філософськими працями, багато малюватиме – і все це для

України. Матеріальна скрута, незадовільний стан здоров'я, постійне здобування шматка хліба виснажують, не дозволяють працювати на повну силу. Коли в Україні його називали зрадником, а творчість ганьбили або взагалі замовчували, кращі театри Європи успішно представляли його п'єси на своїх сценах. В. Винниченко був українським письменником і громадським діячем, працював для України і, як писав у щоденнику від 22 січня 1948 р., продовжував «давати їй хоч трохи втіхи своєю працею, передавати їй мій життєвий досвід, помагати їй жити краще, ніж ми жили» [6, 53], розуміючи, що українська еміграція не потребує його праці. А бути втішеним від усвідомлення потреби своєї праці – одна з граней конкордистської ідеї щастя.

Він намагався тримати активні зв'язки з Україною, перебувати в інформаційних координатах преси і радіо, зустрічався з українськими культурними і громадськими діячами, а головне – *перебувати у колі рідної мови*. Прикметним, скажімо, є видання щоденника українською мовою, як переконаність писати *тепер і на завтра* – митець був упевнений в оприлюдненні цих записів. На чужині у В. Винниченка не було етапу повернення до рідної мови. Митець завжди *за межами України був у межах рідної мови*, був із мовою, був українським письменником. Показовим із цього приводу є його щоденниковий запис від 10 березня 1938 р., де він згадує випадок, коли знайомий французький письменник Маратрей, який цікавився конкордистськими ідеями, в одній зі своїх лекцій назвав його російським письменником: «Коха подала йому записку, попрохала виправити помилку, він удруге назвав мене українським письменником, філософом, зрівняв з Конфуцієм, але... помилка все ж таки характерна» [5, 102]. У «стані розмови з собою» (Г.-Г. Гадамер) В. Винниченко послуговувався українською, думав українською. Будучи віддаленим від українських теренів, він єднався з Батьківщиною у мові, і саме мова допомогла йому «бути у злагоді з собою, вічно зрівноважувати свої сили, постійно підводити позитивний моральний і фізичний баланс свій» [4, 66]. Зауважмо, саме на чужині, у Франції, де, за Ю. Крістєвою, «почуваєшся більш чужим», мова віддячувала (а не мстилася, як застерігав 1909 р. М. Коцюбинський) українському письменникові за життєво правильний вибір. Він був поза країною, але не поза мовою, хоча в ті сталінські часи митець міг бути в Україні й поза рідною мовою.

«Пам'ять, яка гарантує нашу ідентичність» [11, 51], міцно тримала образ України у спогадах і мріях В. Винниченка, його художніх творах, щоденникових записах, розмовах із дружиною та однодумцями. Батьківщина назавжди залишилася з ним. Країна дитинства і юності зі степом, вітром, Дніпром, васильками, хатами, житами, як засвідчують численні щоденникові записи, «в надрах самого

глибинного досвіду письменника не покинула ж таки його» [10, 76]. Митець думав, говорив і ностальгував українською мовою.

Туга за Україною ятрила душу В. Винниченка, він мріяв про повернення в Україну, але розумів, що це неможливо. І його україномовна зорієнтованість на Батьківщині, як йому здавалося, найменш бажана: «Письменники кличуть на роль українського Горького. Дурненькі. Хіба ж я – друг Леніна, хіба ж укр[аїнська] мова є мова, а не «наречіє», хіба ж Україна є Росія, як же я можу бути укр[аїнським] Горьким? Ні, я волю й хочу бути тільки самим собою. А Горьким бути – не велика честь» [4, 71].

Як засвідчують численні щоденникові записи, за кордоном В. Винниченка особливо хвилювали питання української школи (початкової, середньої, вищої). Про стан освіти на Батьківщині він неодноразово запитував у листах до друзів і отримував невтішні відповіді: дезукраїнізація після смерті М. Скрипника набирала більшої сили.

Культурний розрив в обставинах чужини посилює значущість утраченого. Чужина загострила увагу митця до рідної мови. Належний рівень володіння людиною українською мовою став для В. Винниченка показником щирості особистості, прихильності до української справи, підставою належності до кола його приятелів-однодумців. Цікаві щоденникові записи В. Винниченка від 5 січня 1948 р.: «Візита Борщака. Людина, яка не викликає довір'я. Може, того, що колись була слава про нього, що він – агент Москви? Чи того, що в усій психічній істоті його немає ніякої ясности, певности, навіть у формі мови тощо. Професор українознавства в Праз[ькому] університеті, він не вміє говорити по-українському, як слід, вимовляючи «ходил», «говорил» і т. і. Сама мова занадто поспішна, безупинна, з незрозумілими і невиправданими притишенням і підняттям голосу. Щодо змісту?.. Неясність, невиразність» [6, 51].

Конкордистські ідеї в життєтворчості В. Винниченка оприявнювалися й послідовно утверджувалися від першого оповідання до останнього щоденникового запису митця. Будучи далеко від Батьківщини, В. Винниченко не вилучив себе з нації, чесно працював для свого народу, був цілеспрямованим українським письменником, якого на чужині рятувала енергетика рідного слова. Про грандіозність його планів за межами України свідчить щоденниковий запис від 25 грудня 1925 р. Реалізація цих ідей надавала його життю повноти й смислу. Праця для свого народу рідною мовою – засада його душевної рівноваги, підоснова «чесності з собою». Додамо, що В. Винниченко перебував у розпростореному в Україні і за кордоном змаганні за українське слово, серед учасників якого були М. Грушевський, який виступав зі статтями в газеті «Село» 1909-1910 рр. (окремою книжкою, як відомо, праці вийшли 1912 р. під

назвою «Про українську мову й українську школу»), І. Огієнко, який виступав на захист української мови в науці, освіті й повсякденному житті («Наука про рідномовні обов'язки», 1936); принагідно згадаймо статтю І. Багряного «Чому я не хочу повертатись в СРСР?» (1946) тощо. Кожен із них виголошував своє слово на захист, утвердження й розвій української мови.

Література

1. Винниченко В. Конкордизм. URL : <http://2000.net.ua/2000/aspekty/19708-emu-vupala-gorkaja-slava>.
2. Винниченко В. Лист до редакції. Володимир Винниченко; Грицько Григоренко: Штрихи до портретів: навч. пос. / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська, Л. В. Йолкіна, А. Б. Гуляк. Київ : Вища школа, 1995. С. 215–223.
3. Винниченко В. Одкритий лист до російських письменників. Володимир Винниченко; Грицько Григоренко: Штрихи до портретів: навч. пос. / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська, Л. В. Йолкіна, А. Б. Гуляк. Київ : Вища школа, 1995. С. 212–215.
4. Винниченко В. Щоденник. *Київська старовина*. 2000. № 4. С. 66–76.
5. Винниченко В. Щоденник. *Київська старовина*. 2001. № 1. С. 100–116.
6. Винниченко В. Щоденник. *Київська старовина*. 2003. № 2. С. 51–72.
7. Винниченко В. Щоденник. *Київська старовина*. 2003. № 5. С. 101–122.
8. Володимир Винниченко; Грицько Григоренко: Штрихи до портретів: навч. пос. / О. Д. Гнідан, Л. С. Дем'янівська, Л. В. Йолкіна, А. Б. Гуляк. Київ : Вища школа, 1995. 223 с.
9. Горболіс Л. Про мораль письменника у «посланнях» М. Коцюбинського до В. Винниченка. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2002. № 2. С. 53–58.
10. Кісь Р. Глобальне, національне, локальне (соціальна антропологія культурного простору). Львів : Літопис, 2005. 300 с.
11. Крістева Ю. Самі собі чужі. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 262 с.
12. Ніковський А. Володимир Винниченко (Літературний нарис). *Українська мова і література*. 2002. № 3. С. 17–19.
13. Панченко В. Будинок з химерами : Творчість Володимира Винниченка 1900-1920 рр. у європейському літературному контексті. Кіровоград: [б. в.], 1998. 271 с.
14. Петрів О. Екзистенціальні ідеї В. Винниченка у контексті європейської соціальної філософії: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03. Київ, 2006. 17 с.
15. Пушкаренко Т. Текст і автор («Записки Кирпатого Мефістофеля» та «Щоденник» В. Винниченка). *Слово і Час*. 2000. № 9. С. 26–31.

Художня інтерпретація добра і зла у збірці Осипа Маковея «Кроваве поле»

Творчість українського письменника О. Маковея – важлива складова українського літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст. Збірка О. Маковея «Кроваве поле» з часу виходу монографій

Ф. Погребенника, О. Засенка [13; 9] та двотомника творів митця (К., 1990, автор передмови Ф. Погребенник, упорядник та автор приміток О. Мишанич) не досліджувалася. Аналіз новел та нарисів зі згаданого двотомника 1990 р., а також творів, опублікованих у першому виданні збірки, що з'явилася у Львові 1921 р., на часі.

В автобіографії, датованій березнем 1924 р., О. Маковей окреслює жанрову багатогранність творів зазначеної збірки: «При кінці 1919 [р.] і з початком 1920 [р.] я написав збірку «Кроваве поле»... Оцінки (критиків. – Л. Г.) були прихильні. Але тут є і белетристика, і публіцистика, і сатира, як на ум прийшло» [1, 37]. У листі члена видавничої спілки «Нові шляхи» Ф. Федорціва до О. Маковея від 11 квітня 1921 р. знайдемо уточнення: «Згідно з Вашим бажанням, яке висловили Ви колись, пересилаючи редакції свою збірку «Червоне поле», тепер вийде та збірка окремим випуском – книжкою. Ціла збірка вже зложена і має кругло 4 аркуші друку (64 стор.). Я був настільки смілий, що дозволив собі без Вашого відома перезвати збірку з «Червоне поле» на «Кроваве поле». Сталося це тому, що на днях вийшла збірка К. Поліщука «Червоне марево». Отже, щоб не повторювався надто часто прикметник «червоний», я змінив назву» [5, 2].

У збірці О. Маковея «Кроваве поле» відображені події Першої світової війни, особисті враження, переживання автора, у життя якого лихоліття увірвалося тривогою та нестабільністю. «Мені за три тижні кінчився сорок сьомий рік життя, як я пішов на війну, – зауважував митець у автобіографії. – Пішов, бо як запасний офіцер мусив піти. Запізно було вже для мене «воювати», *все ж таки не без цікавості, побачити диво, і не без надій я пішов* (підкреслення наше. – Л. Г.). Адже ми, галицькі українці, гадали тоді до Києва дійти... І дійшли, справді дійшли...» [1, 34]. І хоча через свій вік участі в боях О. Маковею не довелося брати, однак, працюючи військовим перекладачем, начальником поштової цензури та в радіогрупі, він бачив заграви і руїни війни, з особливою гостротою відчув цінність людини, що згодом і відобразив у художніх творах. Звичайно, дивом для митця були не страшні батальні сцени, а людина з її складною психологією, особистістю, яка силою обставин була відірвана від мирної праці, потрапила у чужий своєму еству світ хаосу, смерті і намагалася мужньо протистояти смерті.

Нариси й новели збірки мають антивоєнне спрямування і відзначаються стрункністю композицій, лаконічністю у зображенні подій, філософською глибиною порушених проблем (смислу життя і смерті, сутність добра, зла, милосердя, слави тощо). Як зауважував літературний критик Я. Гординський, характеризуючи доробок митців 20-х рр. ХХ ст., війна змінила українську психіку і разом із нею «вже 1914 року почав український вояк на кривавому боєвому полі

творити новий прозовий стиль, стиль воєнний, що збирався запанувати всевладно в українській літературі» [8, 9].

Збірка О. Маковея характеризується лаконічністю фрази та місткістю ідеї, що випрозорюють грані знівченого війною духовного світу українця. Письменник майстерно поєднує художність із публіцистичною стрункістю думки, що надає творам особливої виразності й своєрідності. У «Кровавому полі» митець виступив обсерватором, психологом, аналітиком, розкрив глибину характерів, внутрішнього світу героїв, які потрапили у вир війни, з публіцистичною документальністю відтворив конкретно-історичні обставини, в яких перебувала людина.

Головні герої у творах «Кровавого поля» – рядовий солдат, хлібороб, дитина та ін. – на собі відчули лихоліття війни. Автор ставиться до них із співчуттям та прихильністю. Мовні партії, думки, вчинки, емоційно-вольові характеристики індивідуалізують персонажів, хоча більшість із них не мають прізвищ та імен. Через динамічний процес переживань кожного героя виявляються його сприймання подій, людей, розуміння моралі, етики, що моделює поведінку, розкриває її мотиви й передбачає наслідки.

Прозаїк майстерно відобразив, як у свідомості героя створюється антитетичний мирному буттю світ, у якому він змушений жити. Митець показав неподоланність прірви між мирним життям і війною, радістю і страхом, спокоєм і хаосом, логіку вибору між добром і злом, задоволенням і горем. Це поглибило філософське звучання новел і нарисів, синтезувало художнє і публіцистичне, ліричне і трагічне і стало ключем до осягнення етико-естетичних парадоксів воєнних буднів, про що О. Маковей зауважував у чорновому автографі твору «На волю»: «Я вірю тим людям, котрі кажуть, що надокучила їм війна і всі спомини з неї. Вони хочуть її забути, як страшну кривду, заподіяну людям. Проте і на війні було багато радісних хвилин, багато рожевих надій на кращу будуччину, багато сміливих пригод – і сі хвилини та пригоди нічим не гірші були і поганіші від повоєнного злиденного, сірого життя» [11, 3].

Важливу ідейно-сміслову, композиційну й характеротворчу роль у збірці «Кроваве поле» відіграють категорії «добро» і «зло», підкреслюючи етико-естетичну силу образів, розкриваючи характери у конфлікті, а отже, у дії. Добро і зло, як постійні антиподи у бутті героїв, конкретно означені й осягаються в планетарно-філософській площині (мир – війна, життя – смерть, гармонія – хаос («Кроваве поле»)), у почуттєвій сфері (милосердя – байдужість, прихильність – ненависть, гуманність – жорстокість («Братання», «Хрест поміж липами»)), в емоційній сфері й стані душі персонажів (невизначеність, упевненість, радість – пригніченість («Земля», «Народ»)), в абстрактних поняттях, що виражають суть дій, вчинків

героїв (дружба – розбрат, правда – брехня, велич – нікчемність («Границя», «Кроваве поле», «Братання»)), художніх деталях-речах (хліб, що дає життя; граната, яка несе смерть («Інвалід», «Гранат»)).

У новелах О. Маковей із сумом констатує, що війна змінила людей, їхні погляди на добро, зло, взаємини з іншими. Автор багатогранно розкриває породжену лихоліттям проблему морального падіння, що ставить його прозу в один ряд із антивоєнними творами В. Стефаніка, Марка Черемшини, Ольги Кобилянської, М. Яцкова, Наталі Кобринської та ін. Зло чинять селяни з «Народу», відмовляючись допомогти пораненим воїнам, або персонажі з новели «Вічна пам'ять», які взимку забирають на дрова хрести з могил, мотивуючи тим, що ніхто цих загиблих не знає і ніколи не згадуватиме. «Війна зруйнувала людей», – підсумовує оповідач із «Народу» [10, 35], маючи на увазі черствість, байдужість, жорстокість до ближніх, які потребують підтримки, співчуття. Отже, війна змінила ціннісні домінанти людини. Письменник глибоко переймається деморалізацією суспільства.

Персонажі О. Маковей з мирних буднів потрапляють в іншу атмосферу, яка змінює їхній внутрішній світ. Показово, що у більшості творів сліди колишніх вражень, життєвий досвід об'єднують пройдене й сучасне; минуле продовжує існувати в теперішньому й допомагає людині залишитись особистістю. Герой у збірці письменника велично підноситься над трагізмом свого існування. Так, наприклад, сміливість бійців із новели «Братання» виявляється у конкретних діях. Воїни різних армій могли обмінюватися кореспонденцією, «сходитися на якимсь затишнім місці, балакати собі та торгувати» [12, 252], а на Різдво та Великдень не розпочинати бойових дій. «Це була якась тиха, неписана умова, оперта на добрім людським почуванні» [12, 252], – пояснює оповідач із «Братання». Таке специфічне вшанування релігійних свят розкриває культуру почуттів, мислення, поведінки героїв. Війна не знищила життєстверджуючих гуманістичних традицій народнорелігійної моралі. З розповіді постає образ воїна – цілісної особистості, здатної відчувати біль іншого. Добро відкриває персонажам шлях до внутрішньої свободи, власних можливостей. Так О. Маковей порушує моральну проблему вини й карі, наголошує на гуманізмі, великодушності воїнів.

Розуміння добра і зла підкреслює духовне багатство персонажів. Це найбільш повно виражено у тих творах, де головні герої – мирне населення. Наприклад, життєві пріоритети селян із новел «Границя», «Земля», «Розлука» О. Маковей розкриває через усталені зв'язки зі світом. Війна стає для хліборобів серйозною перешкодою, руйнує складений із часів діда-прадіда спосіб життя. Ґазда з «Границі» не має змоги працювати на іншому березі Дністра, бо не дозволяє кордон;

вносить невлаштованість у життя пасічника з новели «Земля» військо, що постійно забирає результати його праці. Проте селяни знаходять у собі сили витримати негаразди, бо лишається живою віками складена традиція спілкування з землею-годувальницею. Праця, до якої вони, як їхні предки, ставляться з повагою, підтримує їхню віру в майбутнє, сподівання на краще.

О. Маковей відобразив своєрідність світорозуміння українського селянина: через працю хлібороб усвідомлює себе членом колективу, сім'ї, з'ясовує сутність міжособистісних стосунків, свої завдання, обов'язки, права, відповідальність за вчинки тощо. Органічна єдність героїв із землею підсилює антивоєнне спрямування збірки, возвеличує людину праці.

Митець випробовує героїв різноманітними життєвими обставинами. Кожна особистість відповідальна за те, що несе у світ. Добро і зло у трактуванні селян набувають діаметрально протилежних значень із чітко означуваним змістом. Добро, згідно з їхньою мораллю і способом життя, ототожнюється з потребою їхньої праці, з вірою, надією, а зло – з перешкодами, які траплялися на шляху мирної життєдіяльності. Письменник творчо продовжує вітчизняні гуманістичні традиції у розкритті сили й величі людських почуттів, незнищенності любові до праці і, таким чином, дотримується своєї настанови: «Настрої у збірці від *mol* до *dur*, я не хотів закінчити крайнім смутком» [4, 37].

Будучи від природи філософами, хлібороби з новел О. Маковей «Границя», «Земля» та «Народ» мудро, з етико-естетичних позицій осмислюють буття і своє місце в ньому. «Я ні до кого не ходив за хлібом, тільки до мене ходили. І такі люди, як я, потрібні!» [10, 62] – зауважує пасічник із «Землі». Наголосимо, що це говорить не наймит, не робітник, у душі якого живе бажання мати свою землю й працювати на ній, як відображено в бориславських оповіданнях І. Франка, не селянин, котрий боїться втратити ґрунт і готовий чинити навіть зло, як Сава у «Землі» Ольги Кобилянської, а господар, у якого є земля. Селянин свідомо, з почуттям власної гідності входить у макросвіт, розуміє себе як вагому складову світоустрою, від якої залежить порядок. Органічний зв'язок героїв О. Маковей із землею такий же міцний, як, скажімо, і в персонажів антивоєнних новел В. Стефаніка «Сини», «Вона – земля» та ін.

Крізь призму філософсько-буттєвої дилеми «добро-зло» у новелах «Хрест поміж липами», «Братання» тощо автор вводить Божу настанову про любов до ближнього та заповідь «Не вбивай!». І хоч біблійні тези не виражені конкретно, та проблема особистої відповідальності кожного за злочин окреслюється розгортанням подій. У названих творах питання вибору не існує: герої чесні перед собою, товаришами і діють згідно зі своїми принципами, ідеалами,

незважаючи на нестандартність ситуацій. І як протиставлення воїнам виступає духовенство – зрадницьке, нещире, користолобне.

Із біографії О. Маковея відомо, що майбутній письменник цікавився питаннями релігії, читав відповідну літературу, аналізував її, робив висновки. Так, серед його численної лектури була книжка Е. Жуковського «Ідея», котра, як зауважує О. Маковей, «мені так завернула голову, що я не відважився піти на теологію» [цит. за: 9,13]. У силу певних вимог часу літературознавці Ф. Погребенник, О. Засенко говорили про атеїзм і неприхильне ставлення О. Маковея до духовенства. Нині маємо можливість відкрити заборонені сторінки життєвого шляху митця.

Як згадує О. Маковей у нотатках «Пам'ятника»-щоденника, під час навчання в українській академічній гімназії у Львові, де мав дуже добрі оцінки з релігії [6, 191], на його шляху зустрічалися такі духовні особи, які виховували благородні почуття, були прикладом для наслідування. Із запису 28 серпня 1886 р. дізнаємося: «Вчора був празник. Ми студенти були на наконечнім, співали в церкві, а потім були в о. Грушкевича (чесний чоловік) запрошені на обіді» [6, 213].

Після закінчення духовної семінарії, куди О. Маковей вступив за волею рідних, він вирішує змінити свій фах: «Правду сказавши, я не був великим прихильником попів, судячи іменно після загалу, а не кількох добрих одиниць. І як я смів судити їх (хоть лише перед собою), що вони не дбають так о селян, як о свою кишеню і т.п. – та й годі! Казав собі: «Не можу бути попом!», бо звання не маю, не вірю в всьо, що церков до вірованя преподає» – а комедії грати через ціле життя не хочу...» [7, 23]. Як відомо, священником він не став.

Отже, про категорично зневажливе ставлення О. Маковея до представників церкви не слід говорити. Не варто конкретних служителів кліру ототожнювати з релігією. Митець бачив, що багато представників духовенства були байдужі до проблем народу, а у війні 1914 р. підтримували уряд у завойовницькій політиці. У новелах «Хрест поміж липами», «Інвалід» без ознак індивідуалізації змальовано саме такі образи. Добро і зло в їхньому розумінні уподібнюються. Митець поглиблює порушений у багатьох творах збірки конфлікт між обов'язком і честю.

Позиція духовенства у «Хресті поміж липами» розкриває суть суспільних взаємин. Кризу суспільства, яка у буттєвому просторі загрожує добру, О. Маковей передає лаконічними рядками: «У церквах будуть проповідувати любов, а поза церквами ненависть і смерть ближніх» [12, 242]. Війна деформує душевний стан героїв, а тіло спотворює. Таке художнє переосмислення зла підсилює трагічні настрої, натуралістичні описи, як, скажімо, в «Інваліді».

Розкриттю сутності добра і зла сприяє простір. Наприклад, багатозначну характеристику одержує поняття *поле*, що у часових

площинах збірки має різне смислове навантаження – поле честі, слави; ґрунт, де вирощується урожай; територія, що єднає воїнів різних армій. Поле асоціюється із життям людини («На окопах»), долею («Границя»), вітчизною («Вічна пам'ять»). Іноді його межі окреслені чіткіше. Наприклад, у новелі «Хрест поміж липами» простір відкритий, природний, бо утворений чотирма деревами, де відбувається зображувана у творі подія – служба Божа. Краса докільля позитивно впливає на душевний стан героїв: «... був настрої зовсім інший, як у церквах» [12, 233]. Така атмосфера конкретизує розуміння добра, що у персонажів асоціюється з красою, досконалістю.

Простір у свідомості головного героя-селянина з новели «Земля» розширюється до меж ріднокраю й підкреслює силу його патріотичних почуттів. У «Вічній пам'яті» помітна своєрідна дискусійність художнього осмислення добра і зла. Естетика простору, в епіцентрі якої знаходиться цвинтар, підносить велич людей, які загинули, захищаючи рідну землю. Проте зникає ця велич у «Границі», де автор вдається до влучного порівняння: життя людини обмежене кордоном, що з'явився у результаті бойових дій, а для птаха ця територія не має меж. Так своєрідно у збірці «Кроваве поле» автор представляє тему України, розтерзаної братовбивчою війною.

Сприяє багатогранному потрактуванню добра і зла й поняття смерті. Смерть як миттєвість, кордон між буттям і небуттям загострює трагічне світосприймання збірки «Кроваве поле». Танатологічний мотив – ключ до осмислення художньої значенності добра і зла, наприклад, у новелі «Хрест поміж липами», де, скажімо, добро набуває своєрідної масштабності: «Смерть вояка на війні – чесна і славна, жертва потрібна для загального добра» [12, 233]. Боронити рідний край – справа благородна, а спокійно приймати смерть та каліцтво – обов'язок. Ці висновки звучать у проповіді священника і в контексті усього твору набирають відтінку риторичності.

У збірці «Кроваве поле» О. Маковей виступає письменником-гуманістом, який через категорії *добро*, *зло* розкрив багатогранну психологію, характер воїна, хлібороба у всіх складнощах і суперечностях. Герої, які беруть участь у бойових діях, віч-на-віч зустрічаються зі смертю, часто перебувають у межових ситуаціях, проте перед ними ніколи не постає вибір між добром і злом. Війна не вбила в них людяності, добра, милосердя, вони знають можливі наслідки зла; творять добро своєю хліборобською працею селяни. Проте дехто з них не вважає збереження пам'яті про загиблих своїм обов'язком і чинить зло. Роздуми О. Маковей про світ і людину у збірці «Кроваве поле» – це художні розмисли про зміст і цінність життя і про збереження миру.

Література

1. Автобіографія О. Маковей від 27 березня 1924 р. / Відділ рукописів ІЛ НАН України. Ф. 59. № 2726.
2. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. Тернопіль: Джура; Львів: Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2000. 340 с.
3. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. URL: : https://chtyvo.org.ua/authors/Zubrytska_Mariia/Antolohiia_svitovoi_literaturno-krytychnoi_dumky_XX_st/.
4. Відділ рукописів ІЛ НАН України. Ф. 57. № 2726.
5. Відділ рукописів ІЛ НАН України. Ф. 59. № 2302.
6. Відділ рукописів ІЛ НАН України. Ф. 59. № 2753.
7. Відділ рукописів ІЛ НАН України. Ф. 59. № 2754.
8. Гординський Я. Літературна критика підсоветської України. Львів; Київ : З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові, 1939. 125 с.
9. Засенко О. Осип Маковей: Життя і творчість. Київ : Дніпро, 1968. 219 с.
10. Маковей О. Кроваве поле. Львів, 1921. 71 с.
11. Маковей О. На волю (Із записок учасника світової війни) 4 квітня 1923 р. / Відділ рукописів ІЛ НАН України. Ф. 59. № 25.
12. Маковей О. Твори: у 2 т. Т. 2. Київ : Дніпро, 1990. 537 с.
13. Погребенник Ф. Осип Маковей. Київ : Держлітвидав. УРСР, 1960. 134 с.

Система образів як ключ до розуміння питань релігії у повісті Богдана Лепкого «Вадим»

Історична повість Б. Лепкого «Вадим» посідає помітне місце в системі питань українознавства. Автор художньо відтворює події минулого України, враховуючи історико-культурний та політичний контекст Х ст., колоритно показує, чим для Київської Русі були язичництво і християнство, як проникала нова віра на територію нашої держави, в чому спільність і відмінність світогляду язичників і християн, що зумовило синтез язичницьких і християнських звичаїв, обрядів у бутті українців.

Письменник користувався історичними джерелами, які дозволили йому з максимальною достовірністю змалювати історичне минуле Київської Русі, оскільки «життєва правда не терпить байдужості і верхоглядства. Поверховий підхід до дійсності особливо шкідливий тоді, коли виникають питання «звідки походить» і «чому» [4, 12]. Це дуже важливо при висвітленні аспектів, пов'язаних із релігією, до яких Б. Лепкий підходить комплексно, що засвідчують композиційна специфіка повісті, коло проблем, доміантною з яких є питання співіснування язичницьких і християнських вірувань у житті та світогляді наших предків.

Так, наприклад, важливими в ідейно-змістовому, структурному планах, показовими у розумінні світоглядних позицій Б. Лепкого є

завершення першого і початок другого розділів, які увиразнюють авторську концепцію. Питання віри стають ключовими і в осмисленні образів повісті, розглядаються на особистісному, державному, міжнародному рівнях. У творі немає небезпечних протиборств між персонажами, майже відсутні гострі дискусії. Все ж доречно говорити про конфлікт як рушійний чинник сюжету, один із засобів виявлення рис характеру героїв, розкриття ідеї твору та відображення авторського світобачення. Варто виділити 1) внутрішню конфліктність духовного світу язичництва і християнства, що подається через відображення історичної епохи, стосунки героїв тощо; 2) конфлікт між героями (групами героїв), який відображається за допомогою діалогів, відступів, напружених сцен тощо; 3) конфлікт між персонажами й обставинами, що розгортається на тлі історичних подій; 4) конфлікт героїв (наприклад, Святослава, Малуші, о. Григорія та ін.) зі своїм внутрішнім Я, що розгортається у психологічному ключі (переживання, вагання тощо). Як бачимо, носієм конфлікту є герой, який прагне осмислити свою самоцінність у бутті.

У повісті «Вадим» автор непомітний, але його позиція виразна й відчувається в образах. Концепція Б. Лепкого ґрунтується не лише на історичних джерелах, а й на власних міркуваннях, висновках, дослідженнях, адже, як стверджує І. Франко, «писатель мусить знати те життя, про котре береться писати, ті верстви суспільності, тих людей, ті сторони, ті звичаї і встанови, ті заняття, роди праць і т. ін. ...писатель мусить усе те знати не з самих тільки книжок, а як найбільше з розмов, з власного погляду, з досвіду і дискусій» [3, 9]. Б. Лепкий, який виховувався в родині священника, де шанували традиції, культуру народу, не применшує націотворчої ролі язичництва, досліджує джерела етнічної духовності.

Домінуючу проблему твору – співіснування язичництва і християнства за часів Київської Русі – письменник найповніше розгортає, змальовуючи образ княгині. Вона всім єством вірила у всемогутність Христа. Молитви були для неї душевною потребою, містком у спілкуванні зі Всевишнім. Б. Лепкий неодноразово наголошує на глибокій вірі княгині, що засвідчують і такі слова: «Мов каплі цілющого бальзаму, падали грецькі молитовні слова на схвильоване серце княгині» [2, 629]. Стоячи в Божому храмі, Ольга була твердо переконана, що Христову віру із часом зрозуміють і приймуть кияни. На нову релігію княгиня покладає великі надії – християнство поширить у світі мир, добро, взаєморозуміння, які конче необхідні для блага народів і країн.

Виважено підходить Б. Лепкий до змалювання образу Ольги, досліджуючи глибоку душевну боротьбу героїні. Княгиня молиться щиро, покійно, просить у Бога прощення за скоєні нею гріхи: «Великогіршне діло учинила і немудре діло. Душ людських погубила

много і много всякого добра змарнувала» [2, 549]. Часопростір мислення героїні ущільнюється у творі критичним, сповненим щирості й каяття, спогадом-аналізом минулого. Із позицій сьогодення, як щира християнка, оцінює княгиня Ольга колишні вчинки, пам'ятаючи свою розправу з древлянами, коли помстилась за смерть чоловіка. Самоаналіз як засіб психологічного зображення героя вмотивовує внутрішній вибір персонажа і відкриває шлях до художньої реалізації ідеї твору. Ольга неодноразово замислюється над вчинками людей, шукає пояснень нехристиянській поведінці.

Делікатно, як тонкий психолог і аналітик, через міркування Ольги, які часто непомітно трансформуються в ліричні відступи, монологи, спогади, екскурси в минуле, письменник показує ставлення Ольги до язичництва. Їй важко змиритися з тим, що Святослав – язичник. Мати добре знає запальну вдачу сина, який всією душею сприймає споконвічно складений життєустрій. Язичницькі боги дозволяють йому воювати, а Христові слова «Хто мечем воює, той від меча гине» заборонятимуть Святославу походи.

Б. Лепкий обстоює думку про щирість, сердечність віросповідання, що пояснюється не лише «безумовними рисами українця», якими є «емоціоналізм і сентименталізм, чутливість та ліризм» [5, 17], а й специфікою ментальної свідомості, джерелами національної віри. Такий ракурс проблеми історичної повісті «Вадим» суголосний із думкою українського філософа П. Юркевича про те, що серце є «осереддя всього тілесного і духовного життя людини, ... щонайближче містище всіх сил, рухів, функцій, бажань, почувань і думок людини з усіма їхніми напрямками і відтінками» [6, 73], розширює кордони художнього бачення дійсності, яке у вітчизняній філософській думці, а згодом і в літературознавстві, утвердилося під назвою «філософія серця». Кордоцентризм надає повісті Б. Лепкого пафосності, допомагає розкрити грані духовного світу наших предків.

Питання віри розглядаються прозаїком у контексті суспільно-політичних, міжнародних проблем. Княгиня змальована у творі як мудрий політик, який дбає про майбутнє країни, добробут народу, мирне співіснування держав: «Коли б мій син прийняв віру Христову, то гадаю, що йому не треба би нікуди ходити, лиш будувати храми Божі, школи, монастирі та дбати про добро своїх широких земель і свого численного народу» [2, 591].

Розумним керівником, мужнім воїном зображує Б. Лепкий Святослава. За порадою та допомогою він іде до Дажбога, несе йому дарунки, сподіваючись на підтримку, радіє, коли бачить, що язичницькі боги схвалюють його вчинки. Просторові характеристики у творі набувають конкретних виявів (капище, гай, мальовничий куточок природи тощо), сакралізуються в уяві князя і стають простором проживання його душі. Святославу імпонує природна

атмосфера, а не обмежений стінами церкви простір, що доводить його «стремління до «свободи» в різних розуміннях цього слова» [5, 17]. Таким чином, автор додає вагомий штрих до концепції героя твору, наголошуючи на самотності віри наших предків.

Але не полишають князя й безперервні сумніви. Про вагання героя Б. Лепкий говорить: «На роздоріжжі стоїть... Княгиня-мати до церкви його тягне, бо там «істинний Бог» , а серце тягне до походів, боїв, нових небезпек» [2, 578]. Святослав не нехтує християнською вірою, мислить виважено, як справжній політик-державотворець. На його думку, не час віддавати перевагу «прощаючому богу», коли країну оточили вороги.

Князь розуміє основні постулати християнського вчення, крізь призму Божих заповідей оцінює поведінку Калокіра, гнівається, ганьбить його: «Вживаєте хитрості і облуди, один народ на другий цькуєте, одних на других, як собак, як звірів пускаєте, троюдите, каверзуєте» [2, 608]. Справедливий і правдивий Святослав-язичник закликає до єдності між людьми, чесності з собою, вірності своїм моральним принципам. Слово Христове і справи візантійця Калокіра розходяться, а для Святослава, який звик вірити щиро, всім серцем, – це безвідповідальність.

Речником справедливості, добра, милосердя, інших християнських чеснот представлений у повісті о. Григорій. Цей персонаж синтезує кращі риси людини, яка віддала своє життя на службу Всевишньому, людям. Уведення цього образу в твір – це не лише данина історичній правді (адже о. Григорій – історична особа), а й спроба Б. Лепкого художньо відтворити християнський ідеал людини.

Природа, як колосальний чинник формування людської душі (що засвідчили свого часу М. Костомаров, І. Франко, Д. Чижевський, І. Мірчук, В. Янів та ін.), подана Б. Лепким у суголоссі з язичницькими святами і є панорамним художнім засобом, який вмотивував прихильне ставлення о. Григорія до киян. Язичницькі пісенні зразки, обрядовість стали для нього джерелом пізнання культури нашого народу. У невеликі за обсягом роздуми послання з Болгарії автор вкладає власні думки, наголошуючи на особливостях дохристиянської пісенності, «де забава, штука, релігія і життя зливаються в одну цілість» [1, 44], поезії буття наших пращурів, яку «давали поганські обряди, співи, казки й забави» [1, 93].

О. Григорій осягнув суть і велич язичницьких традицій: «Нині, коли зжився з тутешньою природою і привик дихати київським повітрям, то й людей зрозумів. Та ще молодь. Він тепер сприяв їй, і коли б не боявся гріха, то простягнув би руки через вікно і благословив би цей пахучий вітер (Івана Купала. – Л.Г.), повний краси і первісної сили. Чує, що справді любить природу і людей» [2, 662].

Подібні думки о. Григорія – не відступ від християнських ідей, а розуміння естетики язичницьких обрядів, звичаїв, яка виявляється у ніжній мелодійній пісні, повільному хороводі, гармонійності з природою. Ці чинники позитивно впливають на внутрішній світ людини і не можуть бути аморальними, а отже, ворожими Христовій вірі. О. Григорій не зневажає язичницької віри, навпаки – починає усвідомлювати її оригінальність. Цей образ – ще одна грань авторської позиції щодо естетичної функції язичництва, яке протистояло денаціоналізації релігійного життя українців.

Серед героїв повісті Б. Лепкого «Вадим» не менш помітне місце займають Малуша, збірний образ війська.

Малуша всім серцем полюбила Христове вчення, приховувала свої переконання, коли стала дружиною князя. Вона зичила своєму судженому здоров'я, перемог, за що не раз молилась Перуну-громовладцю, а в далеку путь випроводжала зі словами: «Нехай тебе боги проводять». Але розум прагнув того, до чого було небайдуже серце, – і героїня приймає Христову віру. «З тої пори Малуша іншою стала», – висновує автор, акцентуючи увагу на чуттєвих структурах душі героїні.

Сильні, енергійні, відважні воїни князя Святослава, які не звикли схилити голови перед ворогом, щоранку поклоняються язичницьким богам, вітаючи один одного з Дажбожичком, дякуючи природі за світло, силу, достаток. Усе, що причетне до нової релігії, викликає в них опір, непорозуміння: «М'яса не їж, зелен-вина не пий, не співай, не плясай, лише молися...» [2, 546]. В уста воїнів письменник вкладає слова-оцінку (яка логічно пояснюється їхнім світорозумінням) християнських атрибутів: для них церковний дзвін «бреше», «зуби на Дажбога шкірить», а поява на вулицях міста о. Григорія викликає дратівливість.

Але варто зауважити, що погляди на віру у воїнів різні. Є серед них (хоча й дуже мало) християни, яких основна маса не розуміє, глумиться. Ще не досить впевнені вони серед язичників, із боку яких доводиться чути докір. Головне, на чому зосереджує увагу Б. Лепкий, – нова віра не є причиною розбрату в середовищі воїнів.

Військо, як і князь, керується реальною дійсністю. Так, скажімо, Держко запевняє: «Нам треба сильними і бадьорими бути, щоби цей город від ворога захистить.... А християни тільки про душу дбають, а не про силу рамен та про гострість мечів. Кажу тобі (Вадиму.-Л. Г.): це не для нас та нова наука» [2, 570-571]. Але Вадим не погоджується. У повісті він – один із благородних захисників Христових заповідей, який твердо переконаний, що вчення Всевишнього може змінити лад. Наполегливий та врівноважений Вадим обстоює у своєму товаристві ідеї миру, християнської любові до ближнього, доносить

до свідомості своїх побратимів такі поняття як «гріх», «всепрощення», «милосердя» і намагається довести необхідність хрещення Русі. Так «любов до людини як принцип світовідчуття» (Н. Шумило) стає для Б. Лепкого домінантою в характеристиці Вадима.

Переважна більшість киян непримиренна до Христа, як і до о. Григорія. Вони моляться Перуну, йдуть до нього зі своїми проблемами, негараздами, дарунками. У них є свій посланець богів – Влас, який боїться лише Дажбога. З прикрістю та сумом говорить він про захоплення Вадима новою вірою й ніби підсвідомо собі зізнається, що християнство неминуче на Руській землі. Кияни, які звикли ставати в опозицію до о. Григорія, у скрутну для міста годину, дізнавшись про наступ печенігів, «ніби забули, хто він, і слухають старого», який допомагав організувати оборону, радив. Та й на дзвона, який сповіщав про небезпеку, ніхто не казав, що він «на Дажбога бреше. Тривога об'єднувала людей. Не було поган і християн, тутешніх і чужих, самі свої» [2, 663].

У цій сцені Б. Лепкий концентрує ідею твору, стверджує націоконсолідуючу місію релігії в суспільстві. Злиття християнства з язичництвом, наголосив у повісті «Вадим» письменник, – поступовий, усеохоплюючий процес, який визначає феномен буття, духовного світу українського народу.

Література

1. Лепкий Б. Начерк історії української літератури: у 2-х кн. Мюнхен : Монахії, 1991. Кн. 1. 300 с.
2. Лепкий Б. Твори: у 2 т. Київ : Дніпро, 1991. Т. 1. 862 с.
3. Франко І. Наше літературне життя в 1892 р. Франко І. Твори: у 50 т. Київ, 1981. Т. 29.
4. Храпченко М. Творча індивідуальність письменника і розвиток літератури. Київ: Дніпро, 1976. 376 с.
5. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Мюнхен: [Український Вільний ун-т], 1983. 175 с. URL : <http://litopys.org.ua/chyph/chyph.htm>.
6. Юркевич П. Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого. Юркевич П. Вибране. Київ: Абрис, 1993.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

*...Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли
Ніже тії коми,
Все розберіть...
Т. Шевченко*

Український модернізм початку ХХ ст.

Теоретичні питання

1. Умови розвитку української літератури, культури, періодики кінця ХІХ – початку ХХ ст.
2. Українські письменники І. Франко, М. Вороний, М. Коцюбинський, М. Чернявський, Леся Українка та ін. про шляхи розвитку рідної літератури.
3. Сильові координати української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.
4. Естетична платформа українських митців кінця ХІХ – початку ХХ ст. Індивідуальний стиль письменників в контексті модернізму.

Практичні завдання

1. Підберіть для аналізу твори (фрагменти творів) українських письменників 40-60-х, 70-90-х рр. та порівняйте їх із творами (фрагментами творів) українських митців кінця ХІХ – початку ХХ ст. або запропонуйте для коментування твори письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. з яскраво вираженими реалістичними та модерністськими домінантами. З'ясуйте спільне та відмінне в обраних вами зразках. (Тексти мають бути на занятті). Залучіть до вашого аналізу статтю І. Франка «Старе й нове в сучасній українській літературі» (Франко І. Твори: у 50 т. Київ, 1982. Т. 35).
2. Текстуально ознайомтесь із працею І. Франка «Із секретів поетичної творчості». Як, на вашу думку, її слушно залучити, аналізуючи твори українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст.?
3. Текстуально ознайомтесь зі статтею Л. Скупейка «Модерність і паралітература: із досвіду І. Франка – дослідника новітньої літератури» (див. список літератури до теми).
4. Як відомо, артистизм – «висока майстерність, вітруозність митця. В історії української літератури артистизм поширився на межі ХІХ – ХХ ст., коли спостерігалось генерування ідей естетизму, структурування нової, модерністської практики, виповненої

пафосом високого мистецтва..., що засвідчувало високий рівень художньої самосвідомості тогочасного письменства» (Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 93). Що говорив про артистичне творення краси І. Франко у підсумковому розділі «Що таке поетична краса?» свого трактату «Із секретів поетичної творчості»?

5. За довідковою літературою з'ясуйте поняття *психологія, увага, уява, уявлення, художнє мислення* (див.: Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 294, 519, 564). Яке значення цим чинникам відводить І. Франко?
6. Аргументовано поясніть, чому М. Грушевський вважав український рух упродовж тривалого часу «винятково літературним».
7. Доведіть, що модернізм як конкретно-історичний літературно-художній напрям був закономірним явищем в історії письменства.

Література

1. Історія української літератури . Кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн. / за заг. ред. О. Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2005. Кн. 1. 624 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/1261120/>
2. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн. Кн. 2 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2006. 496 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/1261120/>
3. Горболіс Л. Парадигма народнорелігійної моралі в прозі українських письменників кінця XIX – початку XX ст. Суми: Козацький вал, 2004. 199 с.
4. Єфремов С. Історія українського письменства. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435>
5. Історія української літературної критики та літературознавства: Хрестоматія: у 3 кн. Кн. 2. Київ : Либідь, 1998. 352 с.
6. Моклиця М. Стильовий розріз модернізму: полемічні зауваги та практичні настанови. URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/11-512.pdf>
7. Турган О. Універсальні категорії в системі літературного твору (модерністська та постмодерна світоглядно-художні парадигми). Запоріжжя : Просвіта, 2008. 292 с.
8. Франко І. Із секретів поетичної творчості . Франко І. Твори: у 50 т. Київ, 1982. Т. 31. 596 с. URL: <https://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1898/IzSekretivPoetTvorchosti.html>
9. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі . Франко І. Твори: у 50 т. Київ, 1982. Т. 35. 512 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rusova_Sofia/Stare_i_nove_v_suchasni_ukrainskii_literaturi.pdf.
10. Шумило Н. Український модернізм початку XX ст. URL : <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/17/12>.

Українська літературна критика та українська преса кінця XIX- початку XX ст.

Теоретичні питання

1. Значення творчості письменників нового покоління (М. Коцюбинський, О. Кобилянська, Леся Українка, В. Стефаник, О. Маковей, В. Щурат) для оновлення літературної критики кінця XXI – початку XX ст.
2. Праці І. Франка, Лесі Українки. М. Коцюбинського, М. Вороного, П. Карманського, С. Єфремова, М. Євшана, М. Рудницького у контексті літературного процесу порубіжжя.
 - 2.1. Значення творчості М. Коцюбинського для розвитку літературної критики в Україні.
 - 2.2. Характер літературного критицизму Лесі Українки
 - 2.3. Місце О. Маковея в літературному житті України
 - 2.4. Вплив творчості В. Стефаника на оновлення літературної критики
 - 2.5. Критична діяльність С. Єфремова.
 - 2.6. Особливості літературно-критичної діяльності В. Щурата.
3. Українська преса кінця XIX – початку XX ст.
4. Роль літературної критики та української преси в утвердженні престижу українства.

Практичні завдання

1. Ознайомтесь із працею А. Животка «Історія української преси» (Київ, 1999). Озвучте основні тези дослідження. Спроектуйте основні положення праці на тему заняття.
2. Ознайомившись із працею С. Єфремова «Історія українського письменства, прокоментуйте відгук на цю студію літературознавця Ю. Бойка-Блохіна: «*Історію українського письменства* написано не для фахівців-літературознавців. Її написано для найширших кіл, від українського інтелектуала починаючи і робітником та селянином, який тягнеться до світла культури, кінчаючи. *Тоді* (курсив Ю. Бойка-Блохіна. – Л. Г.) українство могло спромогтися видати лише таку історію літератури. І не тільки брак методологічних обріїв обмежував Єфремова, але й універсальність завдання – створити таку історію літератури, яка була б для всіх приступною і разом з тим гартувала б дух українства в його боротьбі за національні права».
3. До практичного заняття текстуально ознайомтесь із такими працями: «Володимир Самійленко (Проба характеристики)», «Леся Українка», «З останніх десятиліть XIX в.» І. Франка, «Василь Стефаник» Б. Лепкого, «Іван Франко» М. Коцюбинського, «В поті

чола», «Іван Тобілевич (Карпенко-Карий)», «Царівна», «М. П. Драгоманов» А. Кримського, «Історія українського письменства» С. Єфремова, «Андрій Чайковський» О. Маковея, «Малоруські письменники на Буковині», «Новітня суспільна драма», [Володимир Винниченко] Лесі Українки, «Поети і інтелігенція» В. Стефаніка, «Д-р Іван Франко» В. Щурата та ін.

4. Підготуйте відповідь на питання «Філософські вектори української літератури», де було б аргументовано (з посиланням на твори письменників, із залученням цитат) зазначено, як ідеї популярних філософів Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, А. Бергсона, К. Г. Юнга художньо реалізуються у різножанрових творах українських письменників кінця XIX – початку XX ст.

Література

1. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX ст.). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hromiak_Roman/Istoriia_ukrainskoi_literaturnoi_krytyky.pdf.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435>.
3. Животко А. Історія української преси. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001486>.
4. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн. Кн. 1 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. URL: <http://www.twirpx.com/file/1261120/>
5. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн. Кн. 2 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. URL: <http://www.twirpx.com/file/1261120/>
6. Криволапов М. Українська художня критика другої половини XIX – початку XX століття як активний рушій мистецького прогресу. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Kis_2013_1_20.pdf
7. Наєнко М. Історія українського літературознавства. URL: http://litmisto.org.ua/?page_id=3924.

Декаданс в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.

Теоретичні питання

1. Декаданс: сутність та особливості появи.
2. Роль і значення декадансу для української літератури кінця XIX – початку XX ст.
3. Українські письменники і критики кінця XIX – початку XX ст. про декаданс (С. Єфремов, І. Франко, Леся Українка та ін.).

Практичні завдання

1. У творах українських письменників кінця XIX – початку XX ст. (на вибір) виявіть елементи декадансу.

2. Прокоментуйте думки

Джорджа Роса Риджа: «Декаданс – це світогляд. Окрема візія світу, коли соціум сприймається як такий, що розпадається»;

Дейвіда Вейра: «Декаданс – це перехід, драма нестійкої естетики, суміш літературних тенденцій, які підтверджують, що цей перехід відбувається водночас у межах традиції і поза традицією...»;

Анджея Менцвеля: «Девіз «мистецтво для мистецтва» ...не був більше виразом своєрідного естетизму. Ішлося також про свободу творчості, про «виривання її з ланцюга необхідності».

3. Який означник літературного процесу кінця XIX – початку XX ст. є, на вашу думку, найбільш відповідним: *fin de siècle*, неоромантизм, декаданс, ранній модернізм? Свою думку обґрунтуйте.
4. Як співвідносяться поняття «модернізм», «декаданс», «європеїзм», «авангардизм»?
5. Яка з концепцій раннього українського модернізму (Д. Наливайка, Т. Гундорової, С. Павличко, Н. Зборовської, Н. Шумило, Ю. Тарнавського) вам найбільше імпонує? Свою думку обґрунтуйте.

Література

1. Донцов Д. Естетика декадансу. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Dontsov/Dvi_literatury_nashoi_doby.pdf.
2. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн. Кн. 1 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. URL: <http://www.twirpx.com/file/1261120/>
3. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: у 2 кн. Кн. 2 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. URL: <http://www.twirpx.com/file/1261120/>
4. Наєнко М. Історія українського літературознавства. URL: http://litmisto.org.ua/?page_id=3924.
5. Наєнко М. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/144617/22-Nayenko.pdf?sequence=1>.
6. Нестелєєв М. На межі. Суїцидальний дискурс українського модернізму. Київ: Академвидав, 2013. 256 с.
7. Панова Н. Деструктивні тенденції в українській літературі на межі XIX – XX ст. Теоретична і дидактична філологія. URL: surl.li/uwfyua
8. Ревакович М. *Persona non grata*. Нариси про Нью-Йоркську групу, модернізм та ідентичність. Київ: Критика, 2012. 335 с.
9. Ткаченко Р. Поклик химери. Декаданс в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/23389>.

Творчість Степана Васильченка: загальний огляд

Теоретичні питання

1. Початок творчої праці Степана Васильченка. Щоденник «Записки вчителя».
2. Перший період творчості:
 - а) нові тенденції в зображенні селянського життя. «На чужину»: психологічне, настроєве трактування теми розлуки з рідним краєм; естетична роль народної пісні й голосіння; майстерність пейзажу;
 - б) трагедія бідняцького життя, зумовлена нелюдським соціальним ладом («Відьма»); шукання кращої долі («В темряві»); висока краса народної душі («На хуторі», «У панів», «На розкоші»);
 - в) тема трагічної долі талановитої людини з народу (оповідання «У панів», повість «Талант»);
 - г) художнє зображення соціально-політичних зрушень в оповіданні «Мужицька арифметика»; сатирична спрямованість образу монопольщика-«народолюбця»; ідейна близькість оповідання С. Васильченка з творами Панаса Мирного, М. Коцюбинського, Лесі Українки; новий підхід письменника до змалювання селянства в оповіданні «Осінній ескіз»;
 - д) майстерність художнього синтезу в оповіданні «Чайка»; тема вчительської долі («З самого початку», «Вова», «Вечеря», «Над Россю»; оповідання для дітей; традиції і новаторство в зображенні світу дитини («Доц», «Дома»); ліричний герой оповідань «Басурмен», «Свекор», «Циганка»;
 - е) стильова й жанрова специфіка, тематика й проблематика творів С. Васильченка «На золотому лоні», «Чорні маки», «Отруйна квітка».
3. Другий період творчості:
 - а) життєствердна, оптимістична спрямованість оповідання «Приблуда»;
 - б) повість «Авіаційний гурток»: утвердження романтики творчої праці, художні прорахунки твору;
 - в) повість «Олив'яний перстень» – крок на шляху художнього опанування дійсності.
4. Праця Степана Васильченка над повістю про Т. Шевченка «В бур'янах».
5. Образне втілення національної ідеї у шаржі «Московський гедзь» та думі-казці «Ось та Ась». Казкотворчість Степана Васильченка. Інтерпретація письменником фольклорної думи. Елементи реалістичної новели, сатирично-політичного оповідання в «Ось та Ась». Захист української державності у творах «Туге слово», «Куди

вітер віє». Види та прояви комічного в жанровій модифікації. Тематична суголосність сатири Степана Васильченка з творами І. Франка, В. Винниченка, В. Самійленка, О. Маковея та ін.

6. Драматургія Степана Васильченка. Народнопісенна основа водевілю «На перші гулі». П'єса «Куди вітер віє». Тематична близькість п'єси з новелою О. Маковея «КВД».

Практичні завдання

1. Чи згодні ви з літературознавцем А. Шамраєм, що С. Васильченко «в ґрунті залишається реалістом», не відходить від реальності, хоч іноді накидає на неї «намітку фантастики», навіть «переходить на різні казочки»?
2. Чи можна погодитися з дослідницею З. Нестер, що у С. Васильченка «нема гнівного презирства, сарказму»?
3. Що ховають алегоричні, притчові структури творів С. Васильченка?
4. Чому, на вашу думку, «Ось та Ась», «Московський гедзь», п'єса «Куди вітер віє» довгі роки не перевидавалися?
5. За довідковою літературою з'ясуйте, що таке *плеоназм* (див.: (Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 557). Доведіть, що у творі «Свекор» письменник залучив цей троп, який застосовується при зіставленні характеристик певних дій чи персонажів, коли за серйозним формулюванням прихована насмішкватість.

Література

1. Васильченко С. Московський гедзь. Українське слово: у 4 кн. Київ, 2001. Кн. 1.
2. Васильченко Степан. Мужичий ангел. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000013724>.
3. Людина чистих, високих ідеалів...: до 140-річчя від дня народження видатного майстра прози С. В. Васильченка : біобібліографічна пам'ятка / упорядник Н. М. Требіна ; обласна бібліотека для юнацтва імені О. Гончара. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Trebina_Nadiia/Liudyna_chystykh_vysokykh_idealiv.pdf?
4. Семенюк Г. Фольклоризм драматичних творів та малої прози Степана Васильченка. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7220/1/Semenyuk.pdf>.
5. Турган О. Степан Васильченко. Життя і творчість. Запоріжжя, 2000.

Творчість Спиридона Черкасенка

Теоретичні питання

1. Короткі відомості про життя і творчість С. Черкасенка.
2. Настроєва багатогранність поезії С. Черкасенка.
3. Тематична різноманітність прози С. Черкасенка (цикл оповідань про дітей, шахтарська тематика, доля вчителя у художньому трактуванні митця, «Пригоди молодого лицаря. Роман із козацьких часів» тощо).
4. Драматична творчість С. Черкасенка у контексті європейської неоромантичної та символістської драматургії початку ХХ ст.
5. Елементи новоромантизму у драмі С. Черкасенка «Казка старого млина». Сутність конфлікту. Образи твору (Мар'яна, чабан Юрко, інженер Густав Вагнер, Сусанна та ін.).
6. Тема історичного минулого у трагедії «Про що тирса шелестіла». Історичні особи п'єси «як живі символи до втілення певних ідей» (С. Черкасенко). Образи твору (Сірко, Оксана, Роман, Килина та ін.). Проблема роздвоєння особистості.
7. Сильова, проблемна близькість доробку С. Черкасенка (поезія, проза, драматургія) з творами українських письменників.
8. Оцінка творчості письменника літературознавцями.

Практичні завдання

1. Письмово підготуйте короткі нотатки аналізу обраної поезії С. Черкасенка.
2. Прокоментуйте рядки авторської передмови до драматичного твору С. Черкасенка «Про що тирса шелестіла»: «Історичні і взагалі живі особи в п'єсі взято автором не для популяризації їх зо сцени, а – як живі символи до втілення певних ідей (Сірко – боротьба в людині двох початків – звірячого й духовного; в образах Оксани й Килини – вираз тих початків; Сірчиха – клопітна буденщина, нездатна підвестись над життям, і т. д.)...».
3. Текстуально ознайомтесь із оповіданнями С. Черкасенка «Маленький горбань», «Безпритульні», «Гараськів Великдень». Назвіть тематично й проблемно близькі твори українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. цим оповіданням С. Черкасенка.
4. Чи можна вважати тематично близькими твір С. Черкасенка «Пригоди молодого лицаря. Роман із козацьких часів» з історичною трилогією для дітей сучасного українського письменника В. Рутківського «Джури» («Джури козака Швайки», «Джури-характерники», «Джури і підводний човен»)? Прокоментуйте свою думку.

Література

1. Антонович Д. Триста років українського театру (1619-1919) та інші праці). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009132>.
2. Вороний М. Театр і драма: зб. статей. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001939>.
3. Котяш І. Епістолярій Спиридона Черкасенка: автобіографічний та літературний контексти. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/download/713/511/>.
4. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст. Київ: Академвидав, 2010. 256 с.
5. Синявська Л. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: комунікативні стратегії. Одеса: КП ОМД, 2019. 302 с.
6. Старицька-Черняхівська Л. Двадцять п'ять років українського театру (спогади та думи). URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=12620>.
7. Хороб С. «Драма – моя стародавня страсть...» (Драматургія і театр Івана Франка). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. 268 с.
8. Хороб С. Сторінки історії української драматургії кінця XIX – початку XX століття. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2018. 236 с.
9. Кузьма О. Цикл «Біла панна» С. Черкасенка крізь призму текстобіографії митця.
10. Калантаєвська Г. Діяльність С. Черкасенка на тлі суспільного життя України початку XX ст. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/19961/1/kalantayevska.pdf;jsessionid=5F7129401A1642E6D0FA37095FE1029C>.

Тема народної долі у творчості Архипа Тесленка

Теоретичні питання

1. Творчість А. Тесленка в оцінці сучасного літературознавства (М. Наєнко, М. Нестелєєв та ін.). Сильова манера А. Тесленка – рух від оповідної школи Марка Вовчка до імпресіоністичного письма.
2. Гуманістичний пафос оповідання А. Тесленка «За пашпортом». Майстерність композиції, характер оповіді, естетичний ідеал героїв твору.
3. Художні прийоми відтворення життя в «Хуторяночці». Трагічна постать наймика в оповіданні «У городі». Проблематика оповідання «Любов до ближнього».
4. Проблема становлення нової людини («Мати»). Педагогічне значення твору. Змалювання трагічної материнської любові в новелі А. Тесленка «Наука».
5. Зображення процесу духовного випрошення людини в оповіданнях А. Тесленка. Образ політично зрілого заробітчанина.
6. Сила художнього узагальнення, глибина психологічної експресії, лаконізм стильової манери, тужливий ліризм в автобіографічних творах А. Тесленка «Поганяй до ями!», «Немає матусі», «Прощай, життя!».

7. Обстоювання принципу «аристократизму душі» у повісті А. Тесленка «Страчене життя».
8. Характерні ознаки стилю А. Тесленка. Місце письменника в українській літературі XIX – початку XX ст. Історико-літературні праці про художній доробок майстра.
9. Радимо прочитати: *Процюк С.* Чорне яблуко Київ, 2013.

Практичні завдання

1. Усно підготуйте анотації праць сучасних літературознавців, у яких характеризується творчість А. Тесленка (можливе залучення праць із мережі Інтернет). Порівняйте їх із працями, написаними у 70-80-х рр. XX ст.
2. Підготуйте інформацію про роман біографію про А. Тесленка сучасного українського письменника С. Процюка «Чорне яблуко».
3. З'ясуйте, як оцінював творчість А. Тесленка літературознавець С. Єфремов.
4. На основі прочитаних творів А. Тесленка створіть психопортрет автора-оповідача.

Література

1. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. URL: https://www.studmed.ru/denisyuk-rozvitok-ukra-nsko-malo-prozi-xix-pochatku-xx-st-rozd-1-1-_02890b5b323.html.
2. Єфремов С. Історія українського письменства. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435>.
3. Назаров Б. В. Особливості стилю Архипа Тесленка. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/1173.pdf>.
4. Нестелєєв М. А. Мотив смерті у творчості Архипа Тесленка. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20190902-motiv-smerti-u-tvorchosti-arhipa-telenka>.
5. Нестелєєв М. На межі. Суїцидальний дискурс українського модернізму. Київ : Академвидав, 2013. 256 с.
6. Яструбецька Г. Український літературний експресіонізм кінця XIX – початку XX ст.: проза А. Тесленка. URL: <http://www.esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3126/3/Yastrub.pdf>.

Проблема митця і мистецтва в етюді Михайла Коцюбинського «Цвіт яблуні»

*Тільки ті, які можуть читати
й розуміти твори Коцюбинського,
читали його...*
Микола Євшан

Теоретичні питання

1. Основний зміст етюду. Філософське осмислення проблематики. Тематична спорідненість «Цвіту яблуні» з іншими творами М. Коцюбинського («Intermezzo», «З глибини» та ін.).

2. Композиційні особливості етюду «Цвіт яблуні». Взаємодія та суперечливість двох планів оповіді у творі.
3. Оригінальність творчої манери М. Коцюбинського. Художні деталі, образи, картини, їх роль і функції у новелі. Імпресіоністичний психологізм.
4. «Цвіт яблуні» – яскравий виступ М. Коцюбинського проти схематизму. Оцінка твору І. Франком.

Практичні завдання

1. Опрацюйте статтю П. Филиповича «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського». Усно озвучте основні тези праці.
2. Підготуйте виступ «Психологема степу в «Intermezzo» М. Коцюбинського».
3. Підберіть до аудиторного заняття музичні композиції, репродукції картин українських художників кінця ХІХ – початку ХХ ст., які настроєво чи тематично суголосні з «Intermezzo» М. Коцюбинського. За довідковою літературою з'ясуйте зміст поняття пуантилізм (див.: (Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 296).
4. Продовжіть думку І. Ткаченко: «Емотивно навантаженими, потенційно конструктивними за своєю екзистенційною природою текстовими компонентами (художніми деталями) степового континууму в новелі («Intermezzo») є...».
5. За додатковими ресурсами з'ясуйте, за яким твором М. Коцюбинського створювали сценарій фільму П. Загребельний і С. Параджанов?

Література

1. Вдович О. Імпресіоністичний пейзаж та його роль у новелах М. Коцюбинського. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2010/impresionistychnyj-pejzazh-ta-yoho-rol-u-novelah-m-kotsyubynskoho/>.
2. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Івано-Франківськ, 2016. 410 с.
3. Ковальчук О. Візуальне в конфлікті ролей (етюд М. Коцюбинського ««цвіт яблуні»). URL : surl.li/vpdush
4. Кузнецов Ю. Михайло Коцюбинський і класичний психоаналіз (елементи когнітивної поетики). Київ: Либідь, 2018. 160 с.
5. Папіш В. Барволексеми М. Коцюбинського у психолінгвістичному вимірі (на матеріалі новел «На камені», «Intermezzo»). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/3644>.
6. Поліщук Я. І ката, і героя він любив...: Михайло Коцюбинський: літературний портрет. Київ, 2010. 304 с.
7. Привалова С. Особливості індивідуальної творчої манери письма Михайла Коцюбинського. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ulvzsh_2014_7-8_14.pdf.
8. Регрут П. Рецепт творчості Михайла Коцюбинського: сучасні літературні тенденції. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7667/1/17.pdf>.

**Фольклорно-естетична концепція людини і світу
у повісті Михайла Коцюбинського
«Тіні забутих предків»**

*Цей дикий, співучий край багато
хто пробував описувати, але ніхто не
зробив цього з такою досконалістю, як
український белетрист М. Коцюбинський
М. Богданович*

Теоретичні питання

1. Історія написання повісті «Тіні забутих предків». Творчий підхід М. Коцюбинського у використанні фольклорно-етнографічного матеріалу.
2. Синтез реалістичного і фантастичного у творі.
3. Характеристика образів повісті:
 - а) Іван і Марічка;
 - б) Палагна та Юра, ін.
4. «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського – книга про культуру, побут, світогляд, світорозуміння, світосприймання гуцулів. Місце твору в літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Сучасники М. Коцюбинського про «Тіні забутих предків».

Практичні завдання

1. Як ви розумієте слова Р. Грегорі: «Ми не лише віримо тому, що бачимо, але деякою мірою і бачимо те, у що віримо»? Чи можна цю тезу залучити до аналізу повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?
2. З'ясуйте за додатковими джерелами, які твори М. Коцюбинського були екранізовані? Які твори були двічі екранізовані? Назвіть головних виконавців головних ролей, режисера, сценариста фільму «Тіні забутих предків». Що вам відомо про їхній творчий шлях? (див.: Погрібна Л. Твори М. Коцюбинського на екрані. Київ, 1971. Див. також джерела Інтернет).
3. Знайдіть в мережі Інтернет відомості про музичні твори, написані за мотивами творів М. Коцюбинського.
4. Ознайомтесь із твором сучасного українського письменника Т. Прохаська «Нестерпна легкість будзу». Що нового ви дізналися про особливості випасання худоби на полонині? Що, на вашу думку, об'єднує твір М. Коцюбинського і Т. Прохаська?
5. Проілюструйте окремі фрагменти повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» картинами українського художника І. Труша? Що, на вашу думку, об'єднує твори цих митців?
6. Користуючись джерелами Інтернет, з'ясуйте, як оцінював повість «Тіні забутих предків» Г. Хоткевич? Висловіть свою думку про висновки Г. Хоткевича.

7. Застосуйте думку літературознавця Л. Демської-Будзуляк у процесі аналізу героїв, концепції повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»: «За гуцульськими повір'ями, жінка доти не має душі, поки не народить дитини. Отже, ні Марічка, яка передчасно померла, ні бездітна Палагна не мали душі, лише серце. В онтологічній перспективі Іван і Марічка не могли зустрітися, бо одушевлений Іван мав зовсім інший шлях по той бік життя, ніж бездушна Марічка, що стала Мавкою. Лише самогубство Івана, а отже, добровільна відмова від душі, змогло їх зблизити по смерті. Марічка спокушає коханого добровільним вибором смерті, і той погоджується, знаючи, що його чекає. Але їх це не хвилює, любов вони дорівняли до душі. Отже, наче формально й втративши її, піднялися на ту висоту, на яку не мали змоги піднятися за життя. Любов замінила їм душу. Велич Івана у трактуванні письменника-чоловіка полягає в його добровільній жертвовності, яка являє собою приниження до рівня жінки».

Примітка. Для глибшого опрацювання теми слушно опрацювати додаткову літературу з народознавства.

Література

1. Демещенко В. Творчі пошуки видатного українського режисера Сергія Параджанова. URL: <http://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/download/138391/135367>.
2. Дем'яненко Л. Використання прийомів імпресіоністичного живопису у прозі М. Коцюбинського. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nprnbuimviv_2019_54_9.pdf.
3. Кирилук С. Антропологічні параметри тіні в прозі Михайла Коцюбинського. URL: surl.li/aibeha
4. Поліщук Я. І ката, і героя він любив: Михайло Коцюбинський: літературний портрет. Київ, 2010. 304 с.
5. Сергій Параджанов і Україна: зб. статей і документів / Упор. і ред. Л. Брюховецька. Київ: Редакція журналу «Кіно-Театр», Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 182с.
6. Сергій Параджанов. Злет. Трагедія. Вічність / Упор. Роман Корогодський. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002176>.
7. Салій О. Гуцульщина як LOCUS AMOENUS. Засновники до вивчення гуцульського тексту. URL: <https://institutes.lnu.edu.ua/franko/wp-content/uploads/sites/7/2020/01/literaturoznavsno-83-1-65-75.pdf>.
8. Жила С. Відкритий художній світ Михайла Коцюбинського. URL: surl.li/suonuo
9. Штейнбук Ф. Повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» у контексті тілесно-міметичного методу аналізу художніх творів. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2715/1/Shteynbuk_F.pdf.

Еволюція Михайла Коцюбинського-прозаїка

Теоретичні питання

1. Шлях М. Коцюбинського від реалістичної школи XIX ст. («Маленький грішник», «Харитя», «Ялинка») до імпресіонізму («На камені», «Він іде» тощо).
2. Психологізм як нова грань стилю М. Коцюбинського («Подарунок на іменини», «Сміх», «Persona grata», «Коні не винні», «Лялечка» тощо).
3. Етногенетичні джерела у творчості М. Коцюбинського (повість «На віру» тощо).
4. Життя національних меншин у прозі М. Коцюбинського («Для загального добра», «Помстився», «Пе-коптьор», «Відьма», «В путях шайтана», «Під мінаретами»).
5. «Що записано в книгу життя» М. Коцюбинського в контексті творів українських письменників на подібну тематику.
6. Екзистенційна проблематика у повісті М. Коцюбинського «Fata morgana». Повість М. Коцюбинського «Fata morgana» як нове явище української літератури (складність образів, художнього психологізму). Зображення соціально-визвольного руху в українському селі початку XX ст.
7. Оптимістична настроєність творів М. Коцюбинського останніх років життя («На острові», «Хвала життю» тощо).
8. Традиції М. Коцюбинського-імпресіоніста в українському письменстві.

Практичні завдання

1. Знайдіть у прочитаних творах елементи натуралізму, імпресіонізму, символізму.
2. Як ставиться М. Коцюбинський до героїв своїх творів (доведіть на конкретних прикладах)? Чи можна стверджувати, що «і ката, і героя він любив»?
3. Яка роль художньо відтворених дотикових характеристик в оповіданні М. Коцюбинського «Persona grata»?
4. На прикладі творів М. Коцюбинського прокоментуйте думку про те, що твір існує реально тільки у формі певного жанру.
5. Як ви розумієте слова М. Зерова: «Ми <...> занадто зобов'язані йому (М. Коцюбинському. – Л. Г.) нашим естетичним розвоєм»? Які праці присвятив М. Зеров творчості М. Коцюбинського?
6. Чи погоджуєтесь ви з думкою українського літературознавця М. Моклиці, що «сентименталізм відновився у стилістиці імпресіонізму»? Свою відповідь аргументуйте.
7. Апелюючи до творів М. Коцюбинського, прокоментуйте думку І. Франка: «У новелі найлегше авторові виявити найрізніші

сторони свого таланту, блиснути іронією, зворушити нас впливом сконцентрованого чуття, очарувати майстерною формою».

8. Радимо прочитати: *Балабко О.* Рай і пекло Коцюбинського. Чернівці, 2014; *Редінг Барбара.* Безумці. З історії кохання Михайла Коцюбинського та Олександри Аплаксіної. Київ, 2012; *Слабошпицький М.* Що записано в книгу життя. Михайло Коцюбинський та інші. Київ, 2012.

Література

1. Дем'яненко Л. Використання прийомів імпресіоністичного живопису у прозі М. Коцюбинського. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nprnbuimviv_2019_54_9.pdf.
2. Дем'яненко Л. Імпресіонізм у музиці і літературі (Михайло Коцюбинський і Колд Дебюссі). URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/486/320>.
3. Папіш В. Барволексеми М. Коцюбинського у психолінгвістичному вимірі (на матеріалі новел «На камені», «Intermezzo»). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/3644>.
4. Серафимова Д. М., Соловей О. Є. Жанрово-стильові особливості малої прози Михайла Коцюбинського. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/6170/6199>.
5. Турган О. Агон життя і смерті у творчості М. Коцюбинського. URL: https://www.researchgate.net/publication/335836197_Agon_zitta_i_smerti_u_tvo_rcosti_Mihajla_Kocubinskogo.
6. Черемська О. Символіка кольору в мові малої прози М. Коцюбинського. Культура слова. 2014. Вип. 81. С. 42–47. URL : <https://md-eksperiment.org/post/20190316-cimvolika-koloru-v-movi-maloi-prozi-m-kocubinskogo>.

Поетичний світ Лесі Українки

*Хотіла б я вийти у чистеє поле,
Припасти лицем до сиріє землі
І так заридати, щоб зорі почувли,
Щоб люди вжахнулись на сльози мої.
Леся Українка*

Теоретичні питання

1. Основні мотиви, своєрідність художніх образів у збірках Лесі Українки «На крилах пісень», «Думи і мрії», «Відгуки».
2. Нові принципи komponування ліричних циклів «Подорож до моря», «Сім струн», «Кримські спогади», «Весна в Єгипті».
3. Єдність особистого і громадянського в суспільно-політичній ліриці. Естетичний ідеал Лесі Українки в поезіях цієї тематики.
4. Панорамність пейзажної поезії («Подорож до моря», «Давня весна» тощо). Функції картин природи.
5. Характер, душевний стан, внутрішній світ ліричного героя інтимної лірики Лесі Українки.

6. Джерела образного мислення Лесі Українки. Образ слова в художньому баченні митця (на матеріалі поезій Лесі Українки різних років і збірок). Своєрідність поетичної стилістики Лесі Українки.
7. Поезія і проза («Така її доля», «Святий вечір!», «Метелик», «Чашка», «Жаль», «Голосні струни», «Над морем» тощо) Лесі Українки: аспекти взаємодії.
8. Ознаки неоромантизму в поетичній спадщині письменниці. Творчість Лесі Українки в оцінці І. Франка, Д. Донцова, Миколи Євшана, М. Зерова, Є. Маланюка та ін.

Практичні завдання

1. Ознайомтесь зі статтями Лесі Українки «Новітня суспільна драма», «Малоруські письменники на Буковині», «Нові перспективи і старі тіні». Озвучте основні тези цих праць.
2. Підготуйтеся до декламування поезії Лесі України напам'ять.
3. Розкрийте зміст вислову «Лиш боротись – значить жить...» (І. Франко) на матеріалі подвижницького життя Лесі Українки.
4. З'ясуйте: а) Які вислови у вірші «І все-таки до тебе думка лине...» є афористичними? Як вони вплетені в тканину художнього тексту? б) У чому полягає особливість образу весни в ліричному циклі «Мелодії» (звукове, зорове, символічне, емоційне, філософське його наповнення)? в) Яку роль відіграє герой українських народних міфів перелесник у вірші «Як я люблю оці години праці...»? г) Чому листи коханого пахли зов'язлими трояндами (за віршем у прозі Лесі Українки «Твої листи завжди пахнуть зов'язлими трояндами...»)?
5. Як відомо, «ковані слова» – це «слова, штучно створені письменником, переважно на межі ХІХ – ХХ ст., які увійшли до активного словника, сприймаються як органічна мовна одиниця» (Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 493). У творах Лесі Українки це такі слова, як *провесна*, *промінь*. Підберіть із творів письменниці ще 5-7 слів, які можна вважати «кованими словами».
6. За довідковою літературою (див.: Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 567-568), з'ясуйте, що таке *цвинтарна поезія (кладовищенська поезія)*. Чи можна вважати «Пісні з кладовища» Лесі Українки прикладом цвинтарної поезії?
7. За додатковими джерелами (ресурси Інтернет тощо) з'ясуйте назву кіноповісті, присвяченої Лесі Українці. Хто автор кіноповісті?
8. Порівняйте перший варіант поезії Лесі Українки «Fa» (із циклу «Сім струн») із остаточним варіантом твору (див.: Українка Леся.

Твори: у 12 т. Т. 1. Київ, 1975. С. 47, 383). Що змінилося в структурі твору, його настроєвості?

9. Письмовий аналіз поезій Лесі Українки «Прощай, Волинь! Прощай, рідний куточок» (зб. «На крилах пісень»), «Відгуки» (із циклу «Відгуки» зб. «Думи і мрії»).
10. Прокоментуйте рядки з листа Лесі Українки до І. Франка від 21 жовтня 1898 р.: «Спасибі за Вашу аж надто ласкаву відозву про мої вірші. Боюсь, далєбі, що в мені тепер розів'ється *mania grandiosa*. Одно тільки, мушу признатись, трохи неприємно вразило мене – се, власне, паралелі між моїми і маминими віршами, се поставило мене в фальшиве положення...Ну, та не мені говорити про критику про мене ж таки».

Література

1. Ведель Е. Лірика Лесі Українки. Діалог з європейською культурою. Київ: Академія, 2014. 78 с.
2. Вірченко Т. Відповідальність і покликання як життєва стратегія (за епістолярієм Лесі Українки). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції: зб. праць (філологічні науки)*. 2022. № 19. С. 26-32.
3. Горболіс Л. «Я так хочу, щоб тут завжди були Мавка і Лукаш...» *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіумах*. 2006. № 3. С. 51–57.
4. Гуцуляк О. Неоромантизм: сутність явища. URL: <http://thule.primordial.org.ua/mesogaia/neoromantic.htm>.
5. Донцов Д. Поетка українського рисорджименто. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron3.chtyvo.org.ua%2FDontsov%2FPoetka_ukrainskoho_Risordzhimento_Lesia_Ukrainka.pdf.
6. Євшан Микола. Критика. Літературознавство. Естетика. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yevshan_Mykola/Krytyka_Literaturoznavstvo_Estetyka.pdf?
7. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. 372 с.
8. Камінчук О. Художній дискурс української поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. Київ : Педагогічна думка, 2009. 352 с.
9. Левченко Г. Квітковий стиль та уламки орфічного міфу у ліриці Лесі Українки. *Слово і Час*. 2012. № 2. С. 21–31. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/144646>.
10. Романов С. Інтимна лірика Лесі Українки та Олександра Олеся крізь співмірність приватного досвіду і художньої реконструкції. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/41>.
11. Скупейко Л. Апологія особистості: статті про Лесю Українку. Київ : Фенікс, 2015. 240 с
12. Щукіна І. Вірш Лесі Українки «У путь! (На мотив Шумана)» – твір невідомий і незнаний. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/142213>.

Проблема відповідальності за долю України та українців у драмі Лесі Українки «Бояриня»

Леся Українка була якнайщільніше зв'язана з українським національним рухом. Він був для неї потрібним, як свіже повітря для її хворих легенів.

М. Драй-Хмара

Теоретичні питання

1. Художня оригінальність драматичних поем Лесі Українки. Драматургічне новаторство поетеси.
2. Історичні події та особи XVII ст. як широкопланове тло у подачі ідеї драми «Бояриня», творенні художніх образів.
3. Гострота й актуальність проблем національної історії в «Боярині». Руїна душі героїв. Зміст конфлікту (політичний, етичний та психологічний).
4. Характеристика членів родини Олекси Перебійного.
5. Мотив ностальгії. Символізація долі Оксани.
6. Викриття імперської політики російського самодержавства в поемі. Образи московських бояр.
7. Концепція волі і боротьби як основних чинників національного буття народу в XVII ст.
8. «Бояриня» у контексті творчого доробку Лесі Українки. Критики про поему.

Практичне завдання

1. Напишіть твір-роздум на тему «Чи можна вбачати в Оксані й Степанові репрезентантів сучасного життя?».
2. Поясніть, як ви розумієте слова Є. Маланюка, якими він починає свою статтю «До роковин Лесі Українки»: «Справжній мистець, себто творець у мистецтві, є, одночасно, відкривач»?
3. Проаналізуйте образи Оксани й Степана, беручи до уваги такі слова (орієнтири) відомого українського літературознавця Р. Гром'яка: «Відповідальність виступає мірою свободи людини. Вона як міра свободи передбачає вміння правильно користуватися свободою, зіставляти свої волю, бажання, устремління з інтересами інших людей, максимально виявляти творчу активність у вирішенні завдань, які стоять перед суспільством. Отже, основою відповідальності є свобода вибору... Моральна відповідальність – така етична категорія, яка немовби концентрує в собі всю моральну проблематику, зв'язану з поведінкою людини в суспільстві».

Література

1. Вісич О. Нон-фініто у драматургії Лесі Українки. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/144644>.
2. Гаджилова Г. Проблематика раннього християнства у драмі Лесі Українки: становлення тексту в руслі авторських художніх рішень. Київ, 2018. 221 с.
3. Горленко О. Зміст і естетика національної ідеї в драмі Лесі Українки «Бояриня» та повісті М. Костомарова «Чернігівка». URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17786/26-Gorlenko.pdf?sequence=1>
4. Дем'янюк О. «Бояриня» Лесі Українки: джерело до вивчення доби Руїни на уроках історії України. URL: <https://surl.li/kizjae>
5. Демська-Будзуляк Л. Драма свободи в модернізмі. Пророчі голоси драматургії Лесі Українки. Київ: Академвидав, 2009. 183 с.
6. Кочерга С. Культурософія Лесі Українки. Семіотичний аналіз текстів. Луцьк: Твердиня, 2010. С. 319.
7. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: навч. пос. Київ: Академвидав, 2010. 256 с.
8. Пастух Б. Форми свободи у драматургії Лесі Українки. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/144645>.
9. Хороб С. Сторінки історії української драматургії кінця XIX –початку XX століття. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2018. 236 с.
10. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX ст. (неоромантизм, символізм, експресіонізм). URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009890>.

Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня»: текст і підтекст, проблематика, образи, філософія

Теоретичні питання

1. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» в оцінці сучасного літературознавства.
2. Ознаки неоромантизму в «Лісовій пісні», що виражаються у жанровій специфіці, конфлікті твору, протиставленні двох світів, символічній тканині драми, проблематиці (людина і природа, екологічна культура, людина і мистецтво, першопричина людського горя, шляхи подолання зла, сутність кохання, трагедія самозради, самознищеність зла), довершеність форми твору тощо.
3. Лісовий космос у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня».
4. Міфопоетична семантика зооморфних образів у художній системі Лесі Українки.
5. Природні стихії як основа міфопоетичного світовідчуття Лесі Українки (на основі «Лісової пісні»).
6. Форми еросу в «Лісовій пісні» Лесі Українки.

Практичні завдання

1. Доведіть, що у творі конфлікт має філософський характер.
2. Як відомо, пасіонарність – «риса особистості, виражена вольовими імперативами, прагненням самоствердитись у критичній ситуації, сформована в екстремальних соціокультурних умовах виживання. Наділеною пасіонарністю вважають героїчну, безкомпромісну особистість, здатну на величний вчинок, ризик життям задля втілення високих ідеалів» (Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 2 / авт.-укл. Ю.-І. Ковалів. Київ, 2007. С.189). Героїв яких творів можна вважати наділеними цією рисою? Чи можна вважати Лесю Українку носієм пасіонарної енергії?
3. Для глибшого аналізу твору радимо самостійно знайти й опрацювати літературу з народознавства, української міфології, демонології, етнології тощо.
4. Обґрунтуйте ступінь спорідненості «Лісової пісні» із творами (на вибір) європейської літератури – «Сон літньої ночі» В. Шекспіра, «Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, «Русалочка» Г. Андерсена, «Балладина» Ю. Словацького, «Зачароване коло» Л. Ріделя, «Майка» Б. Лесьмяна, «Радуг і Магулена» Ю. Зейера тощо.
5. Прокоментуйте думку Л. Демської-Будзуляк: «...Леся Українка видовжує сюжетну перспективу, ставлячи на перше місце жінку. І велич її жінки полягає передусім у тому, що вона відмовилася принизитися до рівня свого коханого, вибравши замість тіла-безлюбіві – душу, сповнену безсмертям любові <...> Фактично Мавка Лесі Українки («Лісова пісня». – Л. Г.) та Іван («Тіні забутих предків». – Л. Г.) Михайла Коцюбинського перебувають на одному духовному рівні, доповнюючи одне одного як типажі одного культурного поля».

Література

1. Барабан Л. Драма і театр в Україні першої половини ХХ ст. Невідомі матеріали. Біла Церква: Дельфін, 2009. 142 с.
2. Гаджилова Г. Проблематика раннього християнства у драмі Лесі Українки: становлення тексту в руслі авторських художніх рішень. Київ, 2018. 221 с.
3. Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ ст.: навч. пос. Київ : Академвидав, 2010. 256 с.
4. Марків Р. Міфологізм «Лісової пісні» (Мавка: неоромантична концепція міфологічного персонажа). URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/paradygma/314-343-mr.pdf>.
5. Марко В. «Лісова пісня»: взаємодія цінностей. URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/10-0211.pdf>.
6. Пастух Б. Форми свободи у драматургії Лесі Українки. С. 16–21. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/506>.
13. Скупейко Л. Апологія особистості: статті про Лесю Українку. Київ: Фенікс, 2015. 240 с.
7. Скупейко Л. Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки/ 2-ге вид. Київ: Фенікс, 2014. 236 с.

8. Скупейко Л. *Форми художнього часу в в «Лісовій пісні» Лесі Українки*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/171851/04-Skuppeiko.pdf?sequence=1>.
9. Хороб С. *Сторінки історії української драматургії кінця XIX –початку XX століття*. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2018. 236 с.
10. Хороб С. *Українська модерна драма кінця XIX – початку XX ст. (неоромантизм, символізм, експресіонізм)*. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009890>.

Драми Лесі Українки «На руїнах», «Вавилонський полон», «Оргія», «У пущі», «На полі крові», «Одержима», «Кассандра»

Теоретичні питання

1. Художній синтез традицій вітчизняного письменства та модернізму в драматичній творчості Лесі Українки.
2. Динаміка боротьби, гострота соціальних конфліктів у творах Лесі Українки «На руїнах», «Вавилонський полон», «Оргія», «У пущі», «На полі крові», «Одержима», «Кассандра», «Камінний господар». Принцип контрастного групування образів.
3. Екзистенціалістські моделі драматургії Лесі Українки.
4. Ознаки класицизму у драматургії Лесі Українки (триєдність місця, часу, дії, діалогічної структури, відсутність зовнішньої дії, риторичність висловлювань і симетричності реплік. Вживання афористичних сентенцій тощо).
5. Новаторство Лесі Українки-драматурга. Драматургія Лесі Українки в оцінці сучасних дослідників (В. Агеєва, Л. Масенко, Є. Кононенко та ін.).

Практичні завдання

1. За книгою О. Турган, Т. Гребенюк «Універсальні категорії в системі літературного твору (модерністська та постмодерна світоглядно-художні парадигми)» письмово (із занотуванням основних тез) опрацюйте такі питання:
 - Бенкет як реалія культури в драматургії Лесі Українки.
 - Універсалія дому в драматургії Лесі Українки.
 - Універсалія танцю в поетиці Лесі Українки.
 - Міфологема статуї в художньому світі Лесі Українки.
 - Міфологема долі в поетичному космосі Лесі Українки.
 - Дзеркало в системі художнього світовідчуття Лесі Українки.
2. За довідковою літературою (див.: Літературознавча енциклопедія: у 2 томах. Т.1 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 540) з'ясуйте сутність поняття *куртуазна література*. Доведіть, що

- відгомін куртуазної літератури відчутний у творі Лесі Українки «Ізоolda Білорука».
3. Письмово поясніть, чому драми Лесі Українки були «хвалимими, а не читомими».
 4. Прокоментуйте такі рядки із твору Лесі Українки «У пущі», проєктуючи їх на героїв твору: «І розум мій, і серце й віра кажуть, що путь моя правдива. Але єсть вагання інші – їх перемогти далеко тяжче, надто самотньому».
 5. Аргументовано, апелюючи до тексту Лесі Українки «На полі крові», прокоментуйте думку Ю. Шереха про те, що
 - основний конфлікт цього твору відбувається зовсім не між Юдою і прочанином, а між Юдою і Христом;
 - образ Христа не менш важливий, ніж образ Юди.
 6. Ознайомтесь із висновковими тезами Н. Малютіної про драматургію Лесі Українки (Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ ст.: навч. пос. Київ : Академвидав, 2010. С. 169-170. Кожну тезу прокоментуйте та проілюструйте прикладами з творів письменниці.
 7. Поясніть слова Є. Маланюка: «Леся Українка – вже явище національне. Це прояв нації – напередодні її політичного відродження й спізненого культурного самоусвідомлення».
 8. Прокоментуйте думку Ю. Шереха щодо необхідності й ризиків ставити твори Лесі Українки в театрі: «Змагатися з Лесею Українкою – це страшно, але це і почесно».
 9. Ознайомтесь із тезами Є. Кононенко: «Наріжними концептами теорії Юнга є архетипи Персона, Тіні, Інімуса, Аніми. Персона – це те обличчя, яке конструює собі людини для зовнішнього світу. Це посередник між свідомим «Я» і зовнішнім світом. Певною мірою в Персоні втілюється уявлення людини про те, як вона хоче виглядати для оточення. Тінь же є тим, ким людина бути не хоче. Це сума тих рис, які людина хоче сховати від соціуму, що їх вона сама в собі, буває, і не усвідомлює, котрі однак виявляються, особливо за гострих, екстремальних обставин. І що менше людина усвідомлює свою Тінь, то Тінь ця чорніша й гущіша і проблематичніше позбутися її негативу. Анімою швейцарський психіатр називав внутрішній образ жінки, який зберігає чоловік, Анімусом – чоловіче начало в жіночій психіці. Пізнати ці елементи власної психіки – важкий етап самоосягнення, ще важчий, ніж усвідомлення Тіні». Спроєктуйте їх на прочитання образів головних героїв драми Лесі Українки «Оргія» (див.: Кононенко Є. Драма нації, драма мистецтва чи драма кохання? (Чи добрим є «добрий приклад»?)). *Слово і Час*. 2016. № 12).

10. Перегляньте к/ф режисера Я. Лупія «На полі крові. AKELDAMA». Висловіть свої враження про кінофільм і твір Лесі Українки.
11. Доведіть, апелюючи до конкретних творів, що свобода – одне з основних понять художньої картини світу Лесі Українки.

Література

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. Київ: Либідь, 2001. 264 с.
2. Демська-Будзуляк Л. Драма свободи в модернізмі. Пророчі голоси драматургії Лесі Українки. Київ: Академвидав, 2009. 183 с.
3. Дон Жуан у світовому контексті / упоряд. В. Агеєва. Київ Факт, 2002. 448 с.
4. Златогорська Л. Форми трагізму у драмі Лесі Українки «Камінний господар». URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/762/556>.
5. Колошук Н. Г. Драматургія Лесі Українки та «нова європейська драма». URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3806/1/NovaEurDrama.pdf>.
6. Кононенко Є. Драма нації, драма мистецтва чи драма кохання? (Чи добрим є «добрий приклад»?). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2016_12_3.
7. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: навч. пос. Київ: Академвидав, 2010. 256 с.
8. Пастух Б. Форми свободи у драматургії Лесі Українки. Слово і Час. 2012. № 2. С. 16–21. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/506/338>.
9. Романов С. Драматична поема Лесі Українки «На полі крові» як християнська екзегеза і авторський апокриф. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/144108>.
10. Скупейко Л. Апологія особистості: статті про Лесю Українку. Київ: Фенікс, 2015. 240 с.
11. Турган О., Гребенюк Т. Універсальні категорії в системі літературного твору (модерністська та постмодерна світоглядно-художні парадигми): монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2008. 292 с.
12. Хороб С. Сторінки історії української драматургії кінця XIX – початку XX століття. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2018. 236 с.

Місце і роль жінки в житті суспільства (за творами Ольги Кобилянської «Людина», «Царівна»)

*Ми маємо в своїй літературі
Марусь, Катрусь, Ганнусь, і як добре йде –
і Оксанок. А чи не сягнуть би нам іще й по
інші типи? Чи не придались би нам у
розвою нашої суспільності жінки світової
освіти або жінки героїських характерів?..*
О. Кобилянська

Теоретичні питання

1. Погляди О. Кобилянської на місце жінки в суспільному житті (на матеріалі документів, виступів, листів тощо). Автобіографічні

- елементи в повісті «Царівна».
2. Характер зображення життєвих конфліктів і ситуацій у повістях «Людина», «Царівна». Своєрідність композицій творів.
 3. Тип «інтелігентної жінки, яка бореться за свою індивідуальність» у творах О. Кобилянської «Людина», «Царівна».
 4. «Я не перебираю праці. Я завжди кажу: чим ти є, тим треба цілком бути. Інакше не дійдеш ніколи мети» («Людина»). «Бути собі ціллю й обробляти самого себе, з дня на день, з року до року; різьбити себе, вирівнювати, щоби все було складне, тонке, миле, щоб не осталося дисгармонії ані для ока, ані для серця» («Царівна»). Цінність і зміст життя, мета і шляхи її досягнення у розуміння Олени Ляуфлер та Наталки Веркович.
 5. Другорядні герої і їх роль у трактуванні основних проблем творів.
 6. Тематична близькість «Людини», «Царівни» з іншими творами О. Кобилянської та її сучасників. І. Франко, Леся Українка, С. Єфремов про творчість письменниці.

Практичні завдання

1. Працюючи над першим питанням, прокоментуйте такі слова: «В духовній боротьбі нічого не дарується, там протекцій нема. Там треба завзято обороняти свою людську і національну гідність» (О. Кобилянська). Чи характеризують ці слова О. Кобилянську? головну героїню повісті «Царівна»?
2. Ознайомтесь зі статтею С. Єфремова «В пошуках нової краси» (Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у 4 кн. Кн. 1. Київ, 2001. С. 684-692). Прокоментуйте основні положення праці літературознавця.
4. Чи можна говорити про суголосність поглядів Лесі Українки, висловлених у статті «Нові перспективи і старі тіні» (див.: Українка Леся. Твори: у 12 т. Т. 8. Київ, 1977) з художньо модельованим образами та ідеями О. Кобилянської про роль жінки (на основі творів «Людина», «Царівна»)?
3. Як відомо, «аристократизм духу» – вищі, елітарні якості людини з бездоганними чеснотами, рисами аристократизму і тонким естетичним чуттям, термін, вживаний українськими письменниками. Передусім модерністами на межі ХІХ – ХХ ст. <...>. Вони засвідчували, що аристократизм духу притаманний не певним «класам» чи станам, а є органічною ознакою духовно багаті людини, спростовуючи... народницьке уявлення про український народ як «хлопський» (Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 90-91). Чи погоджуєтеся ви з думкою, що 1) аристократизмом духу наділені персонажі О. Кобилянської («Аристократка», «Некультурна» та ін.), Лесі Українки (Мавка у «Лісовій пісні», Річард Айрон в «У пущі»,

Долорес у «Камінному господарі»), А. Тесленка («Страчене життя»), С. Васильченка («Талант»), В. Винниченка «Раб краси»; 2) пафос аристократизму духу притаманний творчості М. Коцюбинського, Олександра Олеся, М. Вороного, представників «Молодої музи» та ін.?

Радимо прочитати. Врублевська В. Шарітка з Рунгу: Біографічний роман про Ольгу Кобилянську. Київ, 2007.

Література

1. Голобородько Я. Проекції як структурування образу [Валерія Врублевська. Шарітка з Рунгу]. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/262/browse?order=ASC&rpp=20&sort_by=1&etal=-1&offset=2432&type=title.
2. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. 372 с.
3. Левченко Г. Зачарована казка життя Ольги Кобилянської. Київ : Книга, 2008. 224 с.
4. Мельничк Я. Ельпидефор Панчук – поціновувач Ольги Кобилянської. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2014_8_14.
5. Саєнко В. З українсько-скандинавських літературних взаємин: О. Кобилянська і Є.-П. Якобсен. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/149452/07-Sayenko.pdf?sequence=1>.
6. Филипович П. Ольга Кобилянська в літературному оточенні. URL : <http://1576.ua/books/5394>.
7. Хмелюк М. Щоденникові записи Ольги Кобилянської як авторисунок письменниці. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/144112/07-Khmeliuk.pdf?sequence=1>.
8. Штейнбук Ф. Модерністський образ людини в однойменній повісті Ольги Кобилянської. URL: <https://is.gd/4IYj3N>

Морально-етичний концепт повісті Ольги Кобилянської «Земля»

Теоретичні питання

1. Проблематика, сюжетні лінії, система образів, хронотоп повісті О. Кобилянської «Земля».
2. Художнє потрактування неписаних норм народнорелігійної моралі. Традиції пошанування землі у висвітленні О. Кобилянської. Художній концепт гріха у творі.
3. Лінія поведінки героїв твору.
4. З'ясуйте природу конфлікту Сави з дійсністю, родиною, традиціями. Чи маємо право ми, українці ХХІ століття, судити Саву? Обґрунтуйте відповідь.
5. Оцінка повісті О. Кобилянської «Земля» літературознавцями різних поколінь.

Практичні завдання

1. За довідковою літературою з'ясуйте сутність поняття протоподія (див.: (Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 286). Яка протоподія лягла в основу повісті О. Кобилянської «Земля»?
2. Текстуально ознайомтесь зі статтею М. Євшана «Ольга Кобилянська» (Див.: Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у 4 кн. Кн. 1. Київ, 2001. С.111-116). Висловіть свої міркування щодо основних тез праці.
3. Ознайомтесь із нотатками до другої частини «Землі» О. Кобилянської (див.: Кобилянська О. Твори: у 5 т. Київ. 1962. Т. 2. С. 450-472). Висловіть свої думки щодо можливого розвитку подій.
4. Прокоментуйте думку С. Павличко: «Франко вмів не помічати того, чого помічати не хотів. Йому сподобалось, що в «Землі» зображені селяни, а не освічені феміністки, що дискутують про свободу вибору партнера. Але йому не хотілося вникати в подробиці. А саме в те, що метою повісті було не зміцнення народницької традиції, а демістифікація її основних цінностей – ідеальної сільської громади, ідеальної природи людини – людини землі, ідеальної селянської родини, ідеальної жінки. На землі, на думку Кобилянської, панують інстинкти, насильство, сексуальні непогамовані пристрасті, взаємна злоба і заздрість. І її повість нагадувала радше стиль Золя, аніж солодкі ідилії українських народників» (Павличко С. Канон класиків як поле гендерної боротьби. *Фемінізм*. Київ, 2002. С. 212).

Література

1. Вардеванян С. Дихотомія «я / інший» у повісті О. Кобилянської «Земля». URL: surl.li/frhrpf
2. Вашків Л., Вашків А. «Земля» Ольги Кобилянської як об'єкт літературознавчих студій Павла Филиповича. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvchnusf_2011_545-546_37.pdf.
3. Горболіс Л. Парадигма народнорелігійної моралі в прозі українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. Суми: Козацький вал, 2004. 200 с.
4. Красавіна В. Земля як мірило цінностей і парадигма зради у творах М. Коцюбинського «Fata morgana» та О. Кобилянської «Земля». URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3113>.
5. Кутова Т. Колір у психологічній характеристиці поведінки персонажів повісті Ольги Кобилянської «Земля». URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rsh_2016_8-9_13.pdf.
6. Моклиця М. Сильові домінанти творчості Ольги Кобилянської. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/144894/13-Moklytsya.pdf?sequence=1>.
7. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Marko_Pavlyshyn/Olha_Kobylianska_prochytannia/.

Суспільно-філософська суть людини і природи в художній прозі Ольги Кобилянської («У неділю рано зілля копала...», «Битва», «Природа», «Некультурна», «Юда», «Лист засудженого вояка до своєї жінки»)

Теоретичні питання

1. Проблема взаємозв'язку людини і природи в науковому осмисленні учених діаспори та України. Українські письменники про значення геокультурних чинників для ментальності, духовного та історичного розвитку нації. Ставлення О. Кобилянської до природи – джерела творчого натхнення.
2. Традиційно-звичаєві погляди народу на природу в художньому трактуванні О. Кобилянської. Вплив українського фольклору на ідейно-тематичне спрямування, композиційну своєрідність творів письменниці.
3. Художнє висвітлення системного кола «людина-життя-природа» у прозі О. Кобилянської. Взаємозалежність і взаємозумовленість навколишнього середовища і культури героїв творів.
4. Одухотворення природи, персоніфікація природних ландшафтів – ключ до філософського осмислення буття, моралі, переживань персонажів, їхнього генетичного зв'язку з часом. Роль та значення пейзажних картин, інших художніх засобів у творах О. Кобилянської.

Практичні завдання

1. Коментуючи ставлення О. Кобилянської до природи, зверніться до п'ятого тому п'ятитомного видання творів письменниці (Київ, 1962) с. 220-222, 232-233, 238-239, 243, 281, 353, 425 та ін., а також щоденника, автобіографій, листів О. Кобилянської (див.: Слова зворушеного серця. Київ, 1982).
2. Підготуйте повідомлення на тему «Вплив української народної пісні «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» на українську літературу.

Література

1. Клімачова В. Філософські рефлексії у трактуванні природи творчості Ольги Кобилянської та Кліма Поліщука. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2014_732-733_21.
2. Литвин О. Образ лісу в мовній картині художніх світів Ольги Кобилянської та Уляни Кравченко. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/download/10133/9660/>.
3. Науменко Н. Концептосфера природи та мистецтва у малій прозі Ольги Кобилянської. URL : <https://eprints.oa.edu.ua/4678/1/103.pdf>.
4. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Marko_Pavlyshyn/Olha_Kobylianska_prochytannia/.

5. Ткаченко Т. Жанрове розмаїття малої прози Ольги Кобилянської. URL : <https://surl.li/jivvwd>
6. Українська душа: зб. наук. пр. / за ред. В. Храмової. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000051>.
7. Филипович П. Історія одного сюжету («У неділю рано зілля копала» О. Кобилянської). Літературно-критичні статті. URL: <http://1576.ua/books/5394>.
8. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. URL: <http://litopys.org.ua/chyph/chyph.htm>.
9. Янів В. Нариси з історії української етнопсихології. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yaniv_Volodymyr/Narysy_d_o_istorii_ukraynskoj_etnopsykholohii/.

Самобутність повістєвої прози Ольги Кобилянської

Теоретичні питання

1. Повість О. Кобилянської «Ніоба» – правдивий відбиток міщанського способу життя і мислення буковинської інтелігенції. Сильні й слабкі сторони твору.
2. «Діалектика душі» героїв повісті О. Кобилянської «Через кладку». Художні особливості твору.
3. Увага О. Кобилянської до живих людських почуттів, уміння малювати їх складний розвиток (повість «За ситуаціями»).
4. Творчість О. Кобилянської в європейському літературному контексті.

Практичні завдання

1. Останнє питання теми опрацюйте за кн.: Матвіїшин В. Український літературний європеїзм (Київ, 2009).
2. Знайдіть у творах О. Кобилянської риси реалізму, мелодрама-тизму.
3. Прокоментуйте думку М. Моклиці: «... романтик актуалізує емоції, реаліст обставини, а Кобилянська – неординарність переживання <...> Емоції такої сили, які здатна продукувати людина емоційного психологічного типу... самі по собі руйнують міметичний стиль».
4. На прикладі творів О. Кобилянської доведіть, що письменниця підхопила багато ніцшеанських ідей.

Література

1. Вознюк В. Про Ольгу Кобилянську. Київ : Дніпро, 1983. 181 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10683>.
2. Жижченко Л. Притчовий характер повісті О. Кобилянської «Ніоба». URL: <https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=10728>.
3. Жуковська Г. Дуальність людської душі в повісті Ольги Кобилянською «За ситуаціями». URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvchnusf_2011_545-546_23.pdf.

4. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Marko_Pavlyshyn/Olha_Kobylianska_prochytannia/.
5. Турган. О. Неоміфологізація образу Ніоби в українській і польській літературі XX ст. URL: https://www.researchgate.net/publication/335699826_NEOMIFOLOGIZACIA_OBRAZU_NIOBI_V_UKRAINSKIJ_I_POLSKIJ_LITERATURI_HH_st.
6. Филипович П. Ольга Кобилянська в літературному оточенні. Літературно-критичні статті. Київ : Дніпро, 1991. 270 с. URL: <http://1576.ua/books/5394>.

«Апостол черні» Ольги Кобилянської – твір про національну ідею, величність людської душі та моральних цінностей

Теоретичні питання

1. Час написання, варіанти назви твору. О. Кобилянська про роман «Апостол черні». Історія видання твору та оцінка його критикою.
2. Багатогранність образу Юліана Цезаревича (ідеали героя, неповторність його життєвого шляху, виступи проти деспотизму батька, погляди на народ).
3. Отець Захарій: ототожнення в образі людських чеснот. Інші образи твору (Оксана, Єва та ін.).
4. Художнє моделювання національної ідеї у романі О. Кобилянської «Апостол черні».
5. Автобіографічні елементи у творі. Актуальність роману.

Практичні завдання

1. Прокоментуйте, спираючись на текст твору та сьогодення, такі рядки з роману: «А Україна? Вона є. І як ми самі її не запропастимо, то сповняться слова старого Гердера, що пророчив нам ролю нової Греції, завдяки гарному підсонню, веселій вдачі, музиці та родючій землі».
2. Поясніть, чи належить роман О. Кобилянської «Апостол черні» до жанрового різновиду інтелектуального роману.

Література

1. Вознюк В. Про Ольгу Кобилянську. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10683>.
2. Жижченко Л. Жанрова специфіка роману О. Кобилянської «Апостол черні». URL: <http://ddpu.edu.ua/tppsf/magazine/01/39.pdf>.
3. Кобилянська О. Апостол черні. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kobylianska/Apostol_cherni/.
4. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Marko_Pavlyshyn/Olha_Kobylianska_prochytannia/.
5. Сікора Л. Сакралізація національно-соціальних аспектів буття в романі Ольги Кобилянської «Апостол черні». URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/3.1/40.pdf>.

6. Филипович П. Ольга Кобилянська в літературному оточенні. URL: <http://1576.ua/books/5394>.

Проблемно-тематичне багатство малої прози Осипа Маковея

Теоретичні питання

1. О. Маковей – критик і публіцист (короткий огляд його художнього доробку та критико-публіцистичної діяльності).
2. Викриття дріб'язкових, егоїстичних інтересів, консерватизму та кар'єризму галицької інтелігенції, урядовців, попів («Клопоти Савчихи», «Стара мадярка», «Нові часи», «Хрестини», «Великий клопіт»); спроба показу нової людини («Вуйко Дорко»).
3. Сатиричне висміювання діяльності «москвофілів», «народовців» у творах «Казка про невдоволеного Русина», «Виклад про крамниці», «Як я продавав свої новели», «Народний дім», «Два ставки». Критика парламентаризму в сатиричних новелах «Три політики», «Вдячний виборець», «Твір штуки». Тематична близькість новели О. Маковея «КВД» з п'єсою Степана Васильченка «Куди вітер віє».
4. Антивоєнне спрямування нарисів зі збірки Осипа Маковея «Кроваве поле». Художні особливості новел: настроєвість, кольористика, своєрідність часопростору, деталі. Образ поля у творах циклу. Символічні виражальні засоби. Тематична спорідненість прози цієї збірки з поезією О. Маковея (проілюструвати прикладами).

Література

1. Василик Д. Суспільно-креативна роль музики в творчості Осипа Маковея. URL: <https://is.gd/zmDNNx>
2. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX ст.). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hromiak_Roman/Istoriia_ukrainskoi_literaturnoi_krytyky.pdf.
3. Жуковська Г. Ідейно-естетичні домінанти малої прози Осипа Маковея (на матеріалі збірки «Оповідання» (1904). URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/ls/ls_2018_53.pdf.
4. Нестелеєв М. Деструктивна й автодеструктивна образність прози українського «втраченого покоління». URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/144273/09-Nestelejev.pdf?sequence=1>.
5. Спадщина Осипа Маковея в контексті української ідеї. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r522.pdf>.
6. Стеф'юк І. Перша світова війна у творчості Осипа Маковея. URL: <https://v.gd/EQxnNa>
7. Стрюк Л., Шалацька Г. Концепція людини і дійсності у збірці «Кроваве Поле» Осипа Маковея. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/ls/ls_2018_53.pdf.

Майстерність Осипа Маковея-прозаїка в історичній повісті «Ярошенко»

Теоретичні питання

1. Місце О. Маковея в культурно-мистецькому житті епохи. О. Маковей про роль, значення та завдання історичної прози в українському літературному процесі.
2. Боротьба козацьких військ проти турків під Хотиним, взаємини козацтва з польським військом у художньому змалюванні прозаїка.
3. Козаки у повісті – активні учасники історичних подій. Колоритність зображення батальних сцен.
4. Трагедія сім'ї молдавського селянина Ярошенка як узагальнена картина життя молдавсько-українських сіл у Придністрові під час війни 1621 р. Образ Микули Ярошенка як втілення ідеї твору.
5. Ідейна й композиційна значимість історичних постатей Сагайдачного, Ходкевича, Проскуренка, Бородавки.
6. Повість О. Маковея «Ярошенко» серед творів кінця XIX – початку XX ст. на подібну тематику.

Література

1. Гаєвська Н. Художня реалізація історичної тематики в прозі Осипа Маковея. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/lsls_2018_53.pdf.
2. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX ст.). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hromiak_Roman/Istoriia_ukrainskoi_literaturnoi_krytyky.pdf
3. Задорожна Л. Вірменська тема у творчості Осипа Маковея. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/lsls_2018_53.pdf.
4. Родіонова І. Хотинська війна в ідейно-естетичному вимірі повісті Осипа Маковея «Ярошенко». URL: <https://is.gd/kJ6Icy>

Творчість Володимира Самійленка

Теоретичні питання

1. Явища національно-культурного життя як об'єкти художнього аналізу В. Самійленка. Ідейне спрямування творів митця.
2. В. Самійленко – лірик. Мотиви збірки «Україні».
3. Жанрове різноманіття сатирично-гумористичного доробку майстра. Викривальне спрямування гумору і сатири В. Самійленка. Портрети політиків-«патріотів» («Патріоти», «Патріота Іван», «На печі», «Ідеальний публіцист», «Собаки», «Божий приклад», «Пісня про віщого Василя»).

4. Злободенні проблеми «щасливої країни» у сатиричній інтерпретації В. Самійленка («Ельдорадо»).
5. Художні особливості поезій 1908-1907 рр. («Мрія бюрократа», «Міністерська пісня», «Дума-цяця» тощо). Роль іронії й гротеску в поезіях.
6. Огляд прозових творів «Ідейний чоловік», «Патріот».
7. Поема В. Самійленка «Герострат»: тематика, проблематика, образи.
8. В. Самійленко – перекладач.
9. І. Франко, М. Зеров та М. Рильський про творчість В. Самійленка. Місце письменника в українському літературному контексті кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Практичні завдання

1. Прокоментуйте, підтвердивши свої думки текстами художніх творів В. Самійленка, такі слова М. Зерова: «Золотий народний гумор, запліднений сприйняттям і засвоєнням кількох витончених манер, – сублімується, удосконалюється, прокидає для себе нові, цікаві і почесні стежки».
2. Як відомо, *ономастик* – вірш, написаний до дня народження певної особи (див.: (Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т.2 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С.153). Доведіть, що жартівлива «Ода індику» В. Самійленка, присвячена його товаришеві В. Ігнатовичу і виголошена на святкуванні його дня народження, належить до цього жанру.
3. Прорекламуйте поезію В. Самійленка напам'ять (за програмою курсу).

Література

1. Зеров М. Володимир Самійленко і український гумор. До джерел. Літературно критичні статті. URL : <http://sites.utoronto.ca/elul/history/Zerov/Zerov-Do-dzherel.pdf>.
2. Любімова О. Строфіка й римування в поетичних творах Володимира Самійленка 90-х років ХІХ ст. URL: <https://v.gd/8cPkTE>
3. Староста О. І. Сатиричні твори В. Самійленко в контексті розвитку української публіцистики кінця ХІХ ст. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9.1/30.pdf>.
4. Стріха М. Володимир Самійленко-перекладач: спроба реконструкції міфу. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/158305/14-Strikha.pdf?sequence=1>.
5. Стріха М. Український художній переклад між літературою і націєтворенням. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Strikha_Maksym/Ukrainskyi_khudozhnii_pereklad_mizh_literaturoiu_i_natsiietvorenniam/.
6. Тетеріна О. Володимир Самійленко: переклад як стимул художньо-естетичних пошуків. URL: <https://v.gd/kuV4tO>

**«...Ходім в мою душу, в мій храм...»
(поезія Олександра Олеся)**

Теоретичні питання

1. Життєва дорога Олександра Олеся як джерело поетичної творчості.
2. Віталістична настроєвість поезії Олександра Олеся.
3. Образ ліричного героя. Причини усамітнення ліричного героя.
4. Крик і біль серця письменника від споглядання національної катастрофи (еміграційних процесів, голоду 1921 – 1923 рр. тощо).
5. Персоніфікація природи як ознака світовідчуттів поета. Природа – органічний контекст націобуття. Поліваріантність образів-символів пейзажної лірики Олександра Олеся. «Поетичний гербарій» митця.
6. Творче опрацювання Олександром Олесем народнопоетичних джерел.
7. Проблематика сатиричних віршів Олександра Олеся.
8. Оцінка поетичної спадщини Олександра Олеся критиками (Леся Українка, М. Грушевський, Д. Чижевський, М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, О. Білецький та ін.). Творчість митця в дослідженнях його земляків.

Практичні завдання

1. Опрацюйте опубліковані в періодичних виданнях листи, записники, щоденникові нотатки Олександра Олеся, а також спогади про письменника. Як вони доповнюють «творчо-біографічний портрет» митця?
2. Ознайомтесь із кількома маловідомими творами поета. Проаналізуйте їх у контексті творчого доробку письменника.
3. Підберіть ілюстративний матеріал до тих поезій Олександра Олеся, які вам найбільше сподобалися.
4. Підготуйтеся до усного аналізу поезії Олександра Олеся (див. схему у Додатках).
5. Прорекламуйте поезії Олександра Олеся напам'ять (за програмою курсу).
6. У процесі аналізу поезії О. Олеся «Чари ночі» спростуйте чи підтвердіть думку С. Процюка: «Поет настрою і романтичних «чарів ночі», Олесь виявився інтуїтивним психоаналітиком. Бо і справді, нас часто переслідує єдність протилежностей. Фахівці, що присвятили життя вивченню людської психіки, вважають, що ці суперечливі почуття, за Олесем, обіймів журби і радості, є якраз нашою усвідомленою чи неусвідомленою печаллю за обмеженими можливостями після кожного вибору».

7. На прикладі поезій Олександра Олеся прокоментуйте думку Л. Тарнашинської: «...тропи – це не тільки засоби «орнаментативності» тексту, а й специфічні способи аргументації».

Література

1. Біла А. Символізм. Київ : Темпора, 2010. 272 с.
2. Голомб Л. Три поети раннього українського модернізму: Олександр Олесь, Грицько Чупринка, Микола Філянський. Ужгород : Ліра, 2011. 184 с.
3. Камінчук О. Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст. Київ : Педагогічна преса, 2009. 352 с.
4. Олесь О. Твори: у 2 т. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2011. Т. 1: Лірика (еміграційна спадщина). 672 с.
5. Олесь О. Твори: у 2 т. Київ: ВПЦ «Київський ун-т», 2012. Том 2: Сатира (еміграційна спадщина). 672 с.
6. Романов С. «Бути письменником повсякчас»: Леся Українка та Олександр Олесь. URL : <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/326/203>.
7. Романов С. Інтимна лірика Лесі Українки та Олександра Олеся крізь співмірність приватного досвіду і художньої реконструкції. URL : <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/41/33>.
8. Филипович П. Олесь. URL : <http://1576.ua/books/5394>.
9. Цуркан І. Олександр Олесь як медіум між європейським та українським символізмом. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Litpro_2016_8_25.pdf.
10. Цуркан І. Творчість Олександра Олеся в оцінці сучасників. URL : <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/425/420>.

Драматичні поеми Олександра Олеся «Ніч на полонині», «По дорозі в Казку», «Над Дніпром»

Теоретичні питання

1. Драматургія О. Олеся у контексті літературного процесу кінця XIX – початку XX ст. Драматичні твори О. Олеся та Лесі Українки: порівняльний аспект.
2. Проблематика драматичних поем Олександра Олеся. Багатогранність конфлікту між матеріальним і духовним, реальним та ірреальним, світом добра і зла, людиною і природою.
3. Увага письменника до моральності життя героїв. Характеристика образів драматичних поем. Умовне групування персонажів.
4. Структурні особливості творів. Символічні деталі, образи. Розгалуженість зв'язків персонажів зі світом – авторське трактування сутності буття людини. Народнопоетичні мотиви у творах як свідчення нерозривного зв'язку Олександра Олеся з культурою рідного народу.
5. Філософізм, ідейне звучання, пафосність поем Олександра Олеся. Проблема спорідненості драматичних поем майстра з іншими творами вітчизняної літератури кінця XIX – початку XX ст.

Критики про драматургію Олександра Олеся. Лесь Курбас про символічну драму і театр.

Практичні завдання

1. Текстуально ознайомтесь із драматичним твором Олександра Олеся «Танець життя». З'ясуйте стильові особливості й філософське звучання твору.
2. Підготуйте повідомлення на тему «Гуцульщина в поемі Олександра Олеся «На зелених горах».
3. Підготуйте письмовий відгук на книгу «Я ще вернусь...» Олександр Олесь і Білопільщина (Суми, 2008).
4. Ознайомтесь із висновковими тезами Н. Малютіної про драматургію Олександра Олеся (Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: навч. пос. Київ: Академвидав, 2010). Кожну тезу прокоментуйте та проілюструйте прикладами з творів письменника.
5. З'ясуйте значення поняття «нова драма». Чи мають ознаки «нової драми» твори О. Олеся? Поясніть. (див. про це: Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: навч. пос. Київ: Академвидав, 2010. С. 238).

Література

1. «Я ще вернусь...» Олександр Олесь і Білопільщина: зб. статей. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. 216 с.
2. Боева Е. Ім'я як семантичний жест у символістській драматургії Олександра Олеся. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/download/9646/9683>.
3. Малютіна Н. Тип театрального бачення: зближення та віддалення української та польської модерної драми. URL : <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/404/278>.
4. Рудик С. Повернення із забуття. Київ: Аграр Медіа Груп; Акад. наук вищої освіти України, 2012. 153 с.
5. Хороб С. Українська драматургія: кризь виміри часу (Теоретичні та історико-літературні аспекти драми). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Khorob_Stepan/Ukrainska_dramaturhiia_kriz_vymiry_chasu_teoretychni_ta_istoryko-literaturni_aspekty_dramy.pdf.

Українська мала проза кінця XIX – початку XX ст.: маловідомі імена

Теоретичні питання

1. Розвиток української малої прози кінця XIX – початку XX ст.
2. Становлення, основні ознаки української новелістики.
3. Внесок вітчизняних письменників у розвиток жанру новели.
І. Франко про новелу.

4. Біографічні нотатки про українських новелістів кінця XIX – початку XX ст. (Н. Кобринська, Я. Жарко, Дніпрова Чайка, О. Плющ, А. Лотоцький, А. Шабленко, Грицько Григоренко, К. Гриневичева, Я. Мамонтов, В. Потапенко, С. Ковалів, М. Грушевський, М. Чернявський та ін.).
5. Аналіз прочитаних новел (тематика, проблематика, композиційні особливості, система образів, засоби характеротворення).
6. Значення української новелістики кінця XIX – початку XX ст. для розвитку вітчизняної літератури.

Практичні завдання

1. Доведіть, що традиція і модернізм потребують зіставлення, а не протиставлення.
2. Поясніть, як ви розумієте думку Ю. Коваліва: «Динаміка історії письменства неодноразово доводила, що інновація неможлива без традиції. Тому опозиціонування минулого періоду наступному – безпідставне, уявлення про прогрес літератури надумане, бо тоді довелося б «доводити», що творчість І. Франка досконаліша від творчості Т. Шевченка, що виглядає цілковитим абсурдом. Письменство рухається не «вертикально», від менш досконалого до більш досконалого, а вглиб свого єства, до власної невичерпної сутності, до основ свого буття».
3. Дайте визначення термінам *етюд, оповідання, новела, ескіз, нарис, образок, поезія в прозі, силуетка, пуант, акварель*.
4. Письмово підготуйте порівняльну таблицю жанрових характеристик оповідання і новели.
5. Прокоментуйте думку М. Моклиці: «Модернізм виявив себе в усіх можливих і неможливих ракурсах: фемінізм, емансипація, ґендерна утопія, ніцшеанство, психоаналіз, навіть садо-, мазо- й гомосексуальність. На тепер можна ствердити: усі ідеї та концепти, які десь у період зламу століть блукали Європою й асоціювалися з модернізмом, успішно віднайдені в українських модерністів».
6. Поясніть, чи погоджуєтесь ви з думкою дослідниці Г. Александрової, про те, що 1) в художніх творах «другого ряду» такою ж мірою, якщо не більшою, можуть проявитися умонастанови епохи; 2) новаторство великих творів чіткіше проглядається, коли їх співвідносимо з літературою другорядних письменників?
7. Аргументовано й лаконічно доведіть, що твори Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Стефаника, Г. Хоткевича, Б. Лепкого, Л. Яновської, Т. Бордуляка «корінням уросли в реалізм, а віттям тягнулися до модернізму...що, продовжуючи традиції, вони шукали нових шляхів художнього вираження/враження» (В. Кузьменко).

8. Опрацьовуючи тему, використайте висновок О. Слоновьовської: «...лаконізм новели полягає не в кількості сторінок, а в гранично стиснутій сюжетній пружині, через що навіть досить велика за обсягом новела читачем сприймається як твір короткий, тобто у процесі засвоєння новелістичний текст «ковтається» реципієнтом без «довгого переживування». Мінімальна кількість подій, мінімальна кількість героїв, мінімальна кількість змісту за умови незліченної кількості смислів – це також фундаментальні особливості новели. А ще – лакуни, які читач повинен заповнити власним життєвим досвідом, алюзії, промовисті натяки, яскраві орієнтири для курсу думки й ракурсу сприймання, а також феноменальні художні деталі як ненав'язливі підказки для належного розуміння сюжету чи характерів, нібито мимобіжні факти, за які в процесі читання обов'язково чіпляється увага, несподівана розв'язка, як дуже бажана, і ліризм, колористика, вузька специфічність притаманних лише конкретному новелістові топосів. Та найголовніша риса новелістичного жанру – глибокий психологізм, віртуозне проникнення письменника в найтемніші й найпотаємніші закутки душі головного героя».

9. Аргументовано, апелюючи до показових прикладів із творів українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст., прокоментуйте думки О. Колінько:

- «Малі епічні жанри відчули на собі відповідальність у пошуках нових можливостей літератури, подальшого оновлення та збагачення прийомів і засобів художнього осягнення дійсності»;
- «Для модерністської новели характерна трансформація традиційних уявлень про час, який піддавався творчим експериментам, митці вільно його моделювали в межах твору».

Для обговорення в аудиторії рекомендуються такі твори:

- Н. Кобринська «Перша вчителька», «Душа», «Чортище», «Брати»;
- Я. Жарко «Пташки»;
- Дніпрова Чайка «Дівчина-чайка», «Мара», «Плавні горять», «У школі»;
- А. Шабленко «За півдня»;
- Грицько Григоренко «Одна ніч», «Од серця до серця»;
- Катря Гриневичева «Як згасне день», «З книг вигнаного народу»;
- Я. Мамонтов «Під чорними хмарами»;
- В. Потапенко «На нові гнізда»;
- О. Плющ «Моя муза», «Плач шаленого», «Страшна помилка», «Сповідь» «Палкий мисленник і учитель»;

- М. Чернявський «Осліплення Париса», «На березі морському», «Вона йде»;
- С. Ковалів (твори на вибір), а також твори інших письменників на вибір.

Література

1. Горболіс Л. Тимотей Бордуляк. Життя і творчість. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 128 с.
2. Дніпрова Чайка. Твори. Кн.1. URL: https://library.pdpu.edu.ua/images/cennaya_redkaya_kn/Dniprova_chayka_1.11.16/Dniprova_Chayka.pdf.
3. Євшан Микола. Критика. Літературознавство. Естетика / Упор. Н. Шумило. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yevshan_Mykola/Krytyka_Literaturoznavstvo_Estetyka.pdf.
4. Казанова О. Жанр поезії у прозі як форма літературно-естетичної свідомості перехідної доби. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/151970/11-Kazanova.pdf?sequence=1>.
5. Колінько О. Новела рубежу XIX – XX ст.: традиції жанру чи руйнування канону/ О. Колінько. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/151092/09-Kolinko.pdf?sequence=1>.
6. Науменко Н. Символіка як стильова домінанта української новелістики кінця XIX – початку XX ст. Київ: НУХТ, 2005. 208 с.
7. Нечиталюк І. В. Формально-змістові модифікації малої прози кінця XIX – початку XX століття. URL <http://journals.uran.ua/index.php/2411-5991/article/download/81148/76637>.
8. Рудник І. Жанрово-стильові особливості малої прози Дніпрові Чайки: дис. ... канд. філолог. наук: 10.01.01 – українська література. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudnyk_Iryna/Zhanrovo-stylovi_osoblyvosti_maloj_prozy_Dniprovoi_Chaiky.pdf?
9. Ткаченко Т. Онтологічний вимір української малої прози кінця XIX – XX століть: монографія. Київ: Освіта України, 2017. 469 с.
10. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст. : оповідання, новели, фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / упоряд. Є. К. Нахлік. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0010296>.
11. Чернявський М. Вибране. Херсон: Гілея, 2018. 360 с.
12. Чернявський М. Осліплення Париса. URL : https://shron3.chtyvo.org.ua/Cherniavskiy_Mykola/Osliplennia_Parysa.pdf.

Майстерність Василя Стефаника-прозаїка

Теоретичні питання

1. Стильова специфіка прози В. Стефаника. Сучасна вітчизняна та закордонна критика про новелістику письменника.
2. Творчість В. Стефаника: від символістської збірки «З осені» до новелістики імпресіоністичного гатунку («Синя книжечка»).
3. Жанрово-композиційна своєрідність новел В. Стефаника «Виводили з села», «Стратився», «Лан», «Лист», «Новина», «Камінний хрест», «Кленові листки», «Сама-саміська», «Мамин синок»,

- «Дорога», «Лесева фамілія», «Злодій» тощо.
4. Болючі проблеми життя українців у художньому трактуванні В. Стефаника. Співвідносність життєвої дійсності з художнім матеріалом творів (твори обирає студент).
 5. Трагічне як основа художньо-естетичної концепції людини і світу в новелістиці митця («Сини», «Діточа пригода», «Гріх (Думає собі Касіяниха)», «Мати», «Марія», «Дід Гриць», «Вона – земля» тощо).
 6. Міфологема життя/смерті у новелі В. Стефаника «Шкода».
 7. Експресіоністські інтенції новелістики В. Стефаника: криза сакральної культури землі. Деформація етико-естетичних уявлень персонажа, актуалізація танатологічного.
 8. Оригінальний спосіб змалювання психології героїв; роль діалогів, монологів, художніх деталей, символічних образів, картин, описів зовнішності, портретів героїв, пейзажів, інтер'єрів тощо у розкритті характеру, внутрішнього світу персонажів, розумінні ідейно-тематичного змісту творів, висвітленні проблем.
 9. Автобіографізм творів В. Стефаника.
 10. Загальна настроєвість, філософська глибина новелістики В. Стефаника.

Практичні завдання

1. Опрацюйте статтю О. Черненко «Імпресіонізм та експресіонізм».
2. На основі новел В. Стефаника доведіть, що він писав «коротко, сильно і страшно» (письмово).
3. За «Літературознавчою енциклопедією» (Автор-упорядник Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. Т. 1. С. 90) з'ясуйте, що таке *аргумент*. Доведіть, що у новелі В. Стефаника «Новина» використано цей прийом?
4. Як відомо, лапідарний стиль передбачає дотримання максимальної стислості і чіткості у висловлюванні думок, економне використання художніх засобів (див.: Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т.1 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 545). Доведіть, що цей стиль властивий новелам В. Стефаника.
5. Ознайомтесь із книгою В. Матвіїшина «Український літературний європеїзм» (2.6. Василь Стефаник і новаторські пошуки західноєвропейських письменників». С. 61-70). Озвучте основні тези дослідника.
6. Доведіть на прикладах, що серед елементів народнописенної поетики у прозі В. Стефаник використовує «...засіб контрасту у змалюванні пейзажів, рефрен, художню недомовленість, слова-тавтології» (за О. Гнідан).
7. Аргументовано доведіть, що у новелі В. Стефаника «Гріх (Думає собі Касіяниха)» представлено новий тип жінки і чоловіка, подано інший «тип чоловічого світогляду, де гуманізм переважає

- родові табу і стереотипи» (Л. Демська-Будзуляк).
8. Прокоментуйте думку М. Моклиці: «Похмура, імпульсивна, екзальтована інтонація Ніцше відчувається не лише у творах експресіоністів початку століття, вона розійшлася по всій поверхні літературного процесу».
 9. На прикладі новели В. Стефаніка «Вона – земля» підтвердіть слухність думки М. Гайдеггера, що «жах перебиває у нас здатність мови». Поясніть філософську глибину *оніміння* однієї з героїнь твору.
 10. Поясніть, чи можна драми Лесі Українки розглядати в контексті експресіоністської «драми крику». Свої думки ілюструйте прикладами.
 11. Ознайомтеся зі спогадами польського письменника С. Шмігера, у яких відтворено процес написання В. Стефаніком новели «Камінний хрест»: «Стефанік рано встає і товчесь по хаті і бігає, як скажений. Воно виглядає так комічно, що варт видіти. Але часом того бігання перестає бути свідоме, і тоді я боюся, що він здуріє. Се вступ. Далі він п'є молоко, миєся і кладе перед собою папір. Не написавши нічого, він зачинає з пером бігати знов. Потім сідає. Пише, пише і зривається. Бігає і співає, ну, але як, то якісь мужицькі арії, грубі, але злі. І знов п'ять мінут пише. І знов схвачується і реве тими аріями. А мині здається, що то справді лиш він такі арії розуміє. І пише знов п'ять мінут. Миче собі чупер, звичайно з потилиці, потім пустить очі на Русь. Аби єму принесли відти такого мужика, якого єму треба під руку. Прийде той мужик, Стефанік скривиться і довго єго оглядає, випитує: ну, як? А потім гримає кулаком о стіл і бігає, чорт його знає з таким біганям! Сідає, пише і почорніє, потім плаче, але так псякров, плаче, що аж встид за такого хлопа! І встає, і бігає, і верещить: лайдаки, шельми, людоїди! Потім кидає перо і лягає на канапу. Лежить, як дерево, я йому вірю, що єго кістка болить, бо він за три голини за чотири милі перебіг...Вночі крізь сон говорить і співає». Висловіть свої міркування про наведений фрагмент. Спроектуйте свої думки на текст твору.
 12. Аргументовано, ілюструючи прикладами з творів В. Стефаніка, прокоментуйте думки
 - О. Дранова: «Експресіонізм принципово динамічний. Він прагне не лише зафіксувати «двоїстість» світу, а й подолати її. Експресіонізм – це метод порушеної рівноваги «предметного» і «сутнісного». Він прагне подолати розірваність світу й відновити втрачений синтез явища-сутності. Специфіка експресіонізму – у динамічній неврівноваженості структури його творів, у принциповій зрушеності його компонентів відносно один одного. Цей зсув потрібен експресіонізму для

того, щоб розхитати предметний світ, звільнивши з-під луски «несуттєвого» глибинний каркас явищ. Аби примусити «абсолютне» мовити, експресіоніст наче провокує об'єктивну реальність на «відвертість», створюючи з її елементів нестійку конструкцію»;

- В. Шевчука: «Василя Стефаника не можна читати, аби вбити час, аби приємно налаштувати себе до сну, аби захопити себе на якусь хвилину. Василя Стефаника бере в руки той, хто запалений бажанням пізнати світ, людину, її історію, передісторію, таємницю її душі, її радості, муки, горіння, біль, жах і торжество»;
- В. Єрмак, яка стверджує, що поезії в прозі В. Стефаника «були важливою складовою художньої лабораторії Стефаника. У поезіях у прозі найповніше відбилася лірична натура письменника, неповторний поетичний голос митця, який по-особливому зазвучав від самого початку його дороги».

Радимо прочитати. Лепкий Б. Із спогадів. Василь Стефаник. URL : <http://lib.if.ua/exhib/1305638750.html>; Процюк С. Троянда ритуального болю: Роман про Василя Стефаника. Київ : ВЦ «Академія», 2010 184 с.

Радимо переглянути. Стефаник. Новели-листи-сни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xhp41DTetuc>

Література

1. «Покутська трійця» й літературний процес в Україні кінця XIX – початку XX століть. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Pokutska_triitsia_v_zahalnoukrainskomu_literaturnomu_protsezi_kintsia_XIX_-_pochatku_XX_stolittia.pdf
2. Бикова Т. «Верховинко, світку ти наш...»: гуцульський текст української літератури першої третини XX ст. Київ: Четверта хвиля, 2015. 424 с.
3. Василь Стефаник: наближення. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. 521 с.
4. Гнідан О. Василь Стефаник: Життя і творчість. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Hnidan_Olena/Vasyl_Stefanyk_Zhyttia_i_tvorchist.pdf
5. Горболіс Л. Кінематорграфічний арсенал «Камінного хреста». URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/149875/06-Gorbolis.pdf?sequence=1>.
6. Гундорова Т. Українська класика на війні. URL: <https://is.gd/tyCvum>
7. Єрмак В. Текстологічні проблеми поезії в прозі Василя Стефаника. Київ: Наукова думка. 2016. 149 с.
8. Ковальова Т. Творчість Миколи Куліша в контексті експресіоністської «драми крику». URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/149669/09-Kovaliova.pdf?sequence=1>.
9. Костащук В. Володар дум селянських. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011739>.
10. Піхманець Р. Василь Стефаник і становлення українського модернізму. URL: <http://lib.if.ua/exhib/1305284024.html>.

11. Піхманець Р. Із покутської книги буття: Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. Київ: Темпора, 2012. 580 с.
12. Хороб І. Поетика конфлікту у прозі Василя Стефаника: драматизація новели чи епізація драми? URL: <https://v.gd/3M0bb4>
13. Яструбецька Г. Динаміка українського літературного експресіонізму: монографія. Луцьк: Твердиня, 2013. 379 с.

Фольклорно-етнографічна основа новелістики Марка Черемшини

*Етнографічних матеріалів не збирав,
бо сам був тим матеріалом, персякнувши
наскрізь народними піснями та казками із
самого малку. Я виріс серед співанок, казок
та сопілок, вдихав їх в себе і віддихав ними
Марко Черемшина «Автобіографія»*

Теоретичні питання

1. Місце художнього доробку Марка Черемшини в українському літературному процесі кінця XIX – початку XX ст. Самобутність творчості Марка Черемшини – представника «Покутської трійці». Загальна характеристика збірок письменника. Новий підхід митця до зображення села. Глибина проникнення в сутність життєвих явищ. Типологічна спільність новел Марка Черемшини з творами В. Стефаника, Л. Мартовича, О. Кобилянської.
2. Проблемні «зрізи» творів Марка Черемшини. Загальна настроєвість прози письменника (зб. «Карби», цикли новел «Село за війни», «Парасочка», зб. «Верховина»). Новаторство циклу «Село за війни». «Симфонізм» – головна прикмета специфіки художнього літопису війни. Гуманістичний пафос творів Марка Черемшини.
3. Якісно новий рівень осмислення фольклору. Майстерне використання засобів поетичної згущеності, умовності, алегорій, невичерпних поетичних багатств, акумульованих у гуцульському фольклорі (цикл новел «Парасочка»). Народнопісенна основа новели Марка Черемшини «Раз мати родила».
4. Оригінальний і багатогранний метонімічний образ села у прозі письменника. Художнє відображення духовного світу. Авторське моделювання етнокартини світу (на матеріалі прози, самостійно обраної студентом).
5. Марко Черемшина в критиці й історико-літературних дослідженнях. Вірші-посвяти Д. Павличка, І. Драча (тексти мати на занятті).

Практичні завдання

1. На основі статті М. Зерова «Марко Черемшина і галицька проза» (див. Зеров М. Твори: У 2 т. К., 1990. Т. 2) з'ясуйте, як дослідник

- української літератури оцінював творчість Марка Черемшини.
2. Ознайомтесь із циклом поезій у прозі Марка Черемшини «Листки». Чим ці твори відрізняються від прози письменника пізнішого часу?
 3. З'ясуйте подібність творів Марка Черемшини «Бабин хід», В. Стефаніка «Сама-саміська», М. Коцюбинського «Що записано в книгу життя».
 4. Ознайомтесь із працею М. Зерова «Марко Черемшина й галицька проза» (див.: Зеров М. Твори: у 2 т. Київ, 1990. Т. 2). Прокоментуйте ключові висновки літературознавця. Чи погоджуєтесь ви з думкою М. Зерова про те, що «Черемшина на перших порах видається трохи слабшим від свого старшого літами товариша» – М. Зеров порівнює фрагменти новели «Скін» В. Стефаніка і «Карбів» Марка Черемшини (див. с. 421). Чи варто категорично стверджувати, що у Марка Черемшини «його бараболя та картоплі дають тільки сільськокалендарне визначення дня смерті»? Свою думку аргументуйте.
 5. Доведіть, що «з Черемшини далеко більший естет і декоратор, аніж з суворого, суто архітектурного Стефаніка».
 6. Складіть схему, в якій зазначте спільне, відмінне й своєрідне в збірках «Карби», «Село вигибає» та «Верховина».
 7. Як можна пояснити звернення Марка Черемшини до поетики народних голосінь? До відповіді залучити тексти таких творів: «Горнець», «Зведениця», «Чічка», «На боже», «Дід» тощо.
 8. Як відомо, гедонізм – «філософсько-етичне вчення, за яким насолода вважається найвищим благом та сенсом життя. Гедонізм сформувався на підставі довільного тлумачення поглядів Епікура, переконаного, що справжнім щастям для людини може бути задоволення її бажань за відсутності страждання (епікуреїзм)» (Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 1/ авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 214). З огляду на це, чи можемо говорити про гедоністичну світоналаштованість героїв прози Марка Черемшини? Доведіть свою думку.
 9. Чи погоджуєтесь ви з думкою дослідниці Л. Дунаєвської, що «анафоричність його (Марка Черемшини. – Л. Г.) прози, як і в народній творчості, посилює психологічний ефект дії, органічно зближує літературний твір з усним. Афористичність речень у новелах Марка Черемшини ритмізує дію, озвучує їх мелодикою, притаманною народній мові, тонким ліризмом». Свою відповідь аргументуйте, апелюючи до творів Марка Черемшини.

Література

1. Бикова Т. «Верховинко, світку ти наш...»: гуцульський текст української літератури першої третини ХХ ст. Київ: Четверта хвиля, 2015. 424 с.
2. Горболіс Л. Парадигма народнорелігійної моралі в прозі українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. Суми: Козацький вал, 2004. 199 с.
3. Горболіс Л. Партитура ритму у прозі Марка Черемшини. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/49/52>
4. Зеров М. Марко Черемшина і галицька проза. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=6820>.
5. Лях Т. Екзистенційна проблема самотності в новелістиці Марка Черемшини. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38381/38-Lyakh.pdf?sequence=1>
6. Піхманець Р. Із покутської книги буття: Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Pokutska_triitsia_v_zahalnoukrainskomu_literaturnomu_protsezi_kintsia_XIX_-_pochatku_XX_stolittia.pdf.
7. «Покутська трійця» й літературний процес в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століть: матеріали наукової конференції. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Pokutska_triitsia_v_zahalnoukrainskomu_literaturnomu_protsezi_kintsia_XIX_-_pochatku_XX_stolittia.pdf

Сатирично-викривальний зміст малої прози Леся Мартовича

Теоретичні питання

1. Огляд ранньої прози Л. Мартовича.
2. Викриття забитості покірливості, індивідуалізму, пасивності і ворожнечі в оповіданнях «За межу», «За топливо», «Зле діло». Викривальна спрямованість «Стрибожого дарунку». Жанрові особливості твору, сатиричні засоби.
3. Оригінальне трактування традиційної моральної проблеми в новелі «Грішниця». «Грішниця» Л. Мартовича і «Хам» Е. Ожешко: спільне та відмінне.
4. Процес переродження селянина-трудівника в підступного визискувача-лихваря («Народна ноша»). Соціально-психологічна студія «Ось поси моє!» Тема соціально-громадського і морального прозріння селянства.
5. «Винайдений рукопис про руський край» – сатира проти всіх інституцій гноблення людини.
6. Змалювання фальші конституційних свобод, реакційної системи виборів у Австро-Угорській імперії в оповіданнях «Квіт на п'ятку», «Смертельна справа», «Хитрий Панько». Майстерність комічних ситуацій, портретних характеристик. Відтінки сміху. Зростання політичної свідомості всієї громади в оповіданні «Війт». Поєднання художньо-образних елементів із публіцистичними. Ліричний струмінь твору, його ідейно-естетична функція.

Практичні завдання

1. Порівняйте сатиру Л. Мартовича з творами (такого ж спрямування) інших письменників кінця XIX – початку XX ст. Назвіть спільне, відмінне та своєрідне. Відповідь супроводжуйте цитатами з творів.
2. Текстуально ознайомтесь зі статтею М. Яцківа «Лесь Мартович». Озвучте основні тези праці.
3. За словником літературознавчих термінів та спеціальною літературою повторити засоби сатири та гумору.
4. Випишіть тези з праці М. Зубрицької «Теорія Іронії Річарда Рорті» (див.: Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів, 2002). Спробуйте спроектувати їх на творчість Л. Мартовича.

Література

1. Бикова Т. «Верховинко, світку ти наш...»: гуцульський текст української літератури першої третини XX ст. Київ: Четверта хвиля, 2015. 424 с.
2. Зубрицька М. Теорія Іронії Річарда Рорті. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 2002. 832 с.
3. Маланій О. Музика та малярство в творчому доробку Михайла Яцківа. URL: <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/3679/3/7962.pdf>.
4. Мельник О. Душа та дух персонажів Михайла Яцкова: усвідомлення дисоціації. URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/paradygma/5-24-mo.pdf>.
5. Піхманець Р. Із покутської книги буття: Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Pokutska_triitsia_v_zahalnoukrainskomu_literaturnomu_protsezi_kintsia_XIX_-_pochatku_XX_stolittia.pdf.

Сатирична повість Леся Мартовича «Забобон»

Теоретичні питання

1. Доля повісті Л. Мартовича «Забобон». Полемічна спрямованість твору. Гострота сатири на галицьке духівництво і польську шляхту.
2. Сюжетні лінії, образи твору, їх соціальна масштабність.
3. Прийоми змалювання характерів. Різновиди сатирично-гумористичного письма, поєданого з ліризмом.
4. Особливості творчої манери Л. Мартовича. І. Франко про сатирика. Тематична спорідненість повісті з оповіданнями Л. Мартовича «Булка», «Прощальний вечір».

Практичні завдання

1. Проаналізуйте прикінцевий фрагмент "Забобону" від слів «На другий день рано вийшла їмость на свіже повітря...» до кінця твору. Чи дозволяє цей уривок говорити про завершеність повісті? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. На прикладі творів Л. Мартовича доведіть (письмово), що іронія – це тип філософського погляду на світ.
3. Ознайомтесь із книгою В. Матвіїшина «Український літературний європеїзм» (З. 11. «Мужицька смерть» Леся Мартовича і Еміля Золя. С. 240-244). Озвучте основні тези матеріалу.

Література

1. Бикова Т. «Верховинко, світку ти наш...»: гуцульський текст української літератури першої третини ХХ ст. Київ : Четверта хвиля, 2015. 424 с.
2. Матвіїшин В. Український літературний європеїзм. Київ: Академія, 2009. 264 с.
3. Піхманець Р. Із покутської книги буття: Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Pokutska_triitsia_v_zahalnoukrai_nskomu_literaturnomu_protsezi_kintsia_XIX_-_pochatku_XX_stolittia.pdf
4. Піхманець Р. Сміслові глибини художнього простору Леся Мартовича. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/download/492/325/>.

«Людина, нарід цілий, його звички, його вірування й забобони, його поезія й епос» у художньому доробку Гната Хоткевича («Камінна душа», «Гірські акварелі», «Гуцульські образки»)

Теоретичні питання

1. Перебування Г. Хоткевича у Криворівні. Відгуки письменника про відвідування Карпат. Робота Г. Хоткевича над науковими працями про Гуцульщину. Роль фольклорних джерел у написанні повісті «Камінна душа» (порівняти мотив народної пісні з мотивом «Камінної душі»).
2. Панорамність зображення народного життя у творчому доробку Г. Хоткевича.
3. Майстерне змалювання психології героїв повісті. Соціальна і психологічна вмотивованість вчинків гуцулів у прозі письменника.
4. Глибокий ліризм, романтична піднесеність динамічних пейзажних картин. Життєві стежки-дороги гуцулів на тлі красивого карпатського краєвиду.
5. Своєрідність художньої структури творів Г. Хоткевича на гуцульську тематику.

Практичні завдання

1. Самостійно перегляньте фільм «Камінна душа», відзнятий за повістю Г. Хоткевича (студія ім. Олександра Довженка, 1989 р., режисер Станіслав Клименко). Усно порівняйте фільм і твір (на образному, сюжетному та ін. рівнях).
2. Проілюструйте «Гірські акварелі» Г. Хоткевича репродукціями картин українського художника І. Труша. Чи слушно говорити про стильову й тематичну близькість творів цих митців?
3. Прокоментуйте думку В. Дончика: «Український модернізм був від початку неруйнівним, конструктивним, тому що на відміну від модернізму в деяких інших літературах був національно «векторним».
4. За допомогою додаткових джерел з'ясуйте, у якому фільмі українського режисера Георгія Тасіна у 1937 р. задіяний Г. Хоткевич як актор? Яку роль він виконав у цьому фільмі?
5. Перегляньте фільм Ю. Ілленка «Білий птах із чорною ознакою» (1970). Яка інформація з життя гуцулів, художньо представлена у цьому фільмі, на вашу думку, доповнює уявлення про матеріальну і духовну культуру гуцулів?

Література

1. Бикова Т. «Верховинко, світку ти наш...»: гуцульський текст української літератури першої третини ХХ ст. Київ : Четверта хвиля, 2015. 424 с.
2. Музичук В. Художній історизм драматургії Гната Хоткевича: дис... канд. філолог. наук: 10.01.01 – українська література. Київ, 2019. 229 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Muzychuk_Valentyna/Khudozhnii_istoryzm_dr_amaturnii_Hnata_Khotkevycha.pdf.
3. Салій О. Гуцульщина як LOCUS AMOENUS. Засновники до вивчення гуцульського тексту. URL : <https://institutes.lnu.edu.ua/franko/wp-content/uploads/sites/7/2020/01/literaturoznavsno-83-1-65-75.pdf>.
4. Хоткевич Г. Гуцули й Гуцульщина. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001088>.
5. Черемська О. Слово-образ краса як утілення імпресіоністичних рис мовної особистості письменника (Г. Хоткевич «Гірські акварелі», «Гуцульські образки»). URL : http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/13021/1/%d0%a7%d0%b5%d1%80%d0%b5%d0%bc%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0_%d0%9a%d1%80%d0%b0%d1%81%d0%b0.PDF.

**Тематичне різноманіття й проблемна
багатогранність малої прози
Володимира Винниченка**

Теоретичні питання

1. Погляди В. Винниченка на літературу та мистецтво. Актуальність проблематики великої та малої прози В. Винниченка, своєрідність художнього бачення дійсності.
2. Оповідання В. Винниченка «Краса і сила» та його місце в творчому доробку письменника та літературному контексті початку ХХ ст.
3. Самобутність художніх образів у повісті В. Винниченка «Голота». Своєрідність художнього потрактування комплексу морально-етичних проблем. Система головних і другорядних героїв.
4. Зображення життя спролетаризованого селянства в ранніх творах В. Винниченка («Голод», «На пристані», «Хто винен?», «Солдатики!..» тощо).
5. Сатиричне розвінчування й осуд антинародної суті ліберального панства («Малорос-європеєць», «Уміркований» та «щирий»).
6. Своєрідність відображення героя і дійсності в оповіданні В. Винниченка «Момент».
7. Відгуки критики про оповідання. Оцінки І. Франка, Лесі Українки, Є. Чикаленка, А. Ніковського.

Практичні завдання

1. Підготуйте тези праці І. Франка «Новини нашої літератури» та Лесі Українки [Винниченко] (див.: Винниченко В. Раб краси. Київ, 1994).
2. Як ви розумієте слова В. Винниченка «На Україні повинно мати силу тільки українське слово»?
3. До ґрунтового висвітлення п'ятого питання практичного заняття залучіть статтю Є. Маланюка «Малоросійство» (див.: Маланюк Є. Книга спостережень. Київ, 1995. С. 219-233).
4. Аргументовано доведіть, чому слушно говорити про «Винниченкову моральну лабораторію».
5. Текстуально ознайомтесь із оповіданням В. Винниченка «Чудний епізод» (див. Український Декамерон. Кн. 1. Київ, 1993). Висловіть свої думки щодо авторської концепції образів.
6. Виявіть риси натуралізму у прозі В. Винниченка. З'ясуйте, чим натуралізм В. Винниченка відрізняється від класичного реалізму.

Радимо прочитати. Процюк С. Маски опадають повільно. Роман про Володимира Винниченка. Київ, 2011; Балабко О. З Ніцци до Мужена. Від Башкирцевої до Винниченка. Київ, 2007.

Література

1. Брайко О. Проза Володимира Винниченка 1902-1910 рр.: проблеми поетики. Київ: Стилос, 2011. 303 с.
2. Володимир Винниченко: «Бо я – українець»: Дайджест-конспект життя і творчості за матеріалами досліджень Володимира Панченка. Кн. 1. Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2011. 504 с.
3. Дунай П. Адрій Ніковський: долаючи межі часу. Київ: Твім інтер, 2009. 235 с.
4. Костенко О. Мала проза Володимира Винниченка: особливості психологічного мотивування. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38408/01-Kostenko.pdf?sequence=1>.

Романи й повісті Володимира Винниченка

Теоретичні питання

1. Загальний огляд великої прози В. Винниченка («Чесність з собою», «Хочу!», «Поклади золота», «Лепрозорій», «Записки кирпатого Мефістофеля», «Сонячна машина», «Вічний імператив», «Хочу!», «На той бік» тощо). Аналіз одного з романів за вибором студента.
2. «Слово за тобою, Сталіне!» як політична концепція в образах. Елементи натуралізму та їх художня функція. Місце твору в контексті доробку В. Винниченка.
3. Відгуки критики про оповідання, повісті та романи В. Винниченка, самотність таланту письменника. Оцінки І. Франка, Лесі Українки, Є. Чикаленка, А. Ніковського.

Практичні завдання

1. Залучіть до аналізу твору В. Винниченка «Слово за тобою, Сталіне!» рядки зі щоденника В. Винниченка 1950 р.: «Нова праця. – Вже намічається назва: «За тобою рішення, Сталін!» – Або – «Рішення за Сталіним. – Або «Сталін і терміти». – Або «Слово за тобою, Сталін!», «Слово за тобою, Сталін» (Винниченко В. Щоденники. *Київська старовина*. 2003. № 5. С. 103); «Здається, можна зупинитись на цій назві. Здається, вона формулює висновок усієї книги й може звернути на себе увагу читача. Якщо Сталін не скаже свого слова раніше появи книги, то вона, можливо, зробить добру дію і примусить деяких сталіністів задуматись» – 5 лютого 1950 р. (Винниченко В. Щоденники. *Київська старовина*. 2003. № 5. С. 104); «Підсунено збоку думку: подати «Слово...» так, щоб не було колектократії, а тільки термітизм, щоб читачеві було подано надію, що большевизм загине від термітів. Тоді таку (підкреслення В. Винниченка. – Л. Г.) книгу всякий видавець узяв би і кожний «демократ» охоче рецензував би її» – 27 березня 1950 р. (Винниченко В. Щоденники. *Київська старовина*. 2003. № 5. С. 106).

2. На основі щоденникових записів В. Винниченка різних років з'ясуйте, як ставився письменник до Й. Сталіна? як оцінював його політику? Свої думки підтвердіть цитатами.
3. Ознайомтесь із «Одвертим листом дрібного буржуя» В. Винниченка. Яка настроєвість листа? Назвіть стильові особливості цього матеріалу. Про що вони свідчать?
4. Чи погоджуєтесь ви з думкою В. Панченка, що «найталановитіший Винниченко у новелістиці, де, на відміну від п'єс та романів, не проголошує ідей, не читає проповідей»?
5. Апелюючи до творів українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст., прокоментуйте думку А. Білої: «Екзистенціалісти ... працювали над етикою, побутовим мисленням травмованого суб'єкта, даючи старі і випробувані ліки – мораль».
6. Чи погоджуєтесь ви з думкою Є. Маланюка: «При читанні винниченківських «романів» зникає думка про висоту, про небо»?
7. Ознайомтесь із рецензією Н. Анісімової на монографію Г. Яструбецької «Динаміка українського літературного експресіонізму» (див.: <https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/57/55>). Озвучте ключові тези монографії. Які внутрішньо стильові модифікації експресіонізму виокремлює Г. Яструбецька? За статтею Н. Анісімової підготуйте запитання для обговорення в аудиторії.
8. Чи погоджуєтесь ви з думкою літературознавця В. Хархун про те, що роман В. Винниченка «Слово за тобою, Сталіне!», «базований передовсім на пам'яті, – це Винниченкове символічне повернення на Батьківщину, його лебедина пісня»?
9. Використовуючи літературу до практичних занять та додаткову літературу, доповніть матеріали лекції про неореалізм (на залишеному чистому аркуші) новими відомостями.

Література

1. Анісімова Н. Спроба «розблокування» українського літературного експресіонізму. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/149777/16-Anisimova.pdf?sequence=1>.
2. Брайко О. Проза Володимира Винниченка 1902-1910 рр.: проблеми поетики. Київ: Стилос, 2011. 303 с.
3. Винниченко В. Лепрозорій. Київ: Знання, 2011. 382 с.
4. Винниченко В. Щоденник. 1926-1928. Т. 3. Київ; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип. 2010. 624 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0002274>.
5. Дунай П. Адрій Ніковський: долаючи межі часу. Київ: Твім інтер, 2009. 235 с.
6. Жигун С. Лабіринти і горизонти українського неореалізму. Київ: Бізнесполіграф, 2015. 400 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11975/2/Zhygun_HI.pdf.
7. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Івано-Франківськ, 2016. 410 с. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15094/1/dissertation%20%D0%86%D0%>

BB%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf.

8. Промська А. Дискурс тоталітаризму в інтерпретації В. Винниченка та Дж. Орвелла (на матеріалі романів «Слово за тобою, Сталіне!» та «1984»). URL : <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/10153/9681>.
9. Syvachenko, G., Anistratenko, A. (2024). Volodymyr Vynnychenko's Philosophical and Aesthetic Views: The Experience of French Existentialism. Alfred Nobel University Journal of Philology, vol. 1, issue 27, pp. 53-71, DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-4

***Своєрідність художнього втілення філософських,
соціальних і морально-етичних проблем
у п'єсах Володимира Винниченка
«Чорна Пантера і Білий Медвідь», «Memento»***

Теоретичні питання

1. Драматургія В. Винниченка в контексті творчих здобутків українських письменників кінця XIX – початку XX ст.
2. Неореалістичні тенденції, проблематика, драматургії В. Винниченка. Духовний світ людини в художньому баченні В. Винниченка.
3. Своєрідність художніх образів. Постановка і розв'язання героями морально-етичних проблем у світлі теорії «чесності з собою». Прагнення героїв визначитися у суперечностях буття. Сім'я в художньому потрактуванні письменника. Драми «Чорна Пантера і Білий Медвідь», «Memento» у світлі християнських істин. Художні експерименти В. Винниченка: конфлікт духовного й тілесного. Вияви екзистенціалізму в драматургії В. Винниченка.
4. Тематична суголосність драм В. Винниченка з новелою М. Коцюбинського «Цвіт яблуні», романом Е. Золя «Творчість» тощо.
5. Українські літературознавці про драматургію В. Винниченка.

Практичні завдання

1. Прокоментуйте слова М. Вороного: «Нова драма малює боротьбу індивідуума з самим собою, це драма почувань, докорів сумління, драма неспокою, вагання волі, ляку і жаху; це страшний образ кривавого бойовища в душі людини. Вся увага художника в ній скуплюється на психологічній концепції, через те, не пориваючи з реальністю, він інтригу, зовнішні обставини, побутові ознаки відсуває на другий план». Чи можна ці слова вважати своєрідною характеристикою п'єс В. Винниченка? Поясніть.
2. У чому полягає складність структури психологічної драми В. Винниченка.

3. Прокоментуйте, аргументуючи фактами з драматургії В. Винниченка, висновок Ю. Смолича: «Літературне ім'я В. Винниченка широким аншлагом оперізує український театр... Значення цього драматурга для українського театрального мистецтва таке велике, що, не перебільшуючи, можна говорити про його командну роль в цілому великому етапі українського театру... В. Винниченко, силою таланту свого, оригінальною мистецькою манерою посів по праву місце духозбудника нової для українського театру культури» (Смолич Ю. Нові п'єси В. Винниченка. *Критика*. 1929. № 4).
4. Прокоментуйте запис В. Винниченка у щоденнику від 16.03.1926 р.: «У Вагнера і Ренана ідея: убити звіра в людині на користь «людини», інстинкти «укротить» на користь розуму. А для чого розум? Чи не для того, щоб усі інстинкти всіх людей були задоволені? Убивши інстинкти, чи не вбиваємо ми самих себе?». Як ці слова позиціонують В. Винниченка та його «нову мораль»? Чи суголосні ідеї, висловлені в щоденнику письменника, з поглядами, представленими у драмах письменника?
5. Ознайомтесь із висновковими тезами Н. Малютіної про драматургію В. Винниченка (Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: навч. пос. Київ, 2010. С. 234). Кожну тезу прокоментуйте та проілюструйте прикладами з творів письменника.
6. З'ясуйте значення поняття «нова драма». Чи мають ознаки «нової драми» твори В. Винниченка? У чому полягає новаторство драматургії В. Винниченка? Відповідь аргументуйте.
7. З'ясуйте, як оцінював комедію В. Винниченка «Молода кров» Микола Євшан (див.: Євшан Микола. *Критика. Літературознавство. Естетика*. Київ, 1998. С. 608-609).

Література

1. Винниченко В. Вибрані п'єси : у 2 т. Київ : Мистецтво, 2008. Т. 1. 2008. 333 с.
2. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX ст. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15094/1/dissertation%20%D0%86%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf>.
3. Малютіна Н. Драматургія жестів у п'єсах В. Винниченка. URL: <http://psl.onu.edu.ua/article/view/128082/125791>.
4. Хархун В. «Читати українську історію треба з бромом»: Винниченків образ української революції. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/163595/04-Kharkhun.pdf?sequence=1>.
5. Уманець С. В., Просалова В. А. Проблема творчої реалізації митця у драмі Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь». URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6174>.
6. Syvachenko, G., Anistratenko, A. (2024). Volodymyr Vynnychenko's Philosophical and Aesthetic Views: The Experience of French Existentialism. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, vol. 1, issue 27, pp. 53-71, DOI: 10.32342/2523-4463-2024-1-27-4

Драматургія В. Винниченка та її роль у становленні українського театру

Теоретичні питання

1. Художні експерименти у «новій психологічній драмі» В. Винниченка. Розвиток українського театру кінця ХІХ – початку ХХ ст.
2. Ідейно-художня та концептуальна спрямованість інтелектуальної мелодрами «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Особливості конфлікту твору та специфіка характеротворення героїв.
3. Морально-етичні шукання письменника у драмі «Memento». Проблема митця та мистецтва у драматургії В. Винниченка
4. Ідея національного самовизначення у п'єсі «Між двох сил». Психологічний натуралізм у творчості письменника.
5. Відображенні концепції «конкордизму» та теорії «чесності з собою» у драматургії В. Винниченка.

Практичні завдання

1. Характеризуючи творчість В. Винниченка, І. Дзюба стверджує, що це «один із тих українських письменників і мислителів, які жили світовими ідеалами, заглиблюючи їх в національний ґрунт і національно збагачуючи й модифікуючи. Або можна сказати навпаки: йшли від українського життя до світових ідей, бачили в українському світове, загальнолюдське». Чи простежуються такі тенденції у драматургії В. Винниченка? Відповідь проілюструйте конкретними текстами.
2. Чи погоджуєтеся ви з думками М. Сороки, що «для своїх персонажів В. Винниченко створює ситуацію морального експерименту. Здійснюючи лабораторний аналіз «під мікроскопом», автор висвітлює підсвідомі першопричини їхньої поведінки, гру інстинктів, які тлумачить у моралізаторському дусі». Відповідь аргументуйте.
3. Доведіть, що «...драматургія Володимира Винниченка початку ХХ століття засвідчує інтерес письменника до найрізноманітніших виявів людської іманентності, та чи не найперше – до відтворення первинних чуттєвих вражень, фіксації моментального враження чи безпосередньої реакції на дійсність, думки, асоціації героя у стані крайнього психічного напруження...зокрема таких проявів «тваринного» начала в поведінці персонажів, як: сексуальний потяг, голод, інстинкт самозбереження, феномен зла тощо» (О. Філатова).
4. Прокоментуйте думку М. Жулинського: «Драми В. Винниченка відіграли принципово важливу роль у культурному відродженні українського народу. І формою, і змістом вони творили своєрідну, національно новаторську драматургію в річищі новітніх течій

європейської драми, яку на той час репрезентували Г. Ібсен..., М. Метерлінк, Г. Гауптман, А. Стріндберг. Талановитий драматург переакцентував тематику своїх п'єс на дослідження людської особистості, на морально-психологічне випробування внутрішніх сил людини у боротьбі за утвердження свого «я», своїх принципів і досягнень».

5. Підготуйте усне повідомлення (3-5 хв.) «Драматургія В. Винниченка в європейському контексті».
6. Перегляньте телєвиставу «Між двох сил» за мотивами однойменної п'єси В. Винниченка (Львівський молодіжний театр, 1990 р., постановка В. Кучинського). Порівняйте специфіку відображення сюжету, характерів героїв, конфлікту тощо у виставі та художньому тексті.

Література

1. Гуцало О. Сценічна історія та кіно: інтерпретація п'єси Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь». *Наукові записки. Серія : філологічні науки*. Кропивницький : КОД, 2020. С. 396–402.
2. Кузнецова Г. Типологічні зіставлення художньо-творчого вираження психології персонажів у п'єсах Володимира Винниченка та Єжи Шанявського. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31(2). С. 105–110.
3. Кульчицький С. Володимир Винниченко: «Бути чесним з собою...». Київ : Парламент, 2019. 512 с.
4. Матвєєва Т. С., Рудаченко А. С. Архетипні первні «другої реальності» (за п'єсами «Memento», «Чорна Пантера і Білий Медвідь» В. Винниченка). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2020. Вип. 85. С. 22–29.
5. Синявська Л. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ століття: комунікативні стратегії : монографія. Одеса, 2019. 304 с.
6. Сошнікова К. Психологічний портрет образу батька-митця (на матеріалі новели М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» та драми В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»). *Наукові записки. Серія : філологічні науки*. Кропивницький : КОД, 2020. С. 402–409.
7. Хархун В. «Читати українську історію треба з бромом»: Винниченків образ української революції (Частина друга). URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/153/676>

Художня своєрідність драматургії Володимира Винниченка. Володимир Винниченко – художник

Теоретичні питання

1. Драматизм подій, ситуацій, обставин у творах В. Винниченка.
2. Порушення соціальних і моральних проблем, своєрідність їх втілення у п'єсах В. Винниченка «Між двох сил», «Брехня», «Пригвождені», «Пророк».

3. Художні, стильові, композиційні особливості драматичних творів письменника. Драматургія В. Винниченка в контексті європейської драми.
4. Інтерпретаційна парадигма сучасного винниченкознавства.

Практичні завдання

1. З'ясуйте, як оцінював п'єсу В. Винниченка «Брехня» М. Вороний (див.: Вороний М. В путях брехні. Твори. Київ, 1996).
2. Прокоментуйте думку Н. Гусак, ілюструючи прикладами з творів письменника: «Вчення німецького філософа відбилося на творчості Винниченка досить дивним чином: з одного боку, він не приймав цілу низку ідей Ніцше, і в першу чергу його презирливе ставлення до «маленького людського щастя», а з іншого – власні позиції Винниченка нібито перегукуються з певними положеннями філософії Ніцше, що, власне, викликало великий резонанс у тогочасному українському суспільстві і закріпило за Винниченком славу «творця нових вартостей»».
3. Підберіть літературу з теми «Володимир Винниченко – художник».
4. Ознайомтесь (на вибір) із репродукціями картин В. Винниченка (див.: Володимир Винниченко – художник: альбом / упорядкув та комент: Гальченко С., Маслянчук Т. Київ: Мистецтво, 2007. 223 с.). Що ви можете сказати про стильову специфіку картин В. Винниченка? Додатково опрацюйте відповідні матеріали в мережі Інтернет (див. Володимир Винниченко як художник.mpg)
5. На основі драматичних творів Лесі Українки, Олександра Олеса, В. Винниченка доведіть, що «людина – це складний лабіринт із тисячами різних хідників, закапелків, куточків» (М. Вороний).
6. На основі статті М. Вороного «Театральне мистецтво і український театр» з'ясуйте, як характеризує М. Вороний неореалістичну драму. Чи доречно ідеї М. Вороного спроектувати на драматургію В. Винниченка? Свою думку обґрунтуйте.
7. Аргументовано доведіть, чи можна говорити про вплив ідей З. Фрейда та Ф. Ніцше, що репрезентують експериментальні спроби моделювання світу, на ідейно-художні та естетичні погляди письменника?

Література

1. Винниченко В. Scripta manent: недруковані п'єси. Кіровоград : Поліграф-Сервіс, 2015. 208 с.
2. Винниченко В. Вибрані п'єси: у 2 т. Київ : Мистецтво, 2008. Т. 1. 2008. 333 с.
3. Володимир Винниченко – художник: альбом / Упорядкув. та комент: Гальченко С., Маслянчук Т. Київ : Мистецтво, 2007. 224 с.
4. Вороний М. Театр і драма: зб. статей. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Voronyi/Teatr_i_drama.pdf.

5. Хархун В. «Читати українську історію треба з бромом»: Винниченків образ української революції. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/153/676>
6. Процюк Л. Родинне й національне: проблема вибору «Між двох» (на матеріалі п'єс Людмили Старицької-Черняхівської та Володимира Винниченка). URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pvntsh_sl_2016_2_50.pdf.
7. Полякова, Ю. Драматургія Винниченка в рецепції Івана Стешенка. URL : <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/5978>.

Ідеї конкордизму у творчому доробку Володимира Винниченка. Щоденник, публіцистика Володимира Винниченка (огляд)

Теоретичні питання

1. Сутність конкордистських ідей у потрактуванні В. Винниченка (основні правила конкордистської моралі).
2. Особливості транслявання ідей конкордизму у художніх творах письменника.
3. Щоденник В. Винниченка як «складне багатопланове літературне явище» (Г. Костюк).
4. В. Винниченко про сутність людини, її гармонію зі світом і людьми (на основі щоденникових записів).
5. Загальна характеристика праць В. Винниченка «Заповіт борцям за визволення» та «Відродження нації».

Практичні завдання

1. Прокоментуйте запис В. Винниченка у щоденнику від 29 травня 1929 р.: «Щоденник – це дзеркало, перед яким автори крутяться і стають у пози. Або краще, це – автофільми, що готуються для публіки. Чи можуть бути щирі люди, які знають, що на них дивляться? Вони можуть бути тільки більше або менше вдалими акторами та й годі. І як добрий актор ніколи не вийде на сцену без гриму, так ніколи автор щоденника не сфотографує себе в своїх записках у негарному вигляді» (*Київська старовина*. 2000. № 4. С. 74). Чи стосуються ці слова В. Винниченка? Чи можна (з огляду на ці слова) говорити про нещирість В. Винниченка у щоденнику?
2. Творчість кого з українських та зарубіжних письменників (і як) принагідно аналізує В. Винниченко у щоденнику?
3. Назвіть прізвища громадських, культурних діячів, політиків, яких В. Винниченко згадує у своєму «Щоденнику». Що вам відомо про цих людей? їхню діяльність?

4. Яким постає В. Винниченко – людина, письменник, політик – у приватних листах до друзів, знайомих, дружини (листи обирає студент).
5. На основі праці «Заповіт борцям за визволення» з'ясуйте погляди В. Винниченка на українську еміграцію. Чи є спільне в оцінках української еміграції В. Винниченка та О. Олеся?

Література

1. Винниченко В. Відродження нації: у 3 ч. Київ : Дзвін, 1990. 328 с. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001417>.
2. Винниченко В. Щоденник. Т.1: 1911-1920 / ред., вст. ст. Г. Костюк. Едмонтон Нью-Йорк: Канад. ін.-т Укр. Студій Альберт. ун-ту, 1980. 499 с. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002104>.
3. Винниченко В. Щоденник. 1926-1928 (Т. 3) / передм. С. Гальченка, М. Жулинського. Київ-Едмонтон-Нью-Йорк : Смолоскип, 2010. 624 с.
4. Горболіс Л. Людина і природа в конкордистській доктрині Володимира Винниченка: екологічний вектор. URL : http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/4_2018/28.pdf.
5. Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX ст. URL : <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15094/1/dissertation%20%D0%86%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf>.
6. Матвеева О. «Щоденник» (1911-1951) Володимира Винниченка: художньо-онтологічні моделі. Київ : Наукова думка, 2016. 221 с.

«Молода муза» в контексті українського та європейського модернізму

Теоретичні питання

1. Особливості розвитку української поезії початку XX ст.
2. Естетична платформа «Молодої музи». Поєднання модерністського дискурсу з народнопоетичною та західноєвропейською традиціями. І. Франко про творчість «молодомузівців».
3. Мотиви смутку, розчарування, розпачу в творчості П. Карманського «молодомузівського» періоду. Погляди П. Карманського на літературу (див. статті письменника).
4. «Розсипані перли» сліз у поезії В. Пачовського. Витонченість ритмомелодики як домінанта поета.
5. Рефлексивно-психологічні медитації Б. Лепкого.
6. Художній світ богемної лірики С. Чарнецького.
7. Інтелектуалізм і еkleктичність «молодомузівського» доробку М. Рудницького.
8. Вплив «молодомузівців» на формування артистичного типу особистості, здатного згармонізувати естетичні потреби з національними та соціальними переконаннями.

9. Критика про поетичний доробок «Молодої музи» (Микола Євшан, С. Єфремов, І. Труш та ін.).
10. Письмовий аналіз поезії за вибором студента (схему див. у Додатках).

Практичні завдання

1. Текстуально ознайомтесь зі статтею І. Франка «Маніфест «Молодої музи». Залучіть основні тези праці до висновків про творчість угруповання.
2. Ознайомтесь зі статтями О. Луцького «Молода муза», М. Рудницького «Що таке «Молода Муза» (див.: Голомб Л. Петро Карманський: Життя і творчість. Ужгород, 2010). Озвучте основні тези зазначених праць.
3. Вивчіть напам'ять передбачені програмою курсу поезії «молодомузівців».
4. Опрацюйте статті І. Франка «Остап Луцький. В такі хвили», «Петро Карманський «Ой люлі, смутку», «Привезено зілля з трьох гір на весілля» (Франко І. Твори: у 50 т. Київ, 1982. Т. 37. С. 136-137, 138-139; 286-288).
5. Підготуйте міні-повідь «Музичність поезії В. Пачовського».
6. На прикладі творчості «Молодої музи» доведіть слушність думки Г.-Г. Гадамера про те, що навіть при запереченні досвіду класики нащадки лишаються залежними від знання попередників.
7. За довідковою літературою (див.: Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ, 2007. С. 268 (Т. 1). С. 506 (Т. 2) з'ясуйте
 - а) чим угруповання відрізняється від літературної школи (з огляду на те, що угруповання – літературна організація, яка на спільній естетичній платформі об'єднує письменників із різним світосприйняттям, переконаннями, стильовими та жанровими уподобаннями);
 - б) сутність поняття *депресія*. Поміркуйте, чи перебували у стані депресії ліричні герої П. Карманського, В. Пачовського?
8. Прокоментуйте думки І. Франка:

«Те, що говорять вони (декаденти) про сучасність як перехідний момент, як про час якогось народження, якогось інтервалу поміж ніччю і днем – це брехня і нісенітниця. Кожен історичний момент є перехідним моментом, бо історія не стоїть на місці; кожен момент є хвилиною народження і смерті водночас, засіву і жнив разом. Очікування якогось таємничого, великого, безконечного, чудового майбутнього – це брехня і нісенітниця, бо майбутнє буде таким, яким можуть його створити минуле й сучасне» (Франко І. Твори: у 50 т. Т. 29. С. 120-121);

- «Історія... не дає нікому дарунків. Кожний крок у ній, то результат важкої праці, жертв і змагань. Навіть те, що посторонні можуть уважати застоєм або регресом, також результат боротьби і певного зрівноваження сил» (Франко І. Твори: у 50 т. Т. 41. С. 476).
9. Чи погоджуєтесь ви з думкою С. Павличко про те, що в українській літературі ХХ ст. немає «руху, аналогічного «Молодій Польщі», не за назвою, а за внеском у національну літературу» (Павличко С. Теорія літератури. Київ, 2002. С. 24).

Література

1. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / упор. Н. Шумило. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Yevshan_Mykola/Krytyka_Literaturoznavstvo_Estetyka.pdf.
2. Зеров М. Твори: у 2 т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 2. 614 с. URL : <https://ukrclassic.com.ua/katalog/z/zerov-mikola/1895-mikola-zerov-tvori-v-dvokh-tomakh>.
3. Ільницький М. Від «Молодої музи» до «Празької школи». URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Ilnytskyi_Mykola/Vid_Molodoi_Muzy_do_Prazkoi_shkoly.pdf?PHPSESSID=cbeeaf0bdf02183e1f33fb101099bdac.
4. Наєнко М. Сергій Єфремов і ранні модерністи. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/144617/22-Nayenko.pdf?sequence=1>.
5. Скляренко Г. Інтерпретація творчості Т. Шевченка в українському мистецтві ХХ століття. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/149723/12-Skliarenko.pdf?sequence=1>.
6. «Чорна Індія» «Молодої Музи»: Антологія прози та есеїстики. Львів : ЛА Піраміда, 2014. 352 с.

Маловідомий роман Петра Карманського «Кільці рож»

Теоретичні питання

1. Концептуальний зв'язок роману «Кільці рож» із доробком П. Карманського (зі збірками «Із теки самовбивці», «Ой люлі, смутку», «Блудні огні», «Al fresco», «За честь і волю»).
2. Особливості художнього відображення перебігу Першої світової війни та історії виникнення і поразки Західноукраїнської Народної Республіки у романі П. Карманського «Кільці рож».
3. Сильова палітра роману П. Карманського «Кільці рож». Публіцистичність та хронікальність викладу.
4. Випишіть рядки із твору, що характеризують добу й психологію творчості митця (наприклад, «на ділі ж я більше переживав поезію, ніж творив» (Петрович) та ін.)
5. Підготуйтеся до тестів за текстом твору.

Практичні завдання

1. Поясніть назву роману.
2. Опрацюйте текстуально статті П. Карманського «Ми і вони», «У Херсоні» (див.: Голомб Л. Петро Карманський: Життя і творчість Ужгород, 2010). Що вам стало відомо про погляди П. Карманського на літературу і мистецтво?
3. Поясніть, чому, на вашу думку, «є всі підстави вважати «Кільці рож» інтелектуальним романом <...>, духовною автобіографією П. Карманського на тлі епохи» (Л. Голомб)?

Література

1. Бортник С. Візуальні види мистецтва і романі «Кільці рож» Петра Краманського: синтез мистецтв чи інтермедіальність. URL: <https://volyntext.vnu.edu.ua/index.php/volyntext/article/view/310/286>.
2. Голомб Л. Петро Карманський про авангардні явища літератури і мистецтва початку XX століття. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/spml_2009_13_37.pdf.
3. Голомб Л. Петро Карманський: Життя і творчість. Ужгород : Гражда, 2010. 248 с.
4. Карманський П. Кільці рожі. Львів : Априорі, 2018. 270 с.

Читаючи твори Михайла Яцківа...

Теоретичні питання

1. Творчість М. Яцківа у контексті прози українських митців кінця XIX – початку XX ст. Оцінка прози письменника критиками.
2. Вплив естетики модернізму на доробок М. Яцківа. Поєднання естетики з темою реальної дійсності. «Новели долі» в творчості М. Яцківа.
3. Натуралізм і символізм, ліризм і сарказм у прозі письменника. Переваги і недоліки такого синтезу (виявити ці специфічні ознаки у конкретних творах, з'ясувати їх значення і функції).
4. Концепція болю у творах М. Яцківа (перехід із фізіологічної у психічну площину). Опис М. Яцківом больових відчуттів і їх наслідків.
5. Використання засобів художньої умовності, часових і просторових зміщень, натяків, гри уяви, алегорії (проілюструвати текстом). Марення як спосіб трансцендентного самозаглиблення. Сюрреалістична поетика новел М. Яцківа. Сюрреалістичні засади освоєння жіночого образу в новелі «Краса Лінди Гільмер».
6. Проблема обраності, теургічної творчості митця у новелістиці М. Яцківа («Гермес Праксітеля», «Портрет», «Архітвір», «Новітня основа», «Щире слово», «Доля молоденької музи»).
7. Розвиток традицій Г. Сковороди у творчості М. Яцківа («Анестезія і прочуття», «Самотний огонь», «Благословення»).

Практичні завдання

1. Прокоментуйте слова І. Франка: «Наша проза під пером Кобилянської, Стефаніка, Черемшини, Яцкова набрала поетичного лету, мелодійності, ніжності, грації та різnorodності... Це гарні здобутки нашого розвою, і їх не годиться нам розтрачувати».
2. З'ясуйте, як оцінював М. Яцків творчість В. Стефаніка, Марка Черемшини, Леся Мартовича (див. «Лист до редакції «Громадського голосу»).
3. На основі обраних вами творів М. Яцківа доведіть, що мала проза цього письменника – зразок прозового мінімалізму.
4. За довідковою літературою з'ясуйте значення поняття «химерний». Чи правомірно його вживати щодо творчості М. Яцківа? (див. про це: Малютіна Н. Інтерпретація доробку Яцківа в рамках модерністської химерності. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/106>).
5. З'ясуйте, у яких творах М. Яцків використовує такий різновид метонімії, як металепис. Наведіть приклади. Що таке аналепис? Як цей композиційний прийом М. Яцків використовує у новелі «Благословення»?
6. Прокоментуйте думку О. Білецького, який вважав, що багатство жанрових різновидів кінця XIX – початку XX ст. пов'язане з ліризацією?

Методорієнтування. На заняття пропонується ознайомитися з такими творами М. Яцківа: За горою; Доля молоденької музи; Душі кланяються; Благословення; Повернення; Біла квітка; Шкапа; Красуня; Христос у гарнізоні; В казармі; Діточа груди у скрипці; Дівчина на чорному коні; Лісовий дзвін; Поема долин; Серп; Де правда?; Бувальщина; У наймах; У милосердній богині з кам'яним серцем.

Література

1. Авербух О. Орієнтація жіночності: поняття нечестивості в українській модерністській літературі. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/1046/913>
2. Дзюба-Погребняк О. Перша світова і українська література. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/146929/09-Dziuba.pdf?sequence=1>.
3. Євшан Микола. Критика. Літературознавство. Естетика / упор. Н. Шумило. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Yevshan_Mykola/Krytyka_Literaturoznavstvo_Estetyka.pdf.
4. Матусяк А. Химерний Яцків: модерністський дискурс у прозі Михайла Яцкова. Вроцлав; Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 224 с.
5. Мельник О. Модерністський феномен Михайла Яцкова: канон та інтерпретація. НАН України, Інститут Івана Франка. Київ: Наукова думка, 2011. 295 с.

6. Просалова В. Літературно-музичні кореляції в малій прозі М. Яцкова. URL : https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/124/1/fild_2016_3_17%20%282%29.pdf.
7. Ткачук О. Наративні принципи прози Михайла Яцківа: монографія. Тернопіль : Медобори, 2013. 276 с.

Художня своєрідність великої прози Михайла Яцківа

Теоретичні питання

1. Естетика модернізму у творчості М. Яцківа
2. Повісті «Огні горять», «Блискавиці», «Танець тіней»: тонкий психологізм, висока культура прози.
3. Популярність прози М. Яцківа на початку ХХ ст.

Практичні завдання

1. Ознайомтесь із оцінками творчості М. Яцківа.
2. Порівняйте малу і велику прозу М. Яцківа (у стильовому, тематичному та ін. аспектах).
3. Поясніть, чи погоджуєтесь ви з думкою літературознавця М. Ревакович, що «Блискавиці» М. Яцківа – роман, у якому «впроваджується новий стиль, відмінний від конвенційної поетики реалізму»?
4. Прокоментуйте думку Ігоря Костецького, який зауважував прагнення модернізму вдосконалювати людське відчуття Всесвіту.
5. Апелюючи до «Горлиці» М. Яцківа, поясніть думку Б. Рубчака: «Філософія надлюдини, максимальна свобода одиниці, горде відлучення від суспільства, руйнування старих вартостей, підкреслювання естетики і – вкінці – дуже німецька інтерпретація індійського містицизму – все це зробило несамовите враження на символістів, особливо ж слов'янських».

Література

1. Авербух О. Орієнтація жіночності: поняття нечестивості в українській модерністській літературі. *Слово і Час*. 20221. № 1. С. 82-98.
2. Матусяк А. Химерний Яцків: модерністський дискурс у прозі Михайла Яцкова. Вроцлав; Львів : ЛА «Піраміда», 2010. 224 с.
3. Мельник О. Модерністський феномен Михайла Яцкова: канон та інтерпретація. НАН України, Інститут Івана Франка. Київ : Наукова думка, 2011. 295 с.
4. Ткачук О. Наративні принципи прози Михайла Яцківа: монографія. Тернопіль: Медобори, 2013. 276 с.

Майстерність художньої оповіді Б. Лепкого в історичній повісті «Сотниківна»

Теоретичні питання

1. Місце Б. Лепкого в літературному житті епохи. Вплив прозаїка на формування національної свідомості українського народу.
2. Жанрово-стильова специфіка історичної повісті «Сотниківна» Б. Лепкого.
3. Проблематика, образи твору.
4. Історична основа повісті «Сотниківна». Специфіка історичного документалізму на прикладі політичної ситуації в Україні в XVI столітті. Історичне й вигадане у творі (географічні назви, дати, прізвища тощо). Образ І. Виговського у художній трансформації письменника.
5. Художня модель битви під Конотопом.
6. Роль конфліктів (любовних трикутників) у сюжетному розгортанні повісті.
7. Повість Б. Лепкого «Сотниківна» серед творів кінця XIX – початку XX століття на подібну тематику.

Практичні завдання

1. Підготуйте короткі відповіді на питання:
 - Хто з літературознавців досліджував творчість Б. Лепкого?
 - Чим зумовлене звернення Б. Лепкого до історичної тематики?
 - До якого типу (за класифікацією С. Андрусів) можна віднести повість Б. Лепкого?
 - Як до політики І. Виговського ставився Б. Лепкий у повісті «Сотниківна»? Наведіть цитати з твору.
2. Опрацюйте статтю М. Богданової «Художній світ історичної повісті Богдана Лепкого «Сотниківна»». URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10272/1/10Boroditsa.pdf>.
3. Прокоментуйте вислів З. Кузелі: «Живучи в центрі польської культури, Лепкий не тільки не стратив нічого зі свого українського психічного типу, але й виріс у повний ріст».
4. Доведіть, що образ Магдалени – романтичний.
5. Як за допомогою суспільного ставлення до жінки автор акцентує на ментальних рисах українського народу?
6. Випишіть залучені у повісті прислів'я і приказки. Яка їхня роль у тексті?
7. Озвучте проблеми повісті рядками з твору.
8. Опрацюйте словник маловживаних слів.

Література

1. Апанович О. Наступник Богдана Хмельницького – Іван Виговський. URL : <http://exlibris.org.ua/apanowicz/wyhowski.html>.
2. Горобець В. Українська правда. Історична правда. Битва під Конотопом на тлі українсько-російської війни. URL : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/07/8/45107/>.
3. Карнацевич В. Битва під Конотопом. 1659. Конотопська битва. URL : http://www.e-reading.ws/chapter.php/1016840/7/Karnacevich_-Bitva_pid_Konotopom._1659.html.
4. Конотопська битва 1659 року : [збірник наукових праць]. URL : http://history.sumynews.com/xvii/1648-1676-ukrajinska_natsionalnarevoljutsiya/item/550-konotopska-bytva-1659-roku-zbirka-naukovykh_prats.html.
5. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство: матеріали міжнародної наук. конф. «Богдан Лепкий у полі культурного дискурсу Європи та Америки»/ за ред. д. ф. н. М.П.Ткачука. URL : http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/literaturoznavstvo/Lit_17_47.pdf.

Проблема співіснування язичництва і християнства у повісті Богдана Лепкого «Вадим»

Теоретичні питання

Роботу над текстом повісті пропонується здійснювати за такими питаннями:

1. Які часи змалював Б. Лепкий у повісті «Вадим»? Чи фігурують у творі точні дати? З якою метою вони використані?
2. З'ясуйте композиційно-сюжетні особливості твору. Хто головний герой повісті?
3. Якого характеру набуває конфлікт?
4. Що вам відомо з історії, літописних джерел (наприклад, «Повісті временних літ») про події, описані Б. Лепким у творі «Вадим»? Які герої дійсні, а які вигадані?
5. У повісті є такі рядки: «...дуже хоче (Ольга. – Л. Г.) на словах преподобного отця Григорія, мов на ангельських крилах, у небо піднятися, так думки грішні не пускають. Спомини поперед очі снуються...» (Лепкий Б. Твори: у 2 т. / Київ, 1991. Т. 1. С. 547). Про які спомини йдеться? Які «думки грішні» не пускають Ольгу до Бога? Як про це мовиться далі у тексті?
6. У кого Ольга-християнка знаходила підтримку?
7. Як Ольга ставилася до язичництва?
8. Пригадайте сцену, коли Ольга благословляла сина у похід. Зверніть увагу на слова автора. Яку інформацію несе діалог про кожного із задіяних героїв?
9. Прокоментуйте розмову княгині Ольги з Калокіром.

10. Як змальовує Б. Лепкий Святослава? Що говорить про його переконання? Підтвердіть свої думки текстом.
11. Із якою метою введений у повість образ отця Григорія? Як склалася доля отця Григорія?
12. Чим для отця Григорія була поганська віра, коли він прийшов до Києва? Як розумів він язичницькі традиції і свята потім? Про що це говорить?
13. Як прийшла до Христової віри Малуша?
14. Чи всі воїни Святослава поклоняються язичницьким богам? Доведіть.
15. Як сприймаються «іновірці» основною масою воїнів?
16. Як військо ставиться до християнського вчення?
17. Як змінилося ставлення воїнів до княгині після її охрещення? Доведіть чому.
18. Як Вадим пропагував ідеї християнства у колі своїх товаришів?
19. Прокоментуйте діалог між Вадимом і Держком (с. 572-573).
20. Чим була віра (християнська, язичницька) для кожного із героїв твору?
21. Чому повість Б. Лепкого має таку назву?
22. Яка основна думка твору? Чи можна її висловити рядками із тексту твору?
23. Чи можемо говорити про позицію автора у ставленні до язичництва, християнства?

Практичні завдання

1. Підготуйте короткі біографічні відомості про життя Б. Лепкого.
2. На основі критичної літератури про творчість Б. Лепкого зясуйте, чи можна «Мазепу» Б. Лепкого вважати романом із ключем? (*Роман із ключем* – роман, у якому персонажу відповідає конкретний прототип у житті, часто видатний національний герой, політичний діяч, митець (див. про це: (Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія 2007. С. 347)).

Література

1. Білик Н. Богдан Лепкий: Життя і діяльність. Тернопіль : Джура, 2001. 172 с.
2. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. URL : <http://booksonline.com.ua/view.php?book=131871>.
3. Лепкий Б. Твори: у 2 т. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008633>.
4. Лозко Г. Українське язичництво. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000706>.
5. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство: матеріали міжнародної наук. конф. «Богдан Лепкий у полі культурного дискурсу Європи та Америки» / за ред. д. ф. н. М. П. Ткачука. URL : http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapusku/literaturoznnavstvo/Lit_17_47.pdf.

6. Ткачук О. Наративні принципи прози Михайла Яцківа: монографія. Тернопіль : Медобори, 2013. 276 с.

**«Казка мого життя» Б. Лепкого:
епістолярний твір глибоко психологічного змісту**

*Згадки з моїх дівочих літ,
Ах, як ви дорогі мені!
Б. Лепкий*

Теоретичні питання

1. Історія написання твору.
2. «Крегулець», «До Зарваниці», «Бережани» – художні розповіді про життя Б. Лепкого від батьківського порога до закінчення Бережанської гімназії.

Практичні завдання

1. Прорекламуйте поезію Б. Лепкого «Журавлі» напам'ять.
2. Підготуйте відповіді на питання:
 - Яким був перший спомин нашого героя з дитячих літ?
 - Що стало основою повісті?
 - Схарактеризуйте образи персонажів твору (батьків, рідних, людей, які оточували головного героя).
 - Як ви оцінюєте систему освіти кінця ХІХ ст. у Західній Україні?
 - Які фактори сприяли формуванню у маленького хлопчика справжнього українського інтелігента-патріота?
 - Чому характер розповіді у творі називаємо ліро-епічним?
 - У чому особливість індивідуального стилю мови автора?
 - У чому, на вашу думку, полягає міць національного духу галичан?
 - Яке місце у процесі самоствердження як нації посіла в Галичині інтелігенція?
 - Чим була в суспільному житті краю Бережанська гімназія?
 - Який освітній і духовний рівень забезпечувала вона своїм вихованцям і як вплинула на формування світогляду головного героя повісті?
 - Ким був Матеуш Куровський для своїх учнів? для гімназії? для Бережан?
 - Як автор говорить про культурно-просвітницьку діяльність свого батька (новела «Поручни»)?
 - Чим була для героя зустріч із І. Франком?
 - Як у творі змальовано свята й обряди (новели «На Різдво додому», «Святий вечір», «Зимовий ранок на селі», «Новий рік» тощо).

3. Знайдіть у творі описи природи. Якою людиною треба бути, щоб так майстерно відтворити природу?
4. Прокоментуйте слова Б. Лепкого: «Казка – річка шепотлива, пісня – ниточка шовкова, з серця, як з клубочка, снується крізь ціле життя...» (у процесі складання питань використано: Дяченко-Лисенко Л. Традиційні та нестандартні уроки з української мови і літератури 7 клас. Тернопіль: Мандрівець, 2008. С. 177–181).

Література

1. Білик Н. Богдан Лепкий: Життя і діяльність. Тернопіль : Джура, 2001. 172 с.
2. Лепкий Б. Твори: у 2 т. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008633>.
3. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство: матеріали міжнародної наук. конф. «Богдан Лепкий у полі культурного дискурсу Європи та Америки»/ за ред. д. ф. н. М.П.Ткачука. URL : http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapysku/literaturoznavstvo/Lit_17_47.pdf.
4. Ткачук О. Наративні принципи прози Михайла Яцківа: монографія. Тернопіль : Медобори, 2013. 276 с.

Історичне минуле України у творах Адріана Кащенко «Зруйноване гніздо», «З Дніпра на Дунай»

Теоретичні питання

1. Життєвий творчий шлях А. Кащенко. Джерела творчості митця (підготувати конспекти з викладом біографічних відомостей).
2. Духовний світ, фізична звитяга, патріотизм козаків у художньому трактуванні А. Кащенко. Релігійні питання – ключ до досягнення національної історії, внутрішнього світу героїв.
3. Виховання підростаючого покоління – одне з завдань козаків на Січі (художнє моделювання проблеми у творах письменника).
4. Доля у світоглядному розумінні козаків.
5. Козацтво у творах А. Кащенко – репрезентанти українського етносу. «Зруйноване гніздо», «З Дніпра на Дунай» серед інших творів письменника на подібну тематику. Елементи романтизму у прозі митця.

Практичні завдання

1. Підготуйте для одногрупників 2-3 завдання з теми «Творчість Адріана Кащенко».

Література

1. Кащенко А. З Дніпра за Дунай. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4668>.
2. Кащенко А. Зруйноване гніздо. Київ : Дніпро, 1991. 647 с.

3. Корицька Г. Трансформації фольклорних мотивів у творчості Адріана Кащенко. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/144626/12-Korytska.pdf?sequence=1>.
4. Січинський В. Чужинці про Україну. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003319>.
5. Сиротинко В. Історії про історію: особливості науково-художніх творів А. Кащенко та науково-популярних творів О. Апанович про Запорізьку Січ. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vznu_fi_2015_1_30.pdf.

Творчість Миколи Вороного

Теоретичні питання

1. Місце М. Вороного в культурно-мистецькому житті України кінця XIX – початку XX ст.
2. Погляди М. Вороного на літературу, мистецтво та шляхи розвитку українського письменства. Полеміка М. Вороного з І. Франком.
3. Театральна й літературна критика М. Вороного.
4. Мотиви, проблематика, стильові особливості лірики М. Вороного.
5. Художня самобутність поеми «Євшан-зілля».

Практичні завдання

1. Текстуально ознайомтесь із театральною й літературною критикою М. Вороного. Чим прикметні статті М. Вороного «Драма живих символів», «Театральне мистецтво і український театр»? Хто ще з українських письменників кінця XIX – початку XX ст. присвячував свої праці театральному мистецтву й театру? Назвіть їхні праці. Чи суголосні ідеї цих письменників із поглядами на театр М. Вороного?
2. За довідковою літературою з'ясуйте сутність поняття серенада (див.: Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2 / авт.-укл. Ю. І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. С. 383). Знайдіть зразки серенад у творчості М. Вороного (у творах такого спрямування вихвалялися цноти дівчини, пропонували побачення; від серени серенади відрізнялися тим, що тема забороненої любові ставала не обов'язковою).
3. Якими знаннями, на думку М. Вороного, має володіти театральний критик, щоб кваліфіковано аналізувати театральне мистецтво? творчість драматургів?
4. Кого з українських письменників початку XX ст. так характеризував М. Вороний: «На нашій літературній обрії є постать, що вже довгий час приваблює загальну увагу. З боку одних вона викликає обурення і лайку, з боку других – щире признание і

навіть ентузіазм; байдужих нема, у всіх вона розбуджує глибокий інтерес до себе»?

5. Проаналізуйте 2-4 поезії М. Вороного (схему аналізу див. у Додатках).
6. Прорекламуйте напам'ять поезію М. Вороного (на вибір).

Література

1. Бондаренко Г., Масюченко В. Поетичні твори М. Вороного в контексті українського символізму. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6.1/4.pdf>.
2. Ільєнко І. У жорнах репресій : оповіді про укр. письменників (за архівами ДПУ-НКВС). URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000013256>.
3. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: навч. пос. Київ : Академвидав, 2010. 256 с.
4. Медвідь Н. Інтертекстуальна співвіднесеність поезії М. Вороного і творчості П. Верлена. URL : http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v23/part_2/22.pdf.

Проза Осипа Турянського

Теоретичні питання

1. Короткі відомості про життя і творчість О. Турянського.
2. Особливості функціонування воєнної проблематики у творах українських письменників кінця XIX – початку XX ст. Багатство художніх форм і письменницьких візій війни. Повість-поема О. Турянського «Поза межами болю. Картина з безодні» (1917) – «пекуча сповідь про «дорогу смерті», на якій лунав протест проти війни» (Р. Федорів).
3. Історія написання твору.
4. Ідейно-філософська концепція, оптимістична налаштованість, морально-етичний пафос та жанрова своєрідність твору. Особливості відтворення ідеї чужості людини в творі.
5. Майстерність групування й зображення персонажів. Прийом контрасту. Образи твору (Сабо – угорець, Штранцінгер – австрієць, Пшилуцький – поляк, Бояні і Ніколич – серби, символічні образи та деталі у творі, їх функції). Концептуальне наповнення мотиву дороги. Ритм подачі образів. Сильові особливості художнього відтворення «травматичної епідемії» (М. Пирогов) у повісті-поемі (риси імпресіонізму, експресіонізму, символізму, натуралізму тощо).
6. «Поза межами болю» О. Турянського у контексті українського (В. Стефаник, Марко Черемшина, Л. Мартович, О. Кобилянська, М. Яцків, О. Маковей, К. Гриневичева, С. Васильченко) та світового (А. Барбюс «Вогонь», Е.-М.Ремарк «На західному фронті без змін»,

Г. Майрінк «Голем», Е. Хемінгуей «Прощай, зброє!», К. Гамсун «Голод») письменства. Антивоєнне спрямування твору. Катастрофізм мислення.

7. «Син землі» О. Турянського на тлі романтичної стильової течії.

Практичні завдання

1. Доведіть, що у повісті-поемі О. Турянського «Поза межами болю» поєднуються суворість і пісенна поетичність.
2. Прокоментуйте оцінку П. Карманського повісті-поєми О. Турянського «Поза межами болю»: «Ваш твір – це наймогутніша з відомих мені картин не тільки в нашій, а й у цілій європейській літературі... Ваш твір викликає вражіння дійсно пережитого, переболілого і списаного кров'ю серця. І змістом (ідейно) і формою він має прикмету новітнього, наскрізь європейського театру, і я певний того, що він здобуде право громадянства у всесвітньому письменстві. Це наймогутніший протест (без протесту) проти останнього європейського злочину, це крик одчаю душі людини, мужа, батька, а рівночасно вислів віри в людину, який Вам вдалося так просто, а рівночасно так могутньо висловити трьома словами «є сонце в життю».
3. Випишіть із творів О. Турянського і прокоментуйте словосполучення (фрагменти думок), які засвідчують вишуканість стилю митця й філософську глибину його ідей (наприклад, «Очима душі я більше побачу від вас» – с. 58; «Хіба ж усе життя не ілюзія?» – с. 58; «сяйво розцікавлених очей» – с. 164; «творива уяви» – с. 163 тощо).
4. Ознайомтесь зі статтею М. Нестелеєва «Деструктивна й автодеструктивна образність прози українського «втраченого покоління» (https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/136/9_2011_pdf). Які ідеї дослідника, висловлені у цій статті, слушно залучити у процесі аналізу «Поза межами болю» О. Турянського? Свою думку обґрунтуйте.
5. У працях кого з сучасних українських учених найповніше досліджено повість-поему О. Турянського «Поза межами болю»?
6. На прикладі творів українських письменників доведіть, що експресіоністи покладали надії на «моральне оновлення суспільства».
7. Апелюючи до творів українських письменників кінця XIX – початку XX ст. з виразним антивоєнним спрямуванням, прокоментуйте думку Н. Копистянської: «...експресіоністи не висвітлювали конкретно Першу світову війну, її імперіалістичний характер, а висловлювали свій протест проти війни взагалі».

Література

1. Бондаренко Ю. Повість-поема Осипа Турянського «Поза межами болю» в контексті історичного регресизму: народження екзистенціалізму. Література та культура Полісся. URL : <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/793/1/6.pdf>.
2. Ворожко В. Концепт біль у творі О. Турянського «Поза межами болю». URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/1835/1687>.
3. Дзюба-Погребняк О. Перша світова і українська література. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2013_6_9
4. Кравченко-Дзондза О. Особливості мовного стилю Осипа Турянського. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. URL : http://nwed.dspu.edu.ua/article/download/177773/pdf_169.
5. Нежива Л. «Мелодія барв» та «фарби звуків»: імпресіонізм у системі літературної освіти. URL: <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/14-1112.pdf>.
6. Нестелеєв М. Деструктивна й автодеструктивна образність прози «втраченого покоління». URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/144273/09-Nestelejev.pdf?sequence=1>.
7. Нестелеєв М. Поза межами й у межах: Осип Турянський і його найвідоміший твір. URL : <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/13-1112.pdf>.
8. Савка М. Екзистенційний дискурс творчості Катрі Гриневичевої (за збіркою оповідань «Непоборні»). URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/147086/12-Savka.pdf?sequence=1>.
9. Турянський О. Поза межами болю. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2344>.

Творчість Агатангела Кримського (загальний огляд)

Теоретичні питання

1. Багатогранність діяльності А. Кримського.
2. Новаторство А. Кримського (мотиви, образи). Екзотичність поезій збірки «Пальмове гілля».
3. Індивідуальність А. Кримського-поета. Своєрідність кримських, кавказьких, східних пейзажів. Суголосність поезії А. Кримського з творами І. Франка, Г. Гайне.
4. Аналіз оповідань А. Кримського «PSYCHOPATIA NATINALIS. Дещо з невропатології, дещо з етнографії, дещо – так собі дещо», «Перші дебати одного радикала», «Та хто ж таки справді винен?!», «З літопису преславних діянні панків Присташів».
5. Роман «Андрій Лаговський» у контексті творчого доробку митця.
6. Літературно-критичні праці А. Кримського.

Практичні завдання

1. Підготуйте виступ «Естетичні засади творчості А. Кримського», у якому опорними будуть тези українського літературознавця Ю. Коваліва:

- «А. Кримський як поет уписувався в контекст раннього модернізму. Утім його збірку «Пальмове гілля» (1901, 1909, 1922) про «нечестиве кохання» не збагнеш, не знаючи суфізму. А своєю прозою він на початку 1890-х років розпочав модернізм в українській літературі, коли в Європі про цей конкретно-історичний напрям тільки-но заговорили (в Україні ж панував реалізм). Відтак версія про впливи відпадає, як і про теорію підсвідомого. Бо З. Фройд лише починав свої психоаналітичні дослідження, а його визначальні роботи на кшталт «Тлумачення сновидінь» з'явилися вже на початку ХХ ст.».
- «А. Кримський, інтуїтивно відкривши простір модернізму, не відкидав традицій етнографічного реалізму на відміну від багатьох сучасників і наступників, схильних убачати в цьому стилі обмежену «провінційність», що немовби шкодить літературі, її розвитку та входженню в новий конкретно-історичний напрям. Навпаки, будучи науковцем, він, як і Наталя Кобринська, знаходив між модернізмом і фольклором спільність, що ґрунтувалася на принципах ірраціональної стихії».
- «Психоаналітичний метод висвітлення драматичних колізій свідомого й підсвідомого, уперше запроваджений в українське письменство А. Кримським, сприяв оновленню наративної практики, розширенню меж малої прози».
- «...письменник здійснив безпрецедентний прорив у стильове розмаїття, не відкидаючи реалізму, зокрема етнографічного, використовуючи не лише романтичні та небарокові форми, а й стильові ознаки сюрреалізму, що сформувалися як течія авангардизму в 1920-ті роки».
- «прозаїк...запропонував твір, що не вкладався в літературний канон. Так писатимуть уже в 1920-х роках, коли поширяться експериментальна інтелектуальна проза (В. Підмогильний, В. Домонтович та ін.), а на початку 1890-х років А. Кримський був першим і самотнім письменником (а не «аматором», як припускав М. Рудницький), що зважився торувати невідомий шлях модернізму тоді, коли реалізм почувався при силі» (<https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/76>).

2. Прокоментуйте думку І. Франка: «Сирійські та кавказькі краєвиди та сцени не лише мальовані українським словом, але бачені українським оком, тим степовим оком, привиклим до широких,

- ясних контурів та різко зазначених обрисів. Поет ніде не губиться в орієнтальній млі, ніде не маскується в орієнтального чоловіка».
3. Ознайомтесь зі статтями А. Кримського «В поті чола», «Іван Тобілевич (Карпенко-Карий)», «Царівна», «М. П. Драгоманов» (див.: Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія: у 3 кн. Кн. 2 / упоряд. П. М. Федченко. Київ, 1998. С. 269-289). Сформулюйте основні тези праць.
 4. З'ясуйте, як оцінювала творчість А. Кримського українська дослідниця ХХ ст. С. Павличко (див.: URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001799>).

Література

1. Ільєнко І. У жорнах репресій : оповіді про укр. письменників (за архівами ДПУ-НКВС). URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000013256>.
2. Останіна Г. Агатангел Кримський. Особливості поетики художньої творчості. Київ : Твім інтер, 2008. 224 с.
3. Павличко С. Теорія літератури. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001799>.
4. Пастух Б. Роман «Андрій Лаговський» Агатангела Кримського як «історія хвороби». URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/146260/15-Pastukh.pdf?sequence=1>.
5. Поляруш Н. Творчість Агатангела Кримського в інтерпретації Івана Франка. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2016_4_16.

Проза Антона Крушельницького

Теоретичні питання

1. Грані творчості А. Крушельницького.
2. Романи А. Крушельницького 1918-1920 рр. Публіцистичність романної прози.
3. Соціально-психологічні повісті «Рубають ліс», «Буденний хліб». Своєрідність потрактування подій, майстерність створення образів. Філософізм творів.
4. Стильові особливості прози А. Крушельницького.

Практичні завдання

1. Чи погоджуєтесь ви з думкою літературознавця М. Дубини, що творах А. Крушельницького притаманні риси реалізму, експресіонізму й імпресіонізму?
2. Чи слушно стверджувати, що у творах А. Крушельницького наявні риси неореалізму?

Література

1. Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог: матеріали до біографії та епістолярної спадщини / укл. О. В. Кончалаба; наук. ред.

- Л. І. Крушельницька. Львів, 2002. 296 с.
2. Зуляк М. Листування Антона Крушельницького з Іваном Франком (1904-1912 pp.). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zuliak_Mariana/Lystuvannia_Antona_Krushelnytskoho_z_Ivanom_Frankom_19041912_rr.pdf.
3. Крушельницька Л. Рубали ліс... (Спогади галичанки). Львів: Астролябія, 2018. 574 с.
4. Новицька О. Естетичні та світоглядні концепти ранньої творчості Антона Крушельницького. URL: surl.li/vhakfz
5. Шумило Н. Під знаком національної самобутності. Київ: Задруга, 2003. 354 с.

Драматургія Якова Мамонтова у контексті естетики модернізму

Теоретичні питання

1. Драматичний доробок Я. Мамонтова на тлі новітніх шукань українського письменства початку ХХ ст. Обізнаність Я. Мамонтова зі світовою та українською драматургією.
2. Естетика і поетика символізму у драматургії Я. Мамонтова («Над безоднею»). «Над безоднею» Я. Мамонтова та «Житейське море» І. Карпенка-Карого: спільне та відмінне.
3. Елементи західноєвропейського символізму у творах Я. Мамонтова («Рожеве павутиння», «Веселий хам» тощо).
4. Досвід роботи Я. Мамонтова з епічним та ліро-епічним матеріалом (Я. Мамонтов «Республіка на колесах» // О. Слісаренко «Президент Кислокапустянської республіки»; Я. Мамонтов «До третіх півнів» // П. Лісовий «В революцію» тощо).
5. Театрознавчі праці Я. Мамонтова «Сучасний український драмопис», «Драматичне письменство», «Драматургія І. Тобілевича», «Українська драматургія передреволюційної доби (1900-1917)» тощо та їх роль у розвитку публіцистики та літературної критики початку ХХ ст.

Практичні завдання

1. За інтернет-ресурсами підготуйте відповідь на питання «Міжтекстові стратегії драматургії Я. Мамонтова» (див. статті дослідниці М. Шаповал та ін.).
2. За інтернет-ресурсами підберіть твори, які засвідчують досвід роботи Я. Мамонтова з епічним та ліро-епічним зразками. Продовжіть поданий у п. 4 перелік творів.
3. Доведіть, що рання драматургія Я. Мамонтова (1918-1920) виразно автоінтертекстуальна.
4. Як ви розумієте
 - заклик Я. Мамонтова «...ознайомитися з тематичною культурою чужоземних драматургів, щоб використати її для своїх

завдань», а також «...пильно прислухатися до голосу своїх глядачів і не одгетькувати з таким безоглядним презирством етнографічно-побутовий драмопис, а насамперед простудіювати його»? З думками яких українських і зарубіжних письменників суголосні думки Я. Мамонтова?

- думку Я. Мамонтова про те, що жодна п'єса не стає остаточно завершеним художнім продуктом, доки не вмонтується в театральну систему і не буде поставлена в театрі? Хто з українських письменників кінця XIX – початку XX ст. також активно опікувався проблемами інсценізації драматичних творів? Чи суголосні погляди цих письменників із позицією Я. Мамонтова?
- висновок Я. Мамонтова: «...серед українських драматургів XX століття О. Олесь єдиний чистий символіст, що засвоїв літературний метод західноєвропейських письменників-символістів». Свою відповідь обґрунтуйте, апелюючи до художніх творів письменника.

Література

1. Малютіна Н. українська драматургія кінця XIX – початку XX ст.: Київ : Академвидав, 2010. 256 с.
2. Мамонтов Я. Над безоднею. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Mamontiv_Yakiv/Nad_bezodneiu.pdf.
3. Триста років українського театру /Д. Антонович та ін. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Antonovych_Dmytro/Trysta_rokiv_ukrainskoho_teatru_16191919.pdf.
4. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX ст. (Неоромантизм, символізм, експресіонізм). URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Khorob_Stepan/Ukrainska_moderna_drama_kintsia_KhKh_-_pochatku_KhKh_stolittia_neoroman_tyzm_symvolizm_ekspresionizm.pdf.
5. Щур Н. Театральна публіцистика Я. Мамонтова: проблеми класифікації та методології. URL : <https://surl.li/jcxjgu>

Українська література кінця XIX – початку XX ст. в історико-типологічних зв'язках зі світовою культурою

Теоретичні питання

Для обговорення й аналізу на вибір пропонуються такі групи творів:

- Коцюбинський «Цвіт яблуні» // В. Винниченко «Чорна Пантера і Білий Медвідь» // Е. Золя «Творчість»;
- «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського // К. Гамсун «Пан»;
- М. Коцюбинський «Цвіт яблуні» // Гі де Мопассан «На воді»;

- Леся Українка «Лісова пісня» // Г. Гауптман «Затоплений дзвін»;
- О. Кобилянська «Людина» // Г. Ібсен «Ляльковий дім»;
- В. Винниченко «Пригвождені» // Г. Ібсен «Привиди»;
- В. Винниченко «Брехня» // Г. Ібсен «Дика качка»;
- О. Турянський «Поза межами болю» // А. Барбюс «Вогонь» // «Прощай, зброє!» Е Хемінгуея;
- В. Стефаник «Новина» // Гі де Мопассан «Розалі Прюдан»;
- М. Яцків «Боротьба з головою» // Ш. Бодлер «Куди завгодно, лиш би геть із цього світу», «Confiteor митця»;
- М. Яцків «Мальований стрілець» // Е. По «Маска червоної смерті» // «Серце-викривач»;
- М. Яцків «Білі вівці» // М. Метерлінк «Сліпці»;
- О. Олесь «Танець життя» // М. Метерлінк «Сліпці»;
- І. Франко «Voа constrictor» // К. Шпіндлер «Voа constrictor» тощо.

Примітка. Студент може самостійно запропонувати групу творів.

Орієнтовні питання для порівняння творів

«Тіні забутих предків» М. Коцюбинського і «Пан» К. Гамсуна

Теоретичні питання

1. Місце творчості М. Коцюбинського та К. Гамсуна у вітчизняному та світовому літературному процесі.
2. Ідейно-філософська, сюжетно-композиційна, емоційно-настроява, стильова спорідненість повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» та роману К. Гамсуна «Пан».
3. Духовна, філософсько-міфологічна заглибленість М. Коцюбинського і К. Гамсуна у сферу давніх вірувань і міфів. Порівняльно-типологічне дослідження міфопоетичної техніки у прозі митців.
4. Своєрідність художнього відтворення взаємин людини і природи у повісті М. Коцюбинського і романі К. Гамсуна.
5. Особливості архітектоніки творів М. Коцюбинського і К. Гамсуна. Система художніх образів в аналізованих творах письменників.
6. Роздуми головних героїв про світ та своє буття в ньому як важлива складова в організації ідейно-філософського контексту повісті та роману. Динаміка пантеїстичного світосприймання головних героїв.

Практичні завдання

1. Аргументовано доведіть стильову, проблемно-тематичну та ін. подібність творів М. Коцюбинського і К. Гамсуна.

Література

1. Нежива Л. «Мелодія барв» та «фарби звуків»: імпресіонізм у системі літературної освіти. URL : <https://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/14-1112.pdf>.
2. Полішук Я. Наслухуючи «музику сфер»: поетикальні паралелі творчості Михайла Коцюбинського та Кнута Гамсуна. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/142958/09-Polishchuk.pdf?sequence=1>.

«Цвіт яблуні» М. Коцюбинського і «На воді» Гі де Мопассана

Теоретичні питання

1. Тематична та жанрова специфіка новел М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» та Гі де Мопассана «На воді». Стильова своєрідність творів. Композиційні особливості новел. Риси імпресіонізму у творах письменників.
2. Психологізм і художня досконалість новел М. Коцюбинського та Гі де Мопассана.
3. Художні засоби відтворення характеру, внутрішнього світу та підсвідомих імпульсів героїв новел.
4. Гі де Мопассан і українські письменники-новелісти В. Стефаник, Марко Черемшина («Вони підняли, розвинули і поглибили не одну Мопассанову тему» М. Гресько).

Практичні завдання

1. Доведіть, що Мопассан засвоював принципи Флобера: не з'ясовувати психології героя – хай про неї кажуть його вчинки; не викладати подробиць – хай обрана риса дасть гостро й повно відчутти ціле; не коментувати і не оцінювати – хай говорять дії і підтекст, лексика і барви.
2. Як ви розумієте слова Гі де Мопассана: «Я повернув Франції смак до новели»?
3. Текстуально ознайомтесь зі статтею П. Филиповича «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського» (див. у списку літератури). Озвучте основні тези праці.

Література

1. Дем'яненко Л. Імпресіонізм у музиці і літературі (Михайло Коцюбинський і Клод Дебюссі). URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/143784/09-Demyanenko.pdf?sequence=1>.
2. Кебало М. Проблеми теорії та історії натуралізму останньої третини XIX століття в порівняльно-літературному аспекті. Тернопіль : ТДПУ, 2002. 90 с.
3. Кудрявцев М. Своє і чуже: історико-літературознавчі та компаративістичні студії. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2007. 368 с.

4. Літературознавча компаративістика: навч. посібн. / ред. Р. Гром'як. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. 331 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Papusha_Ihor/Literaturoznavcha_komparatyvistyka.pdf.
5. Наливайко Д. Спільність і своєрідність: Українська література в контексті європейського літературного процесу. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Nalyvaiko_Dmytro_Serhiiovych/Spilnist_i_svoieridnist_Ukrainska_literatura_v_konteksti_ievropeiskoho_literaturnoho_protseesu.pdf.
6. Филипович П. «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського / Літературно-критичні статті. URL : <http://1576.ua/books/5394>.
7. Щукіна І. Вірш Лесі Українки «У путь! (На мотив Шумана)» – твір невідомий і незнаний. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/142213/07-Schukina.pdf?sequence=1>.

Література й музика кінця XIX – початку XX століття: аспекти синтезу

Теоретичні питання

1. Імпресіонізм в українському і світовому письменстві та музиці (Клод Дебюссі, Моріс Равель, Поль Дюк).
2. Тема моря у творах М. Коцюбинського («На острові»), Лесі Українки («Над морем»), Дніпрової Чайки («Дівчина-чайка», «Образ великого») та Клода Дебюссі. Особливості відтворення акватичних картин у творах письменників і композиторів.
3. Опрацюйте статтю Л. Дем'яненко «Імпресіонізм у музиці і літературі (Михайло Коцюбинський і Клод Дебюссі)» (URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/143784/09-Demyanenko.pdf?sequence=1>). Проілюструйте зразками з творів митців спільне та відмінне у їхній стильовій манері.

Практичні завдання

1. Прокоментуйте думку Г. Клочека: «...для епохи модернізму, особливо для її початкової стадії, був характерний т. зв. «синтез мистецтв», коли малярство та музика активно «дарували» себе літературі, яка, у свою чергу, найактивнішим чином опосередковувала їх у свої художні світи».
2. Виявіть близькість поезії Лесі Українки «У путь!» з мотивами Шумана (див. про це: Щукіна І. Вірш Лесі Українки «У путь! (На мотив Шумана)» – твір невідомий і незнаний. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/142213/07-Schukina.pdf?sequence=1>).
3. Підготуйте музичні композиції К. Дебюссі, які суголосні з імпресіоністичними творами М. Коцюбинського.

4. Чи слушно говорити про «Мелодію» М. Скорика як музичний контекст художнього фільму «Царівна» (1994, режисер С. Туряниця), створеного за мотивами однойменної повісті О. Кобилянської? Свою думку обґрунтуйте, апелюючи до змісту, ключової ідеї, естетичного наповнення, настроєності обох творів.
5. Прокоментуйте слова Є. Маланюка: «...такі питомо-національні явища, як музика Вагнера, поезія Ламартіна чи Гельдерліна, проблематика Виспянського чи Міцкевича, на загал залишаються в зачарованім крузі їх національності, мимо, що ті круги знаходяться в спільнім колі європейської духовности й культури».
6. Апелюючи до відомих вам творів українських письменників, прокоментуйте думку літературознавця Т. Салиги: «Неоромантизм, що відчутною хвилею вривався в українську поезію, у морській тематиці виявляв себе якнайкраще».

Література

1. Генералюк Л. Універсалізм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва. Київ: Наукова думка, 2008. 544 с.
2. Дем'яненко Л. Імпресіонізм у музиці і літературі (Михайло Коцюбинський і Клод Дебюссі). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/143784/09-Demyanenko.pdf?sequence=1>.
3. Щукіна І. Вірш Лесі Українки «У путь! (На мотив Шумана)» – твір невідомий і незнаний. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/142213/07-Schukina.pdf?sequence=1>.

Діяльність «Української хати»

Теоретичні питання

1. Історія становлення журналу, його місце в українському літературному процесі ХХ століття.
2. Розвій критичної думки на сторінках «Української хати». Політичні та ідейні аспекти модернізму на сторінках «Української хати».
3. Нація і національне відродження у критичних працях М. Сріблянського, М. Євшана, А. Товкачевського.
4. Творчі напрацювання М. Євшана. «Лицарський турнір» «хатянина» М. Євшана та С. Єфремова.
5. М. Шаповал (М. Сріблянський) – велетень критичної думки. Місце М. Сріблянського у літературно-критичному й громадсько-публіцистичному місячнику «Українська хата».
6. Роль серії статей, присвячених «оптимізму і песимізму в українському житті» А. Товкачевського, та значення його критичних праць для журналу «Українська хата».
7. Г. Чупринка на сторінках журналу «Українська хата».
8. Місце, роль і значення «Української хати» у контексті української критичної думки.

Практичні завдання

1. Прокоментуйте думку М. Євшана: «Творець не може стояти тільки на становищі обсерватора життя. Саме реалістичне його зображення, сама репродукція – отже, те становище, на якому стоїть і досі, за малими винятками, українська література, єсть тільки першим ступенем, першим моментом в творчості, єсть тільки пасивним відношенням до життя! Творець мусить мати широку артистичну культуру, щоб усвідомити собі ті великі завдання і те важке становище, яке займало й займає мистецтво в житті. А тоді сама творчість не буде обмежуватись на самій так званій літературі, цебто на кількох десятках людей, що пишуть поезії, романи і драми. Вона мусить мати під собою сильний культурний ґрунт, щоб у відповідному моменті не лишитися позаду життя, а світити йому попереду».
2. На прикладі творів українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. прокоментуйте думку про те, що стиль виступає сферою оперативного впливу мистецтва на свідомість людей і виконує роль найоптимальнішого художньо-естетичного механізму донесення ідей до читача.

Література

1. Євшан Микола. Критика. Літературознавство. Естетика URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Yevshan_Mykola/Krytyka_Literaturoznavstvo_Estetyka.pdf?
2. Єфремов С. Літературно-критичні статті. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001592>.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003188>.
4. Шевель О. Вплив лідера «Української хати» Грицька Чупринки на поетичний доробок Олекси Коваленка. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12/39.pdf>.

Філософія життя українців крізь призму народної моралі у прозі Любові Яновської

Теоретичні питання

1. Специфіка художнього змалювання духовного світу маленької людини у прозі Л. Яновської. Погляди письменниці на літературу.
2. Загальна характеристика героїв творів Л. Яновської. Прагнення персонажів до волі, незалежності – яскраві ознаки індивідуальності. Самоповага як основа трудової моралі. Ставлення до землі, господарства. Категорії сакрального в бутті селян («велика свята правда», «земля праведна», «світ Божий» тощо). Фольклор про землю*. Пошанування землі у народних традиціях, звичаях*.

3. Категорія щастя в світорозумінні персонажів творів «Чужий», «Правда», «Вергуни», «Горе», «Дарочка», «Лісничий», «За високим тином», «Смерть Макарихи».
4. Праця як морально-етична характеристика:
 - а) Микити («За високим тином»);
 - б) праця для інших Микити і Марини («Правда»), Ївги й Ілька («Горе»). Хліборобська етика Ілька.
 - в) праця як моральне задоволення («Чужий»). Роль паралелізму у творі.
5. Первісне почуття господаря – стимул життя українця («Смерть Макарихи», «Миколчині овечки»). Джерела пошанного ставлення нашого народу до тварин*.
6. Поглиблене відчуття героїв особистої причетності до творення добра, краси («Лісничий», «Дарочка»). Суть філософії життя лісника.
7. Громада – інститут контролю на селі*. Зображення правопорядку громади у прозі Л. Яновської («За високим тином», «Правда»).
8. Художнє трактування долі в оповіданнях «Доля», «Горе», «За високим тином». Український народ про долю*.
9. Прозовий доробок Л. Яновської в тематично-проблемній площині українського письменства кінця XIX – початку XX ст.

Практичні завдання

1. Доведіть, що у своїх творах Л. Яновська реалістично «одбиває життя своєї доби» (М. Драй-Хмара).

Рекомендації

Опрацювання завдань під знаком (*) допоможе з'ясувати своєрідність висвітлення окремих проблем (питань) у прозі Л. Яновської, виявити оригінальне бачення у художній тканині творів письменниці, з'ясувати джерела художнього мислення письменниці.

Література

1. Приймак І. Образи дітей у белетристиці Любові Яновської. URL : http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/951/1/2009_37.pdf.
2. Приймак І. Особливості художнього моделювання жіночих образів у малій прозі Любові Яновської. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2011_1_2.
3. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: оповідання, новели, фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / упоряд. Є. Нахлік. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0010296>.

« ... Понайбільше беру теми з життя селянського»
Т. Бордуляк

Теоретичні питання

1. Поясніть, ілюструючи фактами з життя Т. Бордуляка, чому більша частина тих сюжетів (бачених ним у реальному житті) лишається в голові, пропадає.
2. Перші твори Т. Бордуляка, оцінка їх критикою.
3. Своєрідність висвітлення морально-етичних проблем у прозі письменника. Художнє розкриття щирості, благородства, доброти, людяності («Дід Макар», «Михалкові радощі»).
4. З'ясування соціальних причин виїзду селянства за кордон у трилогії Т. Бордуляка про еміграцію («Ось куди ми підемо, небого!», «Бузьки», «Іван Бразилієць»). Твори митця в контексті художньої прози кінця XIX – початку XX ст. Мовно-стилістичні засоби. Роль пейзажу у творах («Вістка»).
5. Трилогія про нестерпне життя українського селянина (Т. Бордуляк «Дай, Боже, здоровля корові!», Л. Яновська «Смерть Макарихи», Марко Черемшина «Чічка»).
6. Соціально-психологічні «образи» з життя селянства («Жура», «Передновок», «Самітна нивка»); роль монологів та діалогів у творах, особливості композиції новел.

Практичні завдання

1. Ознайомтесь із листами Т. Бордуляка. Що вам стало відомо про творчу лабораторію письменника?

Література

1. Горболіс Л. Тимотей Бордуляк. Життя і творчість. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 128 с.
2. Приліпко І. Автобіографічний характер образів священників у творах Тимофія Бордуляка. URL : <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/712/510>.
3. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: оповідання, новели, фрагментарні форми (ескізи, етюди, нариси, образки, поезії в прозі) / упоряд. Є. Нахлік. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0010296>.
4. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку. Твори: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1984. Т. 41 : Літературно-критичні праці. 683 с.
5. Франко І. З приводу еміграції населення. Твори: у 50 т. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 44 : Економічна праці (1888-1907). 765 с.

Самобутність таланту Олексія Плюща

Теоретичні питання.

1. Світоглядні антитези творчості О. Плюща. Творчість письменника на тлі українського модернізму.
2. Заглиблення у внутрішній стан героя (на основі аналізу творів «Великий в малім та малий в великім», «Смерть поета», «Сповідь» тощо). Духовний і душевний світ автра в художніх образах.
3. Філософська зорієнтованість творів письменника. Художнє осмислення ідей Ф. Ніцше в доробку О. Плюща (для аналізу пропонується новелістика письменника).
4. Тематична й стильова близькість прози О. Плюща з творами українських і зарубіжних письменників.
5. Оцінка творчості О. Плюща критиками різних поколінь.

Практичні завдання

1. Ознайомтесь із життєписом О. Плюща. Що нового ви дізналися про український літературний процес кінця XIX – початку XX ст.?
2. Чому Є. Нахлік назвав свою передмову у книзі вибраного О. Плюща «Літературно-художня автопсихологія Олексія Плюща»?
3. Ознайомтесь із листами О. Плюща. Що нового вам стало відомо про цього автора з листів?
4. Чи погоджуєтесь ви з думкою М. Наєнка, що О. Плющ є «одним із страчених талантів модернізму»?
5. Як би ви охарактеризували стильову практику О. Плюща?

Література

1. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсраннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Hundorova_Tamara/ProYavlennia_slova_Dyskusiia_rannoho_ukrainskoho_modernizmu.pdf.
2. Ковалів Ю. Олекса Плющ. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/165073/11-Pliushch.pdf?sequence=1>.
3. Нечиталюк І. Літературний мотив смерті в системі екзистенційного філософування кінця XIX – початку XX століття. С. 232–242. URL: surl.li/pnujii
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003188>.

Сучасне українське літературознавство про модернізм

Теоретичні питання

1. Філософсько-психологічне підґрунтя модернізму (ідеї Ф. Ніцше, А. Бергсона, З. Фрейда, К.-Г. Юнга та ін.)

2. Сутність полеміки між прихильниками нового типу естетичної свідомості та апологетами народницької доктрини (І. Франко, С. Єфремов, М. Вороний та ін.).
3. Сучасні літературознавці про модернізм: огляд монографій, статей (див. список літератури).

Практичні завдання

1. Доведіть, що традиція і модернізм потребують зіставлення, а не протиставлення.
2. Поясніть, як ви розумієте думку Ю. Коваліва: «Динаміка історії письменства неодноразово доводила, що інновація неможлива без традиції. Тому опозиціонування минулого періоду наступному – безпідставне, уявлення про прогрес літератури надумане, бо тоді довелося б «доводити», що творчість І. Франка досконаліша від творчості Т. Шевченка, що виглядає цілковитим абсурдом. Письменство рухається не «вертикально», від менш досконалого до більш досконалого, а вглиб свого єства, до власної невичерпної сутності, до основ свого буття».
3. Апелюючи до творів українських письменників поясніть тезу Р. Харчук: «...український постмодернізм виникає не як опозиція до модернізму, а передусім як опозиція до тоталітарного дискурсу й соцреалізму. Та якщо для «вісімдесятників» знаковою постаттю був М. Зеров, то для «дев'яностиків» – М. Йогансен і А. Любченко».
4. Чи погоджуєтесь ви з думкою Я. Голобородька, який назвав «Дискурс модернізму в українській літературі» С. Павличко «інтелектуально-полемічною панорамою»?
5. Аргументовано доведіть
 - чи схильний модернізм до критичного переосмислення традиції?
 - чи протистоїть модернізм постмодернізму?
 - чи є постмодернізм частиною модернізму?
 - чи слушно авангардизм характеризувати як антимодерністське явище?
6. Прокоментуйте думку
 - С. Вишенського: «...продукцію соцреалізму навіть з довжелезною низкою застережень навряд чи можна називати красним письменством. Проте ця прикра обставина не завадила модернізмові саме вчасно завітати і в наші краї, чи то пак, пробитися з-під покладеного ідеологами соцреалізму асфальту, себто він, як мовиться, не забарився».
7. Прокоментуйте думки М. Моклиці:
 - ««Intermezzo» – яскравий маніфест експресіонізму, а не імпресіонізму, як твердить історико-літературна легенда»;

- «...якби найбільш відповідна його (Антоничеві. – Л. Г.) натурі домінанта творчості не оформилася, Антонич лишився б автором другорядним, наслідувачем (хай і здібним) модерністських стилів»;
- «...модерністи ХХ ст. завдяки досягненням психології, відкриттю підсвідомих сфер психіки і впливу таких особистостей, як З. Фройд, зрозуміли, що внутрішній світ, психіка (звичайно, своя власна передусім) – не менш спокусливий об'єкт пізнання, ніж світ зовнішній».

8. Встановіть правильно відповідники

Символісти, сюрреалісти, експресіоністи, футуристи

- намагаються довести особливу роль інтуїції;
- демонструють емоційне ставлення до людини і світу;
- підводять читача до раціоналізації ірраціонального;
- обожнюють підкреслювати роль сенсорики (треба відчувати смак, запах, фактуру речень).

Література

1. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки. URL : http://litmisto.org.ua/?page_id=17916.
2. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Habermas_Jurgen/Filosofskyi_dyskurs_modernu.pdf.
5. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Hundorova_Tamara/ProYavlennia_slova_Dyskusii_rannoho_ukrainskoho_modernizmu.pdf.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003188>.

Оновлення української прози початку ХХ ст.

Теоретичні питання

1. Порівняльна характеристика реалістичних та модерністських форм художнього мислення.
2. Імпресіоністична манера М. Коцюбинського. Філософське осмислення дійсності в його творах («Intermezzo», «Сміх», «Цвіт яблуні», «Він іде», «Персона грата», «Подарунок на іменини»).
3. Проблематика людської долі в експресіоністичній новелістиці В. Стефаніка. Майстерність письменника.
4. Тема «аристократизму душі» у творчості О. Кобилянської («Некультурна», «Людина», «Царівна», «Апостол черні»).

Практичні завдання

1. Підберіть 2-3 статті (найновіші) сучасних дослідників до теми.

2. Для повного аналізу обраного вами модерністського твору українських письменників кінця XIX – початку XX ст. складіть поширений алгоритм-план.

Література

1. Василь Стефаник і українська культура (тези). / ред. Хороб І. Івано-Франківськ, 1991. 177 с. URL : <https://is.gd/qmx75j>
2. Вознюк В. Про Ольгу Кобилянську. URL : <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=10683>.
3. Дем'яненко Л. Використання прийомів імпресіоністичного живопису у прозі М. Коцюбинського. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nprnbuimviv_2019_54_9.pdf.
4. Дем'яненко Л. Імпресіонізм у музиці і літературі (Михайло Коцюбинський і Колд Дебюссі). URL : <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/486/320>.
5. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Marko_Pavlyshyn/Olha_Kobylianska_prochytannia/.
6. Филипович П. Ольга Кобилянська в літературному оточенні. Літературно-критичні статті. URL : <http://1576.ua/books/5394>.
7. Штейнбук Ф. Модерністський образ людини в однойменній повісті Ольги Кобилянської. URL : <https://is.gd/4lYj3N>

ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Що ви знаєте про розвиток і вияви національної свідомості українців, історію державницької ідеї кінця XIX – початку XX ст. та її речників?
2. Роль періодичних видань кінця XIX – початку XX ст. в утвердженні українства. Які друковані органи, на вашу думку, були головною трибуною для письменників цієї доби?
3. Драма Лесі Українки «Камінний господар»: порівняльний аспект остаточного та чорнового варіантів.
4. Напишіть творчу роботу на тему «Срібні струни інтимної лірики Лесі Українки».
5. Проблематика драматичного етюдів Лесі Українки «Три хвилини».
6. Пошук сенсу життя, справедливості й свободи в «Одержимій» Лесі Українки.
7. Драма Лесі Українки «Кассандра» в оцінці сучасного літературознавства. Художня самобутність образу Кассандри у творі Лесі Українки.
8. Художнє потрактування національної ідеї у драмі Лесі Українки «Руфін і Прісцилла».
9. Поділіться власними міркуваннями про особливості життя і творчості Лесі Українки у формі листа до письменниці, стилізованого під манеру її творів чи листів. Питання, які будете порушувати, обираєте самостійно.
10. Яку роль у культурно-мистецькому житті України кінця XIX – початку XX ст. відіграли літературно-критичні праці Лесі Українки?
11. Драма Лесі Українки «Руфін і Прісцилла»: остаточний варіант і чорнові автографи.
12. Прокоментуйте думку О. Забужко: «...хронічні невдачі сценічних та кінематографічних інтерпретацій Лесиних драм зумовлені ... відсутністю довкола них у культурі приналежного інтелектуального поля».
13. Творча робота на тему «Переглядаючи світлини Лесі Українки...»
14. Звичайним чи неординарним бачиться вам життєвий і творчий шлях Лесі Українки?
15. На основі опрацьованих вами листів Лесі Українки (або М. Коцюбинського) прокоментуйте думку І. Франка про те, що «в листах відкривається душа і лице людини».
16. Роль та функції художньої деталі у прозі М. Коцюбинського (відповідь проілюструвати конкретними прикладами з творів письменника).

17. Постаті українських письменників у статтях та нарисах М. Коцюбинського.
18. «На камені» М. Коцюбинського: стильова своєрідність твору.
19. Напишіть творчу роботу на тему «Читаючи листи М. Коцюбинського...»
20. Уявіть, що ви – сучасник М. Коцюбинського. Про що ви хотіли б з ним поговорити? Відтворіть свої тези письмово.
21. У чому виявляється оптимістична настроєвість творів М. Коцюбинського, написаних в останні роки життя?
22. Складіть класифікаційну таблицю-схему «Традиції і новаторство у творчості Лесі Українки, М. Коцюбинського».
23. Чи можна стверджувати, що українські письменники кінця ХІХ – початку ХХ ст. були добре обізнані зі світовими здобутками з філософії, психології, творами закордонних митців? Відповідь аргументуйте.
24. Поміркуйте, яку роль відіграла постать М. Коцюбинського та його творчість в культурно-мистецькому житті України кінця ХІХ – початку ХХ ст.? Свої думки проілюструйте фактами.
25. Імпресіонізм в українській літературі та малярстві: порівняльний аспект.
26. Як ви розумієте слова Л. Костенко: «Бідна ж наша сцена, що не почула голосу Міріам! А якби вже кілька поколінь актрис виросло на цій ролі, якби кожна шукала свою Міріам, якби про їхню гру, про різні художні рішення була велика і ґрунтовна фахова література, то досі зовсім іншу славу мав би наш театр?»
27. Як ви розумієте слова Л. Костенко: «...А вже в наш час її (Лесю Українку) стабільно назвали «співачкою досвітніх вогнів». А то був керманіч, котрий вів корабель національної культури в море культури світової. Але цей корабель потрапив в українські Бермуди. Українські Бермуди поглинають своїх великих?»
28. Поясніть слова Л. Костенко: «...Я не бачу на той час (період творчості Лесі Українки) ані в російській, ані в українській драматургії традицій, на які могла б спертися Леся Українка. Велетням не обов'язково спиратися. Спираються на велетнів. Якби Лесина Кассандра сперлася на Москаля-чарівника, то у нього поперек би луснув. Що робити Одержимій в декораціях реалістично-побутового театру? У Лесі Українки і верби ж інші».
29. Як ви розумієте слова Л. Костенко: «Народ реалізував себе у трьох геніях, котрі прийшли буквально один за одним – Шевченко, Франко, Леся Українка – і здійснили титанічну роботу духу, взаємно доповнюючи себе, надолуживши за багато віків і забезпечивши українській літературі майбутнє?»
30. Прокоментуйте думку О. Забужко: «Леся Українка й Агатагел Кримський..., Ольга Кобилянська й Михайло Коцюбинський, – всі,

хто вибудовував для нас на століття наперед наш «дім буття», – постійно присутні на правах сучасників».

31. «Апостол черні» О. Кобилянської у контексті творчого доробку письменниці.
32. Поясніть, як ви розумієте думку Д. Донцова: «Ніцшеанцями є герої Кобилянської тільки для того, хто не знає або Кобилянської, або Ніцше».
33. Художня еволюція жіночих образів у творчості О. Кобилянської.
34. «Царівна» О. Кобилянської і «Лорелей» Г. Гейне: компаративний вимір.
35. Самобутність чоловічих образів у творах О. Кобилянської «Через кладку», «Апостол черні».
36. Виконайте творчу роботу на тему «Читаючи листи Ольги Кобилянської...».
37. Напишіть лист до Наталки Веркович – героїні повісті О. Кобилянської «Царівна».
38. Доведіть, апелюючи до конкретних творів, що свобода – одне з основних понять художньої картини світу Лесі Українки.
39. Чи погоджуєтесь ви з думкою Л. Масенко: «Генієві Лесі Українки найбільш відповідала драматургічна форма побудови літературного твору. Пейзажна лірика, елегія, розлогий епічний виклад чужі її обдаруванню»? Свою думку обґрунтуйте.
40. Чи погоджуєтесь ви з думкою О. Майстренко, що драмі Лесі Українки «Руфін і Прісцілла» можна дати багато визначень: «психологічна драма», «драма-містерія», «драма-антиутопія»? Свою думку обґрунтуйте.
41. Поясніть, як ви розумієте думку Д. Донцова: «Жадне ім'я в українській літературі не лишилось так мало зрозумілим, як ім'я Лесі Українки. І жадне інше не дає нам більшого права називатися європейським народом» (збережено правопис автора)?
42. Проаналізуйте поезію М. Вороного «Зорі-очі» із циклу «Ad astra» (за схемою, поданою у Додатках).
43. Якою постала у творах різних літературних родів українська інтелігенція? (Обирайте авторів, твори яких уже вивчали на III курсі). У чому полягає різниця між інтелігентністю й псевдоінтелігентністю? Між інтелігентністю й освіченістю? Свої думки аргументуйте, залучаючи до аналізу художні твори.
44. На прикладі обраних вами художніх творів доведіть синтез у кожному з них різних стильових течій.
45. На прикладі творів М. Вороного продемонструйте тяжіння письменника до символізму.
46. На основі праць М. Вороного з'ясуйте погляди письменника і критика на театр.

47. Поясніть, апелюючи до творів українських письменників і художників початку ХХ ст., думку І. Труша: «... Ми мусимо ногами стояти на нашій землі, головою бути в Європі, а руками охоплювати якнайширше культурні справи української нації».
48. Творчість українських письменників в оцінці М. Вороного.
49. Які позитивні зрушення відбулися у розвитку української літератури у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. порівняно з попереднім періодом (40-60-ми, 70-90-ми рр.)? Скористайтесь оцінками літературознавців. Запропонуйте свій коментар висновків українських учених.
50. Аргументовано поясніть, звичайним чи неординарним бачиться вам життєвий шлях О. Кобилянської?
51. Схарактеризуйте в порівняльному аспекті образи Орядина («Царівна») та Юліана («Апостол черні»).
52. Наскільки високим, на вашу думку, був психологічний рівень української прози кінця ХІХ – початку ХХ ст.? До аналізу рекомендуємо залучити авторів, творчість яких вивчали на ІІІ курсі.
53. Що нового внесла проза кінця ХІХ – початку ХХ ст. в зображення жіночої долі (на матеріалі творів, що вивчалися на ІІІ курсі)?
54. Якою вам бачиться творча еволюція О. Кобилянської? Відповідь оформіть графічно.
55. У чому полягає новаторство М. Вороного в загальноукраїнському масштабі?
56. У чому виявляється справжня інтелігентність художньої прози О. Кобилянської? Відповідь аргументуйте текстовим матеріалом.
57. Схарактеризуйте основні мотиви й образи поезії М. Вороного.
58. Яким постає образ ліричного героя у поезіях М. Вороного?
59. Прокоментуйте слова Миколи Євшана, який, заперечуючи тим, хто вважав, що українська література закінчується «Марусею» Г. Квітки-Основ'яненка, писав: «Якби вони читали бодай твори М. Коцюбинського, Лесі Українки, О. Кобилянської, може би, не мали відваги говорити, що тільки стара наша література від ХІІ до ХVІІ ст. берегла свято ідеали добра, краси, любові».
60. Поясніть, апелюючи до життєтворчості конкретної творчої особистості кінця ХІХ – початку ХХ ст., слова Є. Маланюка: «Генія трудно убити в стисло окреслені рами. Геній прямує до найповнішого розкриття своєї особистості, до створення власного «космосу» – непереможно і всебічно. Тому часто живе відразу в кількох добах і йде в кількох напрямках».
61. Напишіть творчу роботу, у якій ключовими стануть такі рядки Михайла Косіва: «І ти колись боролась, мов Ізраїль, // Україно моя! Сам Бог поставив // супроти тебе силу невблаганну сліпої долі», – стверджувала Леся Українка. А Тарас Шевченко визначив

- зброю, якою велася ця боротьба: «Я на сторожі коло їх // Поставлю слово». Сформулюйте тему вашої творчої роботи.
62. На конкретних прикладах доведіть, що синестезія, або ж синтез мистецтв – характерне явище для літератури модернізму.
 63. Апелюючи до обраних вами конкретних прикладів, прокоментуйте думку П. Богацького, який стверджував, що імпресіоністичні твори треба читати не лише очима, а й уголос, із певними інтонаціями та паузами.
 64. Апелюючи до текстів Лесі Українки «Вавилонський полон», «На руїнах», доведіть, що пророки у цих творах постають не конкретними постатями, а репрезентантами авторських ідей.
 65. Прокоментуйте, ілюструючи прикладами, думку М. Моклиці: «Митець кінця ХІХ століття може рухатися... до модернізму від романтизму, від реалізму чи класицизму: перший шлях частіший у поезії, другий – у прозі, третій – у драматургії».
 66. Доведіть, що в центрі уваги героя новели М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» перебуває не так об'єктивна дійсність, як її відображення в психіці людини.
 67. Прокоментуйте думку літературознавця В. Панченка: «Коцюбинський випередив європейську прозу, знайшовши проформу того, що згодом у Генрі Джеймса чи Джеймса Джойса назвуть «потокотом свідомості».
 68. Методом «кубування» проаналізуйте (за вибором)
 - творчість «Молодої Музи»;
 - художній доробок В. Винниченка;
 - новелістику «Покутської трійці».

Пам'ятайте, що метод «кубування» передбачає аналіз літературного твору (явища) за такими характеристиками-гранями: опишіть; порівняйте; встановіть асоціації; проаналізуйте це; знайдіть використання; сформулюйте аргументи «за» і «проти». (Приклад аналізу твору за методом «кубування» див. у Додатках).

ПИТАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поєднання традицій та нових модерністських віянь в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. (відповідь ілюструвати прикладати з творів)
2. Естетичні засади та специфіка європейського модернізму як передумова поширення ідей нової літератури в Україні. Леся Українка як теоретик і практик неоромантичних ідей в українській літературі.
3. Характерні ознаки модернізму, історична зумовленість його виникнення. Шляхи розвитку української літератури перших десятиліть XX ст. Виступи письменників за піднесення ідейно-культурного рівня мистецтва. Вплив українського національного середовища на специфіку українського модернізму.
4. Творчість українських письменників кінця XIX – початку XX ст. в контексті європейського модернізму. Український модернізм: умови виникнення, національної особливості. І. Франко про «молоду генерацію» письменників.
5. Жанрово-стильове розмаїття української прози початку XX ст. Особливості функціонування воєнної проблематики у творах українських письменників кінця XIX – початку XX ст. Багатство художніх форм і письменницьких візій війни.
6. Умови розвитку української літератури, культури, періодики кінця XIX – початку XX ст. Українські письменники І. Франко, М. Вороний, М. Коцюбинський, М. Чернявський, Леся Українка та ін. про шляхи розвитку рідної літератури.
7. Декаданс: сутність та особливості появи. Роль і значення декадансу для української літератури кінця XIX – початку XX ст.
8. Модернізм та його течії в Україні початку XX ст. Естетична платформа українських митців кінця XIX – початку XX ст. Індивідуальний стиль письменників в контексті модернізму.
9. Основні мотиви й образи поезії М. Вороного. Тяжіння письменника до символізму. Образ ліричного героя у поезіях М. Вороного. Новаторство М. Вороного в загальноукраїнському масштабі.
10. Мотиви лірики В. Самійленка. Гумористичні та сатиричні твори В. Самійленка. Висміювання псевдопатріотизму та малоросійської закомплексованості («Ельдорадо», «Собаки», «Ідеальний публіцист», «На печі» та ін.). Поема «Герострат» І. Франко про творчість В. Самійленка.
11. Імпресіоністичні («На камені», «Цвіт яблуні», «Він іде» та ін.) та романтичні («Дорогою ціною») домінанти прози М. Коцюбинського.

12. Психологізм – нова грань стилю М. Коцюбинського («Подарунок на іменини», «Сміх», «Persona grata» та ін.).
13. Художнє відображення життя національних меншин у прозі М. Коцюбинського («Для загального добра», «Помстився», «Пекоптьор», «Відьма», «В путях шайтана», «Під мінаретами», «На камені»).
14. Основні мотиви, своєрідність художніх образів у збірках Лесі Українки «На крилах пісень», «Думи і мрії», «Відгуки». Характер, душевний стан, внутрішній світ ліричного героя інтимної лірики Лесі Українки. Вольові імперативи неоромантичної лірики Лесі Українки (на основі збірок письменниці). Поезія напам'ять.
15. Літературно-естетичні погляди Лесі Українки. Праці Лесі Українки «Новітня суспільна драма», «Малоруські письменники на Буковині». Новоромантизм Лесі Українки як спроба осмислення методу літератури майбутнього.
16. Глибина художнього світобачення у драматичних поемах Лесі Українки «Одержима», «На полі крові», «В катакомбах», «Бояриня» та ін.
17. Окреслення нового типу особистості у драмах Лесі Українки «Кассандра» «Руфін і Прісцилла», «Адвокат Мартіан», «Одержима».
18. «Камінний господар» Лесі Українки – екзистенціальна проблема свободи, своєрідна версія літературного сюжету про Дон Жуана.
19. Драматичні твори Лесі Українки та Олександра Олеся: порівняльний аспект.
20. Проблемно-тематичний діапазон лірики Олександра Олеся (характеристика збірок різних років). Життєва драма поета як джерело творчості. Поезія О. Олеся «Чари ночі» напам'ять
21. «Аристократизм духу» у творах О. Кобилянської. Зв'язок письменниці з рухом емансипаток. Психологізм прози. Образи жінок у творах О. Кобилянської «Некультурна», «Природа», «Він і Вона», «Ніоба».
22. «Земля» О. Кобилянської: причини трагедій, система художніх засобів.
23. Ідея відродження людини – основний пафос новелістики О. Кобилянської (відповідь побудувати на основі обраних студентом творів). Художня еволюція жіночих образів у творчості О. Кобилянської. І. Франко, Леся Українка, С. Єфремов та ін. про творчість О. Кобилянської.
24. Жанрово-тематичне розмаїття творчої спадщини Степана Васильченка.
25. Сильові особливості драми С. Черкасенка «Казка старого млина».

26. Філософсько-екзистенційний діапазон творів українських письменників кінця XIX – початку XX ст. (аналіз творів за вибором студента).
27. Творчість українських письменників кінця XIX – початку XX ст. в контексті європейського модернізму.
28. Обстоювання естетичних засад модернізму М. Вороним, «молодомузівцями», часописом «Українська хата», прагнення поєднати категорію краси з категорією правди, згармонізувати їх, обстоювання принципу «цілого чоловіка».
29. Бінарна опозиція свій / чужий, актуалізація біблійного мотиву зрадника у творах «Юда» О. Кобилянської, «Поменник» Марка Черемшини, «На полі крові» Лесі Українки.
30. Тема митця й мистецтва в українському письменстві кінця XIX – початку XX ст. (порівняльний аналіз 2-3 творів).
31. Тема України в ліриці П. Карманського, В. Пачовського. Поезія напам'ять.
32. Експресіонізм в українській драматургії кінця XIX – початку XX ст. Збірка новел В. Стефаника «Синя книжечка» в контексті творчого доробку письменника. Трагічне як основа художньо-естетичної концепції людини і світу в новелістиці В. Стефаника. Леся Українка про творчість В. Стефаника.
33. Творчість «Молодої музи». Оцінка художнього доробку митців критиками (І. Франко, Микола Євшан). Поезія напам'ять.
34. Своєрідність втілення соціальних і моральних питань та актуальних проблем доби у п'єсах В. Винниченка (за вибором). І. Франко, Леся Українка, Є. Чикаленко, С. Єфремов, А. Ніковський про твори В. Винниченка.
35. Гострота сатири на галицьке духовенство і польську шляхту в повісті Л. Мартовича «Забобон». М. Яцків про творчість Л. Мартовича.
36. Тема еміграції в українському письменстві кінця XIX – початку XX ст. (на основі творів Б. Лепокого, В. Стефаника, Т. Бордуляка, В. Потапенка та ін.).
37. Українська література кінця XIX – початку XX ст. в її історико-типологічних зв'язках і співвідношеннях зі слов'янськими і західноєвропейськими літературами (на прикладі конкретних творів).
38. Ідеї конкордизму у прозі та драматургії В. Винниченка.
39. Творча постать В. Стефаника у контексті українського модернізму. Зростання письменника від символістської збірки «З осені» (1896-1897) до новелістики експресіоністичного ґатунку («Синя книжечка» (1899)). Місце В. Стефаника в середовищі «покутської трійці».

40. Засудження патології війни у зб. Марка Черемшини «Село вигибає», укрупнення есхатологічних мотивів («Село потерпає», «Перші стріли», «Зрадник», «Після бою» та ін.).
41. Реалізація принципів символізму у творчому доробку М. Яцкова.
42. Художнє осмислення проблем національної історії в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. (твори обирає студент).
43. Репрезентація жанру поезія в прозі в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.
44. Новий підхід Марка Черемшини до зображення села (зб. «Карби»). Типологічна спільність новел Марка Черемшини з творами В. Стефаніка, Л. Мартовича.
45. Глибокий соціальний підтекст прози Л. Мартовича («Лумера», «Мужицька смерть», «За межу», «За топливо», «Стрибожий дарунок» тощо).
46. Сатиричне спрямування творів українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. (порівняльний аспект).
47. Художні особливості, тематика, проблематика, система образів малої прози В. Винниченка. Краса і сила творів В. Винниченка. Сучасне українське літературознавство про твори митця. Г. Костюк – архіваріус літературно-мистецького доробку В. Винниченка. Критика про оповідання письменника.
48. Розвиток, основні ознаки, проблематика української новелістики кінця ХІХ – початку ХХ ст. І. Франко про новелу.
49. Антивоєнне спрямування новелістики Марка Черемшини. Тематична близькість прози письменника з творами його сучасників (українських і зарубіжних).
50. Художня самотність великої прози В. Винниченка (твори обирає студент).
51. Усвідомлення потворності тоталітарного режиму у романі В. Винниченка «Слово за тобою, Сталіне!». Поступове вивільнення письменника з-під засилля комуністичних ілюзій, пережите ним в еміграції, в ситуації ізольованості від українських сил.
52. Епістолярій письменника в контексті його життєвої та творчої долі (постать митця студент обирає самостійно).
53. Автобіографізм творів українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст. (постаті письменників обирає студент).
54. Творчі пошуки Г. Хоткевича – від реалізму оповідань 90-х рр. до модернізму («Поезія в прозі», 1902), твори за гуцульськими мотивами («Камінна душа», «Довбуш», «Гірські акварелі»).
55. Творчість «Покутської трійці»: тематика, проблематика, стильові особливості. Оцінка художнього доробку сучасниками письменників.
56. Життєвий і творчий шлях Олександра Олеся. Поезія напам'ять.

57. Український символізм початку ХХ ст.: ознаки, представники, особливості художньої реалізації.
58. Риторика Першої світової війни в українській літературі початку ХХ ст. (порівняльний аналіз творів 2-3 українських письменників).
59. Фольклорно-етнографічна основа новелістики Марка Черемшини. Гедоністична спрямованість творів Марка Черемшини (цикл «Парасочка» та ін.).
60. Сильові доміанти «Гуцульських образків і «Гірських акварелей» Г. Хоткевича. Оцінка творчості Г. Хоткевича літературознавцями.
61. Світ Гуцульщини в «Камінній душі» Г. Хоткевича. Тематична близькість повісті з іншими творами письменника на гуцульську тематику.
62. Сильові особливості драматургії Олександра Олеся. Спільне та відмінне у драматургії Олександра Олеся, Лесі Українки, С. Черкасенка, Я. Мамонтова.
63. Діяльність «Української хати». Розвій критичної думки на сторінках «Української хати». Місце, роль і значення «Української хати» в контексті української критичної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Формування концепції модернізму у статтях О. Луцького, Миколи Євшана, Микити Сріблянського.
64. Повість-поема О. Турянського «Поза межами болю. Картина безодні». Історія написання, стильові особливості твору. «Поза межами болю» О. Турянського в контексті українського і світового письменства.
65. Сильові особливості малої прози М. Яцківа.
66. Збагачення модернізму засобами живопису, музики, скульптури. Символіка в образній мові модернізму.
67. Світове значення творчості українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ ст.
68. Неореалістичні тенденції української літератури початку ХХ ст.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Основна:

1. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Zubrytska_Mariia/Antolohiia_svitovoi_literaturno-krytychnoi_dumky_XX_st/.
2. Павличко С. Теорія літератури. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Pavlychko_Solomiia/Teoriia_literatury/.
3. Павлюк І. Історії емоцій: Про тексти та життєтексти сучасних літераторів. Львів: Світ, 2021. 352 с.
4. Сиваченко М. Текстологічні сюжети української літературної класики / упор. Г. Бурлаки і Б. Цимбала; передм. Г. Бурлаки. Київ: Наук. думка, 2021. 614 с.
5. Филипович Г. П. Літературно-критичні статті. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Fylypovych_Pavlo/Literaturno-krytychni_statti_zbirka/.
6. Жулинський М. «Вірю я в правду свого ідеалу...». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 60 с.
7. Жулинський М. Василь Стефаник : нестерпна боротьба на полі Духу. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 35 с.
8. Гундорова Т. Леся Українка. Книги Сивілли. Харків : Вид-во Vivat, 2023. 304 с.
9. На шляху національно-історичного самоусвідомлення: нова українська література / заг. ред. М. Бондаря, упоряд. та відповідал. за випуск Н.Левчик. Київ: Фоліант, 2023. 536 с.
10. Гуйванюк М. «На шляху поступу ми лиш каменярі...» Українська літературна інтелігенція в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Галичини й Буковини (кінець XIX – початок XX ст.): монографія. Чернівці: ДрукАрт, 2021. 408 с.
11. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискусія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Hundorova_Tamara/ProYavlennia_slova_Dyskusiia_rannoho_ukrainskoho_modernizmu/.
12. Диба А., Шалагінова О. Найкраща лілея з родинного саду Косачів. Київ : Саміт-книга, 2020. 256 с.
13. Єфремов С. Історія українського письменства. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001435>.
14. Кузнєцов Ю. Від художнього психологізму до художнього психоаналізу. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 544 с.
15. Лягущенко А. Український театр. Видатні діячі та менеджмент. Київ : Мистецтво, 2021. 496 с.

16. Модернізм в українській літературі ХХ – початку ХХІ століття: пам'ять, коди, практики: монографія / відп. ред. Тарас Пастух. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2023. 758 с <https://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/books/book/?newsid=1239>.
17. Моклиця М. Леся Українка: деконструкція прочитань: Монографія. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2022. 432 с.

Додаткова:

1. Горболіс Л. Інтерпретаційне поле українського художнього тексту: навч. пос. Суми: Мрія, 2012; Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016.
2. Ільницький М. Читаючи, перечитуючи...Літературознавчі статті, портрети, роздуми. Тернопіль: Навчальна книга _ Богдан, 2019. 320 с.
3. Інтермедіум Кассандра: Інтермедіальні студії / за ред. С. Маценки; відповід. ред. О. Левицька. Львів : Апріорі, 2024. 388 с.
4. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: у 2 кн. Кн. 1 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2005. 624 с.
5. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст.: у 2 кн. Кн. 2 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. Київ: Либідь, 2006. 496 с.
6. Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія: у 3 кн. Кн. 2: навч. посібник / упоряд. П. М. Федченко. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Fedchenko_PM/Istoria_ukrainskoi_literaturnoi_krytyky_ta_literaturoznavstva_kn1/.
7. Леся Українка на театральній сцені. 1899-2020. Бібліографічний довідник. Київ : Мистецтво, 2021. 144 с.
8. На шляху національно-історичного самоусвідомлення: нова українська література. Київ: Фоліант, 2023. 536 с.
9. Незалежність у полум'ї війни: українська література спротиву: колективна монографія / за наук. ред. Миколи Жулинського. Київ, 2024. 460 с.
10. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021.

Інформаційні ресурси

1. Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. : у 2 кн. Кн. 1 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. Київ, 2005. URL : <http://www.twirpx.com/file/1261120/>
2. Музей О. Кобилянської. URL : <http://yablog.org.ua/2010/06/05/literaturno-memorialnyj-muzej-olhy-kobylyanskoji/>
3. 10 цікавих фактів про Лесю Українку. URL : <http://vsviti.com.ua/ukraine/54014>; http://quester.tobm.org.ua/lesja_ukrainka/info-ls-ukr.html;

4. Гіркий трунок поезії. О. Олесь. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=oAnaLBZTv4I>,
5. Буктрейлер «Олександр Олесь – ніжний лірик і пристрасний борець». URL : <https://www.youtube.com/watch?v=0-Q-JoY4m4E>;
6. Микола Вороний, Олександр Олесь. Онлайн-курс «Лайфхаки з української літератури». URL : <https://www.youtube.com/watch?v=mQ9640s9wUo>
7. М. Вороний. Таємниця євшан-зілля. URL : <http://webquest29school.blogspot.com/>
8. Символізм. URL : <http://ukr.sovfarfor.com/literatura/500-symvolizm-ukrainskij-literaturi.html>
9. Символізм у живописі. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=wSBvEbBm-gc>
10. Велич особистості. М. Вороний. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=5sl3ZND6gO4>
11. Володимир Винниченко. URL : <http://dovidka.biz.ua/volodimir-vinnichenko-tsikavi-fakti/>
12. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст. : у 2 кн. Кн. 2 / за заг. ред. О. Д. Гнідан. Київ, 2006. URL: <http://www.twirpx.com/file/1261120/>
13. <http://diasporiana.org.ua/> українська діаспора
14. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/> наукова періодика України.
15. <http://allmediabooks.com/> аудіокниги
16. <http://www.slovoichas.in.ua/> «Слово і Час»
17. Імпресіонізм. URL : <http://www.ukrlit.vn.ua/info/criticism/impressionism.html>
18. Скляренко Г. Імпресіонізм в українському живописі. Особливості інтерпретації художнього досвіду. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mysu_2010_11_5
19. Кондратюк Л. М. Дискурс взаємодії мистецтв (літературний імпресіонізм). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrtt_2010_25_20.
20. Дем'яненко Л. Імпресіонізм у музиці, живопису та літературі (Коцюбинський і Чюрльоніс). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2011_26_11
21. Чернігівський літературно-меморіальний музей Коцюбинського. URL : <http://kotsubinsky.org/>
22. Ольга Кобилянська. Документальний фільм студії ВІАТЕЛ із серіалу «Гра долі». URL : <https://www.youtube.com/watch>,
23. Левченко О. О. Аудіодискурс малої прози Ольги Кобилянської. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/2011_94/statti/31.pdf.

Праці Горболіс Л. М.

із курсу «Українська література кінця ХХ – початку ХХ ст.»

1. Горболіс Л. Міжмистецькі контакти українського тексту: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 312 с.
2. Горболіс Л. Перевір себе (завдання для самостійної роботи студентів). Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. 150 с.
3. Chernysh Anna, Horbolis Larysa, Pohrebennyk Volodymyr. Literary studies and psychoanalysis: methodological aspects of interaction. *Wisdom*. 2021. Vol. 18. № 2. P. 6-16. DOI: 10.24234/wisdom.v18i2.481 ISSN 1829-3824 (Print). URL: <https://www.wisdomperiodical.com/index.php/wisdom/article/view/481/297>
4. Горболіс Л. Сходознавча складова письменницького доробку Агатангела Кримського. *XXIV Сходознавчі читання А. Кримського*: матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України, 21 грудня 2021 р. Київ : ВД «Гельветика», 2021. С. 319-321.
5. Горболіс Л. Новітнє видання творів Василя Стефаника. *Філологічні трактати*. 2021. № 2. Т. 13. С. 104-106. URL: <https://tractatus.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1011/895>
6. Larysa Horbolis, Anna Chernysh, Olena Ishchenko, Maryna Kushnierova. Corporeality narrative in Ukrainian literature: culturosophical aspect. *Wisdom*. 2(22), 2022. P. 182-192. 2(22), 2022. P. 182-192. URL: <https://www.wisdomperiodical.com/index.php/wisdom/article/view/714/456> DOI: 10.24234/wisdom.v22i2.714
7. Горболіс Л. Звукова парадигма новели Василя Стефаника «Камінний хрест». *Прикарпатський вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Слово*. 2022 № 16 (63). С. 179-186. DOI: 10.31471/2304-7402-2022-16(63)-179-186. <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16438/1/document.pdf>
8. Горболіс Л. «Формат» тіла і неможливість його реалізації в новелі «Інвалідка» Марка Черемшини. *Прикарпатський вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Слово*. 2022 № 17 (65). С. 293-303. DOI: 10.31471/2304-7402-2022-17(65)-293-303. <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e0fb359b-9ea7-4c5d-9079-1989f6b148e8/content>
9. Горболіс Л. Інтермедіальність української літератури: тенденції розвитку, етапи становлення, національна своєрідність. *Trends in the development of philological education in the era of digitalization: European and national contexts* : Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P. 131-159. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/320/8715/18216-1>

10. Horbolis, L., Kobylko, N., Rudenko, S., Veretiuk, T., & Antonovych, S. Discourse of disease in Lesia Ukrainka's epistolary. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12 (67). P. 305-316. <https://www.amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2473> DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.27> <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.27>
11. Горболіс Л. Художня своєрідність циклу «Між дітьми природи» Агатангела Кримського. *Мови й літератури світу: зб. наук. праць*. 2023. Вип 2. Кривий Ріг: Криворізький державний педагогічний університет, 2023. С. 11-22. <https://journal.kdpu.edu.ua/wll/article/view/7699>
12. Горболіс Л. Екокритика: методологічна інтеграція, взаємодія, інтерпретація: монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 209 с. <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/14655>
13. Horbolis Larysa. Presentation of music in the works of Ukrainian writers of the late 19th and early 20th centuries. *Musical art, culture and education in Ukrainian modern scientific discourse: a monograph* edited by Prof. Stakhevych O. H., compiled by Prof. Mykhailychenko O.V. / LAP LAMBERT Academic Publishing. 2024. С. 27-57. <https://d.twirpx.link/file/4163996/> <https://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/14757> <https://www.morebooks.shop/shop-ui/shop/translation-bundle/893c0246240>
14. Горболіс Л. Питання сценічного мистецтва в рецепції Миколи Вороного. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 35 (74). № 4. 2024. Частина 1. С. 108-113. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.1/19> https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/part_1/21.pdf

ДОДАТКИ

Додаток 1. Схеми аналізу поетичного твору

1. У межах якої художньої системи народився твір?
2. Спектр мотивів твору (який домінує серед них)?
3. Родова домінанта твору, жанр, особливості конфліктної ситуації, пафос твору.
4. Композиція твору як поділ на окремі змістові «блоки» (композиція сюжету) та інші елементи композиції (діалоги, фрагменти пейзажу, портрета).
5. Ліричний «сюжет» і своєрідність його розгортання:
 - сюжет епічного плану;
 - сюжет як плин почуттів ліричного героя;
 - сюжет як символіко-міфологічна модель;
 - нереалізований сюжет (одномоментний вибух почуттів).
6. Форми вираження авторської свідомості: автор-оповідач, ліричний герой твору, інші персонажі.
7. Особливості мовно-образної організації твору та її зв'язок з окремими композиційними частинами. Функції художніх засобів (тропи, поетична лексика, синтаксичні фігури, фоніка).
8. Ритмомелодика: метр, клаузула, рима, римування, внутрішня цезура (якщо є), строфіка.
9. Місце поезії у творчості письменника, у межах течії, школи, групи, у національній літературі загалом.

Додаток 2. Зразок контрольної роботи № 1 (виконавець – Марина Носаченко)

Завдання. Прокоментувати слова Л. Костенко: «А вже в наш час її (Лесю Українку) стабільно називали «співачкою досвітніх вогнів». А то був керманич, котрий вів корабель національної культури в море культури світової. Але цей корабель потрапив в українські Бермуди. Українські Бермуди поглинають своїх великих?»

Я даю однозначну відповідь на це питання. Так, справді поглинають. Згадаймо життєву долю будь-якого дієвого українця. Ви обов'язково натрапите на нещастя, цькування, невизнання за життя. Така, мабуть, особливість нашої ментальності – не сприймати серйозно або не довіряти; не цінувати того, хто намагається нам допомогти, вивести нас на інший шлях (можливо, кращій).

Леся Українка сама собі винесла вирок, говорячи: «Я почитаема, але не читома». Письменниця сама розуміла новаторство своєї праці, її важкість для читацького загалу, проте це її не зупиняло. Це сміливе духовне новаторство зробило її символом нової епохи модернізму. Вихована в родині української інтелігенції, на національних ідеалах, вона несла ці ідеї через все своє непросте життя і не зупинялась ні перед чим. «Співачка досвітніх огнів» вивела на «сцену» української літератури неоромантичного героя, ні на кого подосі не схожого. Таким він і є для більшості українців. Незрозумілим і далеким. Тут, на мою думку, і знаходяться українські Бермуди, у прірві людського нерозуміння, віддаленості українця від Лесиного ідеалу.

У чому ж причина нечитомості? Можливо, ще не прийшов час, коли для українця стане цікавою і зрозумілою Кассандра, Міріам. Чи коли українець перейматиметься проблемами Мартіна, героя драматичної поеми «Адвокат Мартін», чи Елеазара з поеми «На руїнах». Можливо, українське суспільство знаходиться на стадії розуміння більш простих характерів і тем. Бо ще є люди, що замислюються над другою державною. Очевидно, ще не вирішили, де живуть.

Михайло Грушевський так говорив про сприймання творчості Лесі Українки його сучасниками: «Наше громадянство не встигло йти за цим захоплюючим, бурним потоком натхнення, цею блискучою панорамою образів, що розвивалося перед ним; цей високий рівень ідей був незвичайний для її широких кругів». І зараз таким залишається – і для мене.

Психологічне і емоційне сприйняття світу Лесі Українки настільки неосяжне і глибоке, що тримає загадки в собі і досі, які ми намагаємось розгадати, проникаючи у широкий світ її свідомості.

Додаток 3. Зразок контрольної роботи № 2 (виконавець – Оксана Шелестюк)

Завдання. Проаналізуйте творчість «Молодої музи» методом «кубування».

Опишіть...

В останні десятиліття ХІХ ст. в українському літературному процесі з'явилося угруповання молодих творчих особистостей, які вступали у відкритий конфлікт зі світоглядами тогочасної мистецької інтелігенції, зокрема І. Франком. Ця група отримала назву «Молода муза». До її складу входили митці, які були досить неоднозначними у своїх поглядах, а іноді й зовсім суперечливими: П. Карманський, Б. Лепкий, М. Яцків, В. Пачовський, С. Чарнецький, В. Бірчак, С. Твердохліб, О. Луцький. Крім майстрів слова до угруповання входили: композитор С. Людкевич, літературознавець М. Рудницький, скульптор М. Паращук, художники І. Северин та І. Косинин. «Молода муза» почала зароджуватися ще в 1906 році, коли у світ вийшов журнал «Світ», до складу редколегії якого ввійшли В. Бірчак, П. Карманський, О. Луцький та М. Яцків. Але як мистецьке угруповання вона була створена в 1907 р. Сама назва організація виникла внаслідок впливу, як зазначають деякі дослідники, основних ідей новели М. Яцківа «Доля молоденької музи» та так званої «ланцюгової реакції», адже у світі вже існували «Молода Бельгія», «Молода Німеччина», «Молода Польща».

«Молода муза» була товариством без статусу, програми, точного списку членів. М. Ільницький у своїй праці «Молода муза» і український модернізм» писав, що цей гурток «складала молодь, вихідці із сіл та провінційних містечок Галичини, вчорашні випускники університетів, або ті, що його не закінчили, канцеляристи, вчителі гімназій чи «вільні художники». Значний вплив на формування світоглядних позицій членів угруповання мали погляди С. Пшибишевського, який зазначав, що мистецтво має бути повністю відірваним від життя.

Усі члени «Молодої музи» видавали свої збірки, серед яких:

В. Пачовський «Розсипані перли», «На стоці гір»,

Б. Лепкий «Для ідей», «На чужині», «Слета»,

С. Чарнецький «В години сумерку», «В години задуми»,
«Сумні ідеї»,

С. Твердохліб «В свічаді плеса»,

О. Луцький «З моїх днів», «В такі хвилі»,

П. Карманський «З теки самовбивці», «Ой люлі, смутку!», «Блудні огні», «Пливе в морі тьми», «За честь і волю».

Встановіть асоціації...

У власних творах представники «Молодої музи» синтезували набутки своїх вітчизняних та зарубіжних попередників, узявши з них те, що, на їхню думку, найбільше підходило до їхнього світогляду. Кожен із членів товариства мав свій стиль письма, свою систему засобів художнього зображення і навіть свою тематику. Скажімо, С. Чернецький тонко змальовував природу. Його бачення карпатських пейзажів схоже з пейзажами «Кримських сонетів» А. Міцкевича. З німецьким поетом Г. Гейне його споріднює використання мотиву нерозділеного кохання. Помітно виявлений і тісний зв'язок творчості П. Карманського з мистецьким доробком Гете. Він виявляється в наслідуванні манери зображення трагічності, муки в «Стражданні молодого Вертера» молодомузівцем у збірці «З теки самовбивці».

«Ледве всміхнулось щастя – сонце –
А вже у тьму запало.
З розпукою гляджу в віконце:
Пропало, ох, пропало!»

Незважаючи на те, що І. Франко заперечував свою причетність до модерністського напрямку, у його збірці «Зів'яле листя» вже були присутні його ознаки. Хоча молодомузівці й наголошували на своїй відмінності від ідей Каменяра, проте песимістичні, меланхолійні настрої стали для них спільною рисою.

«Матінко моя ріднесенька!
В нещасний час, у годину лиху
Ти породила мене на світі!»

Одним із найбільш шанованих учасниками угруповання поетів був, як відомо, Ш. Бодлер. Не дивно, що мотиви його творів знайшли відображення в ліриці молодомузівців, а самі тексти були перекладені країнською мовою.

Крім уже зазначених майстрів слова значний вплив на діяльність «Молодої музи» знаходимо у творчості П. Верлена, А. Рембо, С. Малларме, який зумовлений тим, що саме ці літератори своєю ідейною платформою вважали символізм, який знайшов своє вираження у творах молодомузівців.

Порівняйте...

Молодомузівці у своїх творах виступали проти буденності й брехні в зображенні. Підпорядкованість поезії суспільним вимогам, політиці вони вважали злочином проти письменства. Лише після 1914 року теорія «чистого мистецтва» втратила своє колишнє відображення в їхніх творах. Поезія молодомузівців стає патріотичною, у ній з'являється осмислення ролі однієї особистості в історії всього людства.

Провідним мотивом творчості членів угруповання є мотив страждання, самотності, песимізму, втрачених надій, духовного надламу й розчарування. Вони не обмежувалися лише реалістичним зображенням дійсності. Заглиблення в саму суть душі людини, розкриття всіх його потаємних сторін – таким було молодомузівське змалювання героя.

У творчості молодих митців яскраво виражений образ природи, який допомагає створити цілісний психологічний та філософський світ. Саме з його допомогою автори досягають меланхолійного настрою. У пошуках взірців чистоти й гармонії молодомузівці звертаються до природи, та її образи химерно вплітаються в мистецтво. Але й серед такого песимізму звучить надія на щасливе майбутнє:

«Ми хочем жить, хоч попелом, димами,
Руїною покрився рідний край,
Хоч «вічну» співають вже над нами,
Ми віримо, що йде, що йде наш май» (Б. Лепкий)

Розглядаючи окремих представників «Молодої музи», слід виділити мотиви, що їх об'єднували, – смуток і страждання. Кожен член угруповання мав і особливі, специфічні риси творчості, що виокремлюють його з кола інших. Поезія П. Карманського, особливо рання, сповнена суму й песимізму, пізніші – переважно пейзажні та ліричні замальовки, декларативні вірші. Провідним мотивом лірики В. Пачовського є мотив нерозділеного кохання, який був досить своєрідним: смуток ліричного героя сповнений іронії. Його твори характеризуються наявністю фольклорної символіки. Поезія Б. Лепкого, за часів його перебування в складі «Молодої музи» вирізняється меланхолічністю, характерним є мотив прощання. Показовим у цьому є вірш «Журавлі». У його творчості спостерігаємо поступовий відхід від ліричного до громадянського.

Джерелом натхнення С. Чарнецького є настрій, викликаний творами мистецтва. Тонке сприйняття природи – одна з основних характеристик його поезії. Фольклорні елементи знаходимо й у творчості О. Луцького, який створив образ смутку, від якого не може врятувати слово. Мабуть, найменш представленими є мотиви поезій М. Рудницького – імпресія, дитячі спогади, любовні хвилювання.

Світ у творах молодомузівців знаходиться в порожнечі, щоб відмежуватися від нього, врятувати себе, треба вийти зі сфери дійсності, створити інший вимір, який відрізняється від нього.

Проаналізуйте...

Молодомузівцям був притаманний сецесійний стиль. Я. Поліщук виділяє так звану «формулу семи «Е»:

➤ Естетизм

(пошук нових шляхів художньої досконалості, прагнення пізнати не дійсне, а духовне).

➤ Екзотизм

(звернення до екзотичних тем, сходознавчий напрям; далекі краї виступають країнами мрій).

➤ Еклектизм

(неоднорідність – поєднання різних естетичних течій).

➤ Еротизм

(мотив смутку, туги за втраченим щастям).

➤ Екстравагантність та ексцентризм

(зацікавленість неординарним, ексцентричним, створення парадоксальних художніх ефектів).

➤ Енігматичність

(використання двозначної, не доказування, натяку).

➤ Ескапізм

(конфлікт автора зі світом, відстороненість від нього, мотив розчарування).

«Молода муза» заперечувала розмірену ритміку, усталені пропорційні форми. Її представники віддавали перевагу неспокійному ритму, змішаним формам, які б найбільш точно відповідали такому ж неоднорідному життю. Молодомузівці дотримувалися принципу естетизації потворного, відходячи від загальноприйнятих класичних еталонів і віддаючи перевагу динамізму в усьому. Деякі представники угруповання відкидали символи та фольклор, але, як ми знаємо, вони були неординарними, а тому й говорити про цілковите дотримання цього принципу всіма учасниками не можна.

Як і в багатьох митців того часу, в творчості молодомузівців чільне місце належить зображенню межової ситуації як єдиного способу повернення людини до буття-в-собі. Особливістю творчої свідомості представників угруповання є також власне потрактування образу смерті. В їхньому розумінні вона постає дикою силою, способом світовідчування. На підтвердження цього зустрічаємо використання цього образу в багатьох поезіях молодомузівців. Ще однією рисою, яка вирізняє творчість представників угруповання, зокрема П. Карманського, своєрідне бачення образу жінки. У багатьох його поезіях вона постає монстром, вампіром. «Молода муза» проголошувала культ поезії як чистого мистецтва.

Як і будь-яке літературне явище, появу «Молодої музи» не можна оцінювати лише як негативне чи позитивне. Це угруповання мало ряд переваг і недоліків.

За:

- «Молода муза» стала однією з ланок у ланцюгу модерністських організацій інших європейських країн;
- розробка нових тем;
- залучення до співпраці митців з різних видів мистецтва;
- осмислення й використання набутків мислителів та письменників багатьох країн Європи;
- вплив на формування світоглядних позицій та переконань наступників;
- синтез традиційного й новаторського;
- донесення до українського читача модерністських віянь;
- непересічний талант деяких представників угруповання.

Проти:

- не маючи своєї чітко визначеної ідейної платформи, статуту, молодомузівці брали на себе право гостро критикувати й заперечувати деякі традиційні положення;
- «Молода муза» не мала точного списку учасників, що відбивалося на її діяльності;
- вступивши в полеміку з І. Франком, молодомузівці показали свою некомпетентність та некоректність по відношенню до опонента;
- члени «Молодої музи» були дуже неординарними й навіть суперечливими у своїх поглядах та переконаннях;
- серед молодомузівців були такі, «талант яких більше розкривався в розмовах, ніж у творах...» (М. Ільницький);
- учасники угруповання усвідомлювали потребу внесення деяких змін у літературу, але не змогли навіть конкретно сформулювати своє завдання, розробити план дій.

Застосуйте...

Дослідження творчого доробку «Молодої музи» важливе не лише для створення найбільш повного образу українського літературного процесу початку ХХ ст., а для розуміння творчості багатьох письменників та поетів пізніших періодів.

Діяльність молодих митців мала неабиякий вплив на розвиток української літератури ХХ ст., зокрема на угруповання поетів, які об'єдналися навколо видання журналу «Українська хата». Вони більш категорично, ніж молодомузівці, ставились до деяких питань, наприклад, відмежування від народницької традиції. Неабиякий вплив представники угруповання справили й на творчість М. Рильського, П. Тичини, М. Зерова, Д. Загула, Є. Плужника, Б.-І. Антонича, поетів Празької школи, поетів-авангардистів.

Тож вивчення мистецького доробку «Молодої музи» потрібне не лише для розуміння періоду, в який вони писали, а для всебічного вивчення творчості інших митців, які зазнали її впливу.

Навчальне видання

ГОРБОЛІС Лариса Михайлівна

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Навчальний посібник

*Дизайн обкладинки – Богдана Горболіс
в оформленні обкладинки використано роботу
Івана Труша «Квіти на алеї»*

Підписано до друку 25.09.2025 р.
Формат 60×84/16. Гарнітура Cambria.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,0.
Ум.-фарб. відб. 10,0. Обл.-вид. арк 9,73.
Тираж 100 пр. Вид № 47.

Видавець і виготовлювач: ФОП Цьома С.П.
40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.
Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 5050 від 23.02.2016